

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ ЧЕРЕЗ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

28-29 жовтня 2021 року

Тернопіль 2021

УДК (082): 37.035:172.15
Ф 79

Ф 79 Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини (м. Тернопіль, Україна, 28-29 жовтня 2021 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. О. Сергуніна, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ТОКІППО, 2021. 127 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини», проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 28-29 жовтня 2021 р.

Усі матеріали збірника подаються у редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 7 від 28 грудня 2021 р.)*

УДК (082): 37.035:172.15

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ
ЧЕРЕЗ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ
ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ**

28-29 жовтня 2021 року

З М І С Т

Петровський О. М. Вітальне слово.....	с.6
Мисик В. С. Вітальне слово.....	с.7
Захаров Є. Ю. Основні проблеми української держави та суспільства в контексті Української Хартії вільної людини	с.9
Стецишин Р. В. Ціннісні орієнтири сучасної української школи як проекція «правил гри» суспільства зразка 2040 року	с.11
Огірко О. В. Християнські національні риси українців	с.22
Ковалик І. М. Інструменти формування національної ідентичності українця в спільноті сучасного освітнього закладу в контексті УХВЛ.....	с.28
Славінська М. О. Особливості становлення системи ціннісних орієнтацій сучасної української молоді	с.37
Лопатка Г. Ф. Система цінностей Української Хартії вільної людини в освітньому процесі закладів освіти	с.42
Кавецький В. Є., Козак О. В. Проектування життєздійснення особистості як основа становлення базових цінностей особистості.....	с.47
Жизномірська О. Я. Підростаюча особистість у вимірах духовності (концепція І. Д. Беха).....	с.52
Бабовал Н. Р., Бабовал Д. С. Ціннісні орієнтири Нової української школи	с.56
Ступніцька І. В. Бути українцем	с.59
Ворона Г. В. Бути вільною людиною.....	с.63
Пиж Л. С. Впровадження моделі цінностей Української Хартії вільної людини в Новій українській школі.....	с.65
Пиж Л. С. Заняття з елементами тренінгу на тему «Мій клас!» (5, 6 класи).....	с.67
Бахуринська Г. О. Сценарій інформаційно-пізнавальної години спілкування з класним керівником «Я гордий тим, що народився українцем» у контексті Української Хартії вільної людини.....	с.69
Волянюк Б. О. Патріотичне виховання молоді в умовах сьогодення крізь Українську Хартію вільної людини.....	с.79
Куриш О. С., Хома С. О. Шкільні проекти як діяльнісна технологія формування цінностей патріота і відповідального громадянина	с.85
Кучер Л. А. Інноваційний підхід до формування соціальної та здоров'язбережувальної компетентностей школярів на основі курсу «Вчимося жити разом».....	с.89
Магера Т. В. Тренінг «Впровадження Української Хартії вільної людини	

в освітній процес (цінність «Бути господарем»)	с.95
Борисюк З.В., Буняк С.М., Сидорська О. Я. Тренінг «Впровадження Української Хартії вільної людини в освітній процес (цінність «Бути вільною людиною»).....	с.101
Стрийвус Н. Б. Заняття з елементами тренінгу щодо впровадження Української Хартії вільної людини в освітній процес (цінність «Любити»).....	с.113
Герасимчук Г.І. Тренінгові справи «Впровадження Української Хартії вільної людини в освітній процес (цінність «Бути відкритим суспільством»).....	с.124

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Щиро вітаю всіх учасників конференції! Бажаю вам добра, успіху, здоров'я і, звичайно, плідної праці сьогодні і завжди. Радий бачити людей, які співпрацюють з нашим інститутом, беруть активну участь у наших конференціях, присвячених духовно-моральним цінностям та їх вихованню в кожному новому поколінні громадян України. Зокрема, Огірка Олега Васильовича, доктора філософії, доцента кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького. Ми завжди раді зустрічам з членами Ініціативної групи «Першого грудня», і сьогодні вітаємо голову управління Української Гельсінської спілки Євгена Юхимовича Захарова і, звичайно. Ми раді всім, хто приєднався до нашої конференції.

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти уже чотири роки працює над реалізацією програми «Впровадження Української Хартії вільної людини в освітній процес». За ці роки накопичено чималий досвід організації виховання дітей та юнацтва на цінностях УХВЛ, яким ми охоче ділимося під час науково-практичних конференцій, багатьох всеукраїнських заходів, у яких беруть участь науково-педагогічні та педагогічні працівники ТОКІППО та інших областей України. Так, у 2020-му році, наш досвід репрезентувався на Міжнародній виставці, присвяченій інноваціям в освіті, тож зусилля колективу інституту в цьому напрямку було заохочено відповідними дипломами і грамотами МОН України та золотою медаллю. Сьогодні ми перейшли до нового етапу реалізації програми, коли практичні та методичні аспекти розглядаються в процесі не тільки впровадження, а також і забезпечення ефективності впливу Української Хартії вільної людини на кожне нове покоління громадян України.

У час актуальності питання національно-патріотичного виховання, створення потужного інтелектуального ресурсу нації, без якого вона не зможе бути конкурентоздатною у світовому масштабі, громадянське суспільство

розуміє і повинно дбати про виховання національної еліти, виховання кожного нового покоління громадян України на гуманістичних цінностях, відповідних цінностях духовних, морально-етичних.

На жаль, нехтування цих потреб спричинилося до того, що сьогодні ми вже пожинаємо плоди бездуховності, безвідповідальності, пропаганди спотворених цінностей тощо. Внаслідок таких негативних явищ у житті суспільства отримуємо зневагу до гідності людини та її прав і свобод, ігнорування принципів соціальної справедливості та солідарності поколінь, зневіру у можливості забезпечення верховенства права, почуття приреченості на неуспіх у боротьбі з всеохоплюючою корупцією тощо. Громадянське суспільство загалом, і освітяни зокрема, не повинні опускати руки, а, навпаки, мають знаходити в собі сили залишатися гідними та виховувати гідних.

Сподіваюсь, що сьогоднішня конференція допоможе глибше усвідомити важливість впровадження УХВЛ в освітній процес з метою виховання цінностей гуманізму, патріотизму, української громадянської ідентичності, відповідальності тощо. А це усвідомлення та розуміння шляхів реалізації ідей Української Хартії вільної людини допоможуть нам впливати позитивно на світогляд, свідомість громадян України в кожному новому поколінні.

Бажаю всім учасникам конференції успішної роботи і гарних вражень від спілкування.

*Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Доброго дня, шановні колеги. Вітаю вас на конференції, адже її тема є надзвичайно актуальною і важливою. Заходи, які ми проводимо вже чотири роки, сприяють формуванню національної ідентичності саме українського учня, його зростанню в цьому розумінні, приналежності до української нації і необхідності її захисту, збереженню цінностей і їх усвідомлення. Тому

тематика цінностей УХВЛ надає можливість формувати вільного громадянина, який буде слідувати тим цінностям, що затверджують вільне мислення і потяг до свободи. Ми розуміємо, що сьогодні живемо, в певній мірі, в такі буремні часи, коли триває війна із ворогом. Вона триває уже не перше десятиліття і навіть не перше століття. Саме українці, формуючись протягом цих поколінь, зростаючи, стаючи до бою проти ворога, захищали свою українську державу і націю з тою метою, щоб ми сьогодні мали можливість з вами зустрічатися, щоб інші громадяни мали можливість жити і, десь розуміти те, що українська держава сформована на засадах боротьби українського народу. Саме УХВЛ, яка має одну із цих складових, про яку я говорю, є для мене надзвичайно важлива і болюча в контексті подій, що розгортаються в нашій державі з 2014 року. І тому серед всіх інших цінностей Хартії, які ми сьогодні, як я вважаю, успішно впроваджуємо в освітніх закладах, важливою є саме та цінність, що відповідає за формування людяності, адже це перший крок до формування у подальшому і патріотизму, і національної усвідомленості. Тому я радий, що ви всі знаходите час для того, щоб зібратись і обговорити питання УХВЛ. Звичайно, вдячний і Тернопільському ОКІППО, і громадській організації «Гуртом», які в співпраці реалізують обласну програму уже не перший рік, Тернопільській Українській гімназії ім. Івана Франка за активну участь, за те, що одні із перших долучились до цього. Саме ці установи здійснюють дуже багато, щоб імплементувати цінності Хартії у навчально-виховний процес закладів освіти Тернопільської області. Дякую вам за роботу і сподіваюсь, що в подальшому ми будемо тільки покращувати імплементації УХВЛ в освітній процес.

Мисик Володимир Святославович,
*кандидат історичних наук, голова постійної комісії
Тернопільської обласної ради з питань освіти,
науки, молодіжної політики, фізичної культури та спорту,
член науково-методичної ради ТОКІППО*

Захаров Євген Юхимович,
член Ініціативної групи «Перше грудня»,
голова правління Української
Гельсінської спілки з прав людини,
м. Харків

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Я хочу сьогодні обговорити основні проблеми нашої держави, нашого суспільства в контексті УХВЛ, а саме розділів: «Бути вільною людиною», «Бути успішною державою» і «Бути господарем».

Отже, розглянемо такі питання: по-перше, це стан свободи України, а по-друге, що заважає нашому розвитку: «залишки радянщини» у державних практиках і мисленні людей, популізм, корупція і про майбутнє.

Отже, твердження «Бути вільною людиною», яке є наскрізним у Хартії вільної людини – головний пріоритет для України і, як на мене, це одна з головних цінностей для українців. Про це свідчать результати соціологічних опитувань у різні роки. Свобода завжди була головним пріоритетом, про що свідчать опитування щодо прав людини у суспільній свідомості, проведені за останні два роки. Свобода–наш одвічний гріх і наша одвічна гордість. На мою думку, свобода присутня у генетичному коді українців і жага свободи є визначальною. Українці завжди опиралися намаганням обмежити свободу, скасувати її і т.д.. Що ж відбувається в нас сьогодні? Якщо брати останні два з половиною роки, то ми можемо побачити, що, на превеликий жаль, політична свобода вже обмежується. Ми бачимо відкрити зневагу до принципів права, до регламенту, спостерігаємо поступове знищення парламентаризму в Україні. Що потрібно робити в цій ситуації? Потрібно опиратися зазіханням на нашу свободу, опиратися як на рівні дій влади, органів держави, так і на її законопроектних робіт, кожного разу робити аналіз тих законопроектів, які власне спрямовані на зменшення свободи.

Що ж заважає нашому розвитку? Ми маємо чудовий документ УХВЛ. У Хартії йдеться про те, що ми народжені для щастя і свободи. На превеликий жаль, українська дійсність дає всі підстави для того, щоб побачити всю різницю між декларацією, якою є Хартія, і нашою реальністю (майже 30 років політична еліта України не дає можливості українцям стати справді вільними). Ще однією важливою проблемою, що суттєво заважає нашому розвитку, є безробіття, низька заробітна плата. Все ж таки в чому одна з головних причин такої ситуації? Я хочу нагадати, що у Хартії є такі дві фрази: «У нашій країні, де Радянський Союз було подолано фізично, його спадщина і досі зберігається морально і ментально», «Учорашні люди» натомість силуються «розбудувати державу» старими методами насильства й обману, не маючи та й не знаючи вищих цілей».

Ця констатація була актуальною 9 років назад, коли написали Хартію, і є актуальною сьогодні. Я вважаю, що радянські рудименти, які лишилися в державних практиках і мисленні людей дуже заважають нашому поступу. Взагалі про що б ми не говорили, ми завжди маємо бачити проблему і відповідати на запитання «Чи зневажає держава свободу людини?», «Чи спрямована вона хоча б на полегшення людських страждань?». Це відділяє трендовий підхід від радянської держави і перетворення в державу, в якій переважають європейські цінності від консервативного тренду, до збереження радянських рудиментів. На мій погляд, перемога у війні з Росією залежить від того, який тренд переможе. Україна здатна конкурувати із значно більшою авторитарною Росією тільки тоді, коли коли вона (Україна) стане справді вільною демократичною державою.

Слід звернути увагу на те, що сьогодні надважливим завданням є боротьба з корупцією, яка давно стала наріжним каменем української державності. Коріння цієї проблеми проявляється у порушенні встановлених правил. Відомо, що корупційні відносини—це заміна відносин ринкових. І поки не можна буде розділити бізнес і владу, до тих пір боротьба з корупцією не може бути успішною жодним чином.

Але я вірю в наше добре майбутнє, бо у нас дуже сильне громадянське суспільство. Українці тричі виходили на майдани. Ця спрага до свободи закладена на генетичному рівні. Ми маємо про це завжди пам'ятати і захищати нашу свободу, протистояти політиці держави, спрямованої на її обмеження. Саме це є запорукою нашого доброго майбутнього.

УДК 316.3 (477)

Стецишин Роман Володимирович,
кандидат юридичних наук,
правовий консультант освітнього
проєкту EU4Skills, м. Київ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ПРОЕКЦІЯ «ПРАВИЛ ГРИ» СУСПІЛЬСТВА ЗРАЗКА 2040 РОКУ

*Зараз ініціативу можна проявляти вільно,
але має бути готовність узяти на себе відповідальність.*

*Не треба вказувати молоді, що робити,
вона розбереться сама. Важливим є виховати в ній
правильні цінності і дати правильні орієнтири.*

Любомир Гузар,
український релігійний діяч,
патріарх-предстоятель Української Греко-Католицької Церкви

*Освіта, яка не прищеплює цінності, підходить лише для того,
щоб перетворювати людину на все більше тямущого біса.*

Клайв Стейплз Льюїс,
англійський письменник, філософ

У Законі України «Про освіту» мету освіти визначено як всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та

спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Власне ідея Нової української школи передбачає серед засадничих стовпів освіти майбутнього та України майбутнього саме виховання молоді, яке ґрунтується на цінностях.

У 2018-2019 роках у Міністерстві освіти і науки України, де я у той час працював, було утворено робочу групу, яка згодом підготувала так званий путівник під назвою «Ціннісні орієнтири сучасної української школи». У серпні 2019 року його було презентовано на щорічній освітній конференції з подальшим поширенням на заклади загальної середньої освіти з метою довільного використання у роботі як орієнтувальний матеріал для учасників освітнього процесу.

Мотивом до написання цих матеріалів було бажання з'ясувати, які цінності важливі для реалізації Концепції Нової української школи та – головне – що рамково стоїть за змістом кожної з таких цінностей.

Враховуючи напрацювання та отримані пропозиції, було виділено такі типи цінностей, як морально-етичні, соціально-правові і особистісно орієнтовані. Мова йде про гідність, рівність, справедливість, толерантність, турботу, чесність, довіру, верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, соціальну відповідальність, лідерство та свободу. Цей перелік цінностей точно не є вичерпним чи всеохоплюючим, а дискусія та критика у цьому питанні тільки вітаються, адже метою зазначеної роботи було не здійснення акту моралізаторства, а спричинення та утвердження дискурсу, як такого, довкола цінностей в освіті та довкола цінностей у суспільстві, чого зараз відверто бракує.

Адже у чому нині, серед іншого, полягає змістовна проблема в освіті? Проблема полягає у тому, що коли ми говоримо про компетентнісний підхід в підготовці здобувача освіти, то здебільшого під поняттям «компетентність»

розуміють тільки такі її компоненти, як знання, вміння, навички. Але це лише половина вмісту валізи, яку учень чи студент має винести зі школи або з вишу (а також із сім'ї (адже батьки є теж учасниками освітнього процесу)).

Часто несвідомо чи свідомо зникає з фокусу нашої уваги те, що у структуру компетентностей входять також світогляд, цінності, способи мислення, інші особисті якості людини. Саме ці елементи якраз і потрібні для того, щоб здобуті особою знання, уміння та навички було використано належним чином. Адже нині не є проблемою знайти розумних людей. Питання радше полягає сьогодні не у кількості розуму, але у мудрості. Важливо те, як саме кожна людина використовує знання і навички. Це як із призначенням та використанням ножа: ним можна хліб нарізати, а можна і біди накоїти.

Отже, тема сутності цінностей точно є своєчасною (якщо не перезрілою), зважаючи на непевність суспільних та освітніх процесів за перші 30 років української незалежності. Тому зазначений вище путівник був покликаний шукати відповіді насамперед на питання «що прищеплювати?», а не «як прищеплювати?». Акцент уваги свідомо робився на зміст цінностей, а не на методологію їхнього формування у здобувачів освіти. Методологічне ж забезпечення при цьому перебуває у постійному вдосконаленні завдяки зусиллям педагогічних та науково-педагогічних працівників та інших агентів сучасної освіти, які, мусимо мати сподівання, будуть лише поглиблювати свою роботу у цьому напрямі.

Мотивацією до підготовки путівника та лейтмотивом його побудови було спонукання учасників освітнього процесу до ціннісного аналізу освітнього середовища: прийняття того факту, що не буває тих, хто автоматично правий у будь-якій ситуації або тих, хто постійно винуватий. Ми говоримо про те, що у питанні цінностей є не тільки взаємодія «вчитель – учень», але насамперед взаємодія «вчитель – учень – батьки», а інколи сюди включаємо ще й окремо керівника закладу. Тільки у цьому трикутнику чи чотирикутнику ми можемо говорити про те, що люди повинні шукати між собою консенсусу в освітньому

середовищі, на основі чого дитина буде опановувати зрілі форми дорослої соціалізації та кооперації.

Для опису змісту цінностей у путівнику було обрано такі рубрики:

1. Коротка характеристика цінності.

2. Опис випадків, коли цінність шанується в освітньому процесі та коли вона недостатньо шанується в освітньому процесі.

3. Ризики пересмикувань та неправильного тлумачення цінності [2].

Уже поза аналізом путівника, проте з урахуванням тих застережень, які під час його підготовки було певною мірою враховано, наразі буду радий поділитися з учительством та громадськістю своїми думками щодо окремих освітніх аспектів роботи із цінностями.

Серед змістовних (пункти 1-2) та методологічних (пункти 3-7) викликів і рекомендацій щодо впровадження ціннісної тематики в освітній процес можна, на мою думку, виділити зокрема такі.

1. Світський підхід до етики

На мій особистий погляд, помилкою у вихованні певних життєво важливих цінностей у школі є ілюстрація цінностей виключно крізь призму християнства чи релігій у цілому.

І справа тут не тільки у відокремленості церкви від держави. Зрештою, батьки вправі обирати прийнятну для себе модель виховання своїх дітей, у тому числі у школі. Однак тут, як на мене, справа в ефективності та можливості досягнення результату формування ціннісного фундаменту особистості: коли людина (учень у тому числі) дізнається про цінності як щось, що є угодним Богові або як «гарантія» вічного життя, – це, на жаль, майже не працює як треба. Важливим моментом у цьому, мабуть, є здатність переконати самих себе, а вже потім – дітей, що правильні цінності життєво необхідні усім людям і конкретній людині зокрема.

Адже якщо цінності та життєві принципи є дороговказом і водночас «правилами гри», яких переважна більшість людей дотримується, тоді у суспільстві природно зростає ступінь довіри один до одного, зростає відтак

суспільна довіра та довіра до державної влади (у тому числі й до її судової гілки), поглиблюється щирість співпраці між індивідами та у відносинах з державою. Це, своєю чергою, заохочує людей до активності, інвестування, створення робочих місць, поживлення економіки та підвищення соціальних стандартів, підвищення тривалості та якості життя, примноження впевненості у майбутньому, а також, зрештою, це веде до покращення демографічних показників у країні.

Не протиставляючи, але підходячи критично, я вважаю, що християнська мораль (етика) оперує категоріями добра і зла, а суспільна та особистісна етика, натомість, оперує розумінням того, що є суспільно вигідним або не є таким, особливо у середньостроковій та довгостроковій перспективі. А, отже, існує більше шансів, що людина, зокрема учень у школі, візьме собі «на озброєння» світську етику перед релігійною (зазначене, утім, жодним чином не виключає успішності поєднання цих двох напрямів етики). Адже суспільний осуд певної негідної поведінки особи має надходити не тільки і не стільки з позицій віри в Бога, скільки з позицій неприйнятності порушення кимось правил взаємоуспішного справедливого співжиття людей (навіть за умов, якби Бога не існувало, а існували тільки люди).

2. Цінності – це не лише про національно-патріотичне виховання

Інший ризик у нашій країні, який я бачу, – це звести усю палітру ціннісно орієнтованої освіти до однієї цінності, яка завжди на часі, але потребує виваженості та міри її культивування – цінності національно-патріотичного виховання.

Заходів ціннісного характеру у цьому напрямі в будь-якій школі, мабуть, найбільше. До цього всіляко заохочує і держава, особливо у контексті багаторічної війни на сході України проти збройного агресора, яким виступає Російська Федерація.

Але цей змістовний блок, на мою думку, не повинен забирати 90% зусиль педагогів та батьків у напрямі виховання учня. Адже тоді ще впродовж багатьох років у середній школі існуватиме значний дефіцит методологічних

матеріалів та прикладів хорошої практики прищеплювання учням інших, не менш важливих, цінностей: поваги до гідності іншого, толерантності, справедливості, поваги до довілля, доброчесності та нетерпимості до проявів корупції, поваги до права і закону та ін.

Тому сьогодні я бачу високим ризик перенасичення ціннісної складової освіти саме національно-патріотичною тематикою не на користь виховного балансу особистості.

До того ж, з точки зору змісту патріотизму як цінності, нині в Україні є серйозні застереження, як на мене. Адже про патріотизм у нашому суспільстві дійсно говориться повсюди і не завжди з належною турботою про наповнення та межі цієї категорії. Тож дозволю собі висловити думки з цього приводу. Важливо розуміти: так, почуття патріотизму очевидно включає шанування мови, традицій, культури. Без цього взагалі ніяк: ти маєш любити і шанувати місце, у якому ти виріс і піднявся, шанувати землю і людей довкола.

Однак патріотизм— це не виключно гасло «армія, віра, мова». Іншими словами, якщо людина ухиляється від сплати податків, надає у своїй професійній діяльності неякісні послуги громадянам, практикує хабарництво чи незаконний фаворитизм (наприклад, вступаючи на псевдоконкурсній основі на державну службу), підробляє сертифікати вакцинації чи довідки для отримання пільг на користування комунальними послугами тощо— давайте не називати таких людей патріотами. Взагалі сутнісна проблема у нашому суспільстві, як на мене,—це проблема фактично невключення у зміст патріотизму такої поведінки у напрямі шанування свого народу, як дотримання правових норм і законних прав інших громадян. Справжній патріот (у моєму розумінні) насамперед має стійку людську ідентичність, а уже потім — національну. Адже випадків, коли у нас особа шанує вишиванку, різдвяні свята і церкву, але при цьому ладна непрозоро і незаконно вирішувати життєві питання, формуючи зіпсутість суспільної правової культури і, утверджуючи жадібність та байдужість як нову норму,— повно. А це уже приклади обману, самообману або ж чистого фарисейства.

Власне кажучи, про цілу низку цінностей, а не про якусь одну виключну цінність, говорили розробники Української Хартії вільної людини (далі – Хартія), укладеної 2012 року, кожен з підписантів якої – представник аутентичної інтелектуальної чи етичної еліти України, представник когорти, яких прийнято називати совістю нації. Тож важко з ними сперечатися у тому, що ключ як до відстоювання своєї незалежності, так і до нашого гуманітарного й економічного процвітання у світі може бути заховано лише у пошуку та в утвердженні ціннісного балансу українця.

Формування вільної людини, йдеться у Хартії, зводиться до здатності брати на себе відповідальність. Адже відповідальність – це поняття, що стосується і патріотизму, і законослухняності громадянина, і його активної життєвої позиції. До слова, питання доброчесності – наріжний камінь формування будь-якого відповідального громадянина. Якщо громадянин буде шанувати «правила гри», то він стане справжнім патріотом. Якщо ж він буде ігнорувати «правила гри», хоча й буде «любити Україну» – це створюватиме ілюзію гідного громадянина і патріота. Про це важливо відверто говорити дітям.

3. Практикувати наскрізність

Важливою, на мою думку, методологічною порадою для генерування ціннісного коду молодій людині є заохочення вчителів, батьків та самих учнів впроваджувати цінності у найбільш непривабливий і непростий спосіб – транслювати одне одному наскрізно і постійно (а не за розкладом навчальних занять) у школі та вдома ті моделі етичної поведінки, які варті наслідування і розповсюдження у суспільстві правдивих громадян.

Діти, як і дорослі, вірять не у те, що чують, а у те, що бачать. І якщо оточуюча реальність та ідеальність не просто розходиться, а будуть протилежними, дитина це очевидно зчитає і зрозуміє. Адже подвійність стандартів з боку дорослих людей, якщо така трапляється, дітям (як тим, хто проживає з нами постійно) помітна неозброєним оком. Тож така нечесна

стратегія не лише не зміцнює уявлення дитини про нас, але й пригнічує наше уявлення про самих себе.

Тому саме наскрізний підхід, як на мене, як підхід взаємонастановлення дає відчутні зміни ціннісного фундаменту не лише в освіті, але й у суспільстві в цілому.

4. Творчий крос-предметний та багатопредметний підхід

Підхід до формування цінностей може бути монопредметним, коли ми на окремому уроці сьогодні обговорюємо одну етичну проблему, а завтра – іншу. Але цей підхід виглядає у випадку з цінностями не надто ефективним, як показує практика. Більш ефективним, крім проведення окремих заходів у школі, може бути крос-предметний та багатопредметний підхід, коли деякі вправи, наприклад з громадянських компетентностей, «вплітаються» у різні предмети: українську або ж іноземну мову, математику, літературу тощо. Наочним прикладом таких вправ можна назвати посібник для вчителя «Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас» [1].

На мою думку, доречним та повноцінним для освітнього процесу буде виділити до 10 хвилин уроку на коментування вчителем чи обговорення з учнями інформації, яка в певний час перебуває в усіх на слуху та яка дає можливість підвищувати у здобувачів освіти їхній рівень ціннісно-критичного осмислення дійсності через аналіз конкретних побутових або резонансних життєвих прикладів. Як наприклад, моторошний випадок 2017 року у Харкові із громадянкою Зайцевою, котра спричинила своєю автівкою смерть одразу кількох пішоходів. У ході дискусії з учнями слухним було б звернути їхню увагу на те, як психологічна незрілість, низький самоконтроль, недбале виховання формують байдужість, етичну примітивність та наївність світогляду такого собі «господаря світу», і що це здатне обернутися не лише поламаним власним життям та роками за ґратами, але й створити про себе на все життя уявлення як про того, хто позбавив життя інших людей.

З іншого боку, кількість позитивних прикладів для наслідування має бути значно більшою. І тут, на щастя, треба сказати, що у нас є чимало випадків волонтерства, лідерства, інклюзивності, добросовісності, чесності та цілеспрямованості як серед молоді, так і серед дорослого населення. Очевидно, важливим є те, щоб учень бачив додану цінність життя як такого. Життя, яке він сам конструює, наповнює і за яке, зрештою, часто отримує винагороду та за яке несе відповідальність.

5. Не соромитися власної небездоганності.

Над фундаментальними речами у собі люди працюють (або не працюють) усе життя. І нам, батькам, і вчителям важливо визнавати свою недосконалість, слабкість, помилки як перед дорослими людьми, так і перед дітьми. Тоді напевно й дитина не буде боятися робити помилки та показатися світові неідеальною. А, отже, стане ближчою до себе, до своєї порядності і до власного емоційного благополуччя.

Отже, у розмовах про цінності дуже важливо уникати пафосу, тобто утримуватися від «накрохмаленого» опису речей, які не мають зв'язку із реальністю. Дітям варто наголошувати, що усі прояви недоброчесності, які вони бачать у житті, є результатом того фундаменту, який було закладено у суспільстві за роки до цього; що вони (діти) мають можливість не займатися мавпуванням поведінки дорослих, а бути ціннісно та поведінково аутентичнішими, а відтак – змінити дійсність та країну.

6. Заохочувати критичне осмислення учнями саме вчинків людей, а не намагатися давати сакральну або демонічну оцінку самим людям, які певним чином повелися у визначеній ситуації.

«Ярликування» людей замість висловлення оцінки лише щодо їхнього конкретного вчинку – часта помилка не лише у процесі виховання, але й у процесі спілкування як такого, адже це сприяє лише токсикації стосунків, а не їхньому зміцненню.

7. Вірити, що принципи та цінності для людини – це найпотрібніше в освіті.

Вірити навіть тоді, коли уся «доросла» реальність і «телевізор» твердять, що цінності нехтуються. Вірити і передавати цю віру дітям. Адже з цією вірою вони точно щось стане і здорове таки збудують, без неї – точно ні.

Висновки. Питання змісту цінностей, меж і «червоних ліній» розуміння кожної цінності – центральне у питанні пошуку золотої середини виховання і самовиховання, якщо тільки ми не намагаємося спростити пошук істини до чорно-білої гами, де є якийсь нібито абсолютне добро та абсолютне зло.

Відносячись недбало до змісту тієї чи іншої цінності, можна у дитини або у дорослої людини викривити уявлення про взаємини між людьми або про ставлення до суспільства чи держави. З таких міркувань медичний принцип «не нашкодь» має бути головним і в освіті. Інколи краще утриматися від певної оцінки фактів чи вчинків, ніж витлумачити їх однобоко і радикально. Тут має стати у пригоді педагогічний хист та життєвий досвід, а на основі цих речей – і певна інтуїція.

Складно заперечити той факт, що кожна людина – це певний сплав результатів формальної, неформальної та інформальної освіти. 20 років тому сьогоднішні недоброчесні чиновники (корупціонери) навчалися в університеті чи у школі. Відповідно, коли ми хочемо зрозуміти, якою буде якість суду чи правоохоронної системи у 2040 році, то слід уже сьогодні аналізувати ціннісний профіль української молоді. Учні чи студенти сьогодні – це обличчя українського парламенту та українського суспільства 40-х років цього сторіччя.

Тобто важливим, починаючи з молодших класів, є формувати в учнів світогляд, який виходить із тези, що цінності важливі не самі по собі, вони – основа сталого успіху цілих груп людей, суспільства, народу. Адже, як було уже зазначено вище, коли дитина бачить невідповідність між етикою, яку їй прищеплюють, і тією етикою, яка реально існує у взаємодіях між її батьками та іншими людьми, – їй видається, що зразковою є та етика, яка «працює» у дорослих, а не та етика, що писана в книжках.

Виникає непросте питання: що є первинним – ставити першою метою формувати цінності в дітях чи в дорослих?

Думаю, це все таки не питання у душі «курка чи яйце», яке є типовим обивательсько-філософським питанням вибору між двома взаємовиключними поняттями. З цінностями все, сподіваюся, простіше (або складніше): вони є дорогою з багатостороннім рухом – усі люди здатні впливати на всіх. І всі ми разом формуємо етичне поле сім'ї, школи, суспільства. Ідея високого стандарту цього етичного поля жодним чином не має здаватися якось недосяжною, бо ми тоді навіть не розпочнемо шлях, а точніше він пролягатиме хаотично і дасть такі результати для суспільства, які не надто кращі від нинішніх.

Те, що ми точно можемо зробити, – це змінити мікрореальність, тобто ті правила, за якими граємо конкретно ми і наше оточення. Мені здається, що у цьому нам може допомогти внутрішнє налаштування кожного з нас у душі «я кожного дня мушу бути учителем для свого оточення. І водночас я є учнем. Хай критичне мислення допоможе мені визначати момент, коли з однієї ролі потрібно перемикається на іншу, аби не загубити себе самого».

Звичайно, ми живемо не в ідеальному світі, але буде беззмістовно не боротися проти цього. Тоді шансів на процвітання, гуманітарне і економічне, у нас як людей і у нас як нації, точно небагато.

І хай це звучатиме патетично і неприпустимо оптимістично, але я вірю, що зараз ми значно ближчі, ніж раніше, до осмислення важливості зазначених вище речей. Якщо ми сьогодні відомими нам способами поширимо ідею необхідності усвідомлення ролі етики і цінностей як фундаментальних умов для настання нашого «завтра» і будемо культивувати такий наратив у суспільстві, владі і, звісно, в освіті, то щодо завтра можна буде особливо не перейматися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас : посіб. для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Х. : Вид. група «Основа», 2017. 136 с. URL : https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/71/gromadyanska_vidpovidalnist_ua.pdf
2. Ціннісні орієнтири сучасної української школи : матеріали Міністерства освіти і науки України для Серпневої конференції, секція «Педагогіка партнерства». 2019. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf>

Огірко Олег Васильович,
доктор філософії, доцент кафедри
філософії та педагогіки Львівського
національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана
Гжицького, м. Львів

ХРИСТИЯНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ РИСИ УКРАЇНЦІВ

У державотворчих процесах нинішньої України надзвичайно актуальними вбачаються проблеми пов'язані з національними й духовними засадами, на яких формується нація. Вони визначають відповідне ставлення українців до самих себе, до національної держави, допомагають знайти вихід із складної ситуації, є визначальними регуляторами життєдіяльності та соціальної поваги окремої особистості, а, отже, і суспільства загалом, національної ідентифікації, тобто усвідомлення людиною своєї належності до конкретної нації, знання їх типових особливостей, до яких людина себе відносить; усвідомлення спільності історичного минулого, сучасного та майбутнього. Без рішучого зламу в цьому напрямку, повноцінного утвердження української нації і держави досягнути неможливо.

Внутрішнє бажання розвинути і закріпити державність, національну свідомість, аби вона стала рушійною силою державотворення – є найбільш суттєвим і лежить в основі суспільно-культурної еволюції суспільства. Історія доводить, що національна свідомість і бажання її плекати, передати прийдешнім поколінням та духовна динаміка мотивів завжди були рушійною силою або мотивацією державотворення. Не забуваймо, що Україна впродовж усієї своєї історії через її географічне розташування є своєрідною ареною зазіхань між Заходом і Сходом, що протягом кількох століть гальмувало інтенсивний розвиток економічного й політичного життя України і не сприяло вияву високої національної свідомості більшості громадян, формуванню національного характеру, плеканню українського духу, повазі національної пам'яті, визначення свого ставлення до головних політичних, соціальних,

економічних та культурних проблем життя України, духовного світу людини, національної ідентичності, незалежно від релігійної, етичної і політичної належності. Не забезпечувало також єдності нашого суспільства, нації, держави, ідейної та духовної єдності усіх сфер життя – політичної, державної, економічної, етнопсихологічної, освітньо-виховної та інших. Як наслідок, у свідомості значної кількості українських людей панує поняття «ця країна» замість розуміння держави як «моя країна». Таким чином, у результаті перебування тривалого періоду часу під тиском влади інших держав могутніших сусідів, зокрема Росії, зазнали величезних моральних і матеріальних втрат мільйони замордованих; знищення і зневажання храмів, заборону обрядів та свят; культура і мова стали дозованими. У свідомості переважної більшості представників української нації сформувалося індивідуальне, відмінне від інших націй Європи власницьке розуміння. Зазначимо також, що за радянських часів теоретичні дослідження даної проблеми не виходили за рамки певних ідеологічно допустимих настанов, здійснення курсу на «злиття» націй і народностей в єдину історичну спільноту під назвою радянський народ, вивчення й сутнісне обґрунтування питання і проблем національної ментальності українців, в конкретному їх прояві, не відбувалося. Вочевидь виникає гостра потреба в осмисленні місця та ролі національних рис у вирішенні завдань з формування громадянина сучасної української держави, оскільки значна частина українців, особливо молоді, й досі залишається безідейною, з розмитими національними поглядами й психологічною пасивністю.

Так, соціологічні дослідження свідчать, що понад 30% сучасної української молоді не можуть визначити власні політичні погляди [1, с.57]. Як ми будемо далі розбудовувати українську державу, якщо серед молоді – основної опори її майбутнього, є такі тривожні симптоми? Слід задуматися над цим. Це вкрай необхідно, бо націоналістичні політичні сили не завоювали належного місця в українській дійсності на парламентських виборах у липні 2019 р.

Становище ускладнюється ще й тим, що значна частина населення України не знає правдивої історії своєї держави. Головною ж небезпекою для будь-якої нації є нав'язування їй абстрактних і чужих, стереотипних форм. Протистояти цьому може тільки той народ, який живе своїми цінностями. Наш народ же зіткнувся з найнебезпечнішою загрозою за всю свою історію: демографічний крах, колонізація, в результаті захоплення багатств нації, «культурна війна». Ще 30 років тому намагалися створити так звану «*homo sovieticus* – радянську людину», точніше російськомовного раба. Зауважмо також, що і нині, стараючись переконати світ про голодомори в Україні, ми не звертаємо увагу на душомор. Так, голодомор в Україні був злочинно організований у 1921-1922 рр., 1932-1933 і 1946-1947 рр., а душомор українців розпочався 1917 року і триває понині. Аналоги подібного масового нищівного наступу на душу народу важко вказати у світовій історії [2, с. 390].

Аналіз нашої історії свідчить про те, що українському народу притаманний свій вияв людського мислення, поведінки, релігійного характеру, форм християнської організації, за якими живе до сьогоднішнього часу. Християнство не заперечувало всього того, чим жив він до його прийняття. Але воно принесло східнослов'янському народові вищу мораль, ідеали і культуру, осередками яких стали церкви. Хрещення Русі-України, 1033 ліття якого відзначали у цьому році, призвело до глибокої християнізації українців, їх великої побожності та моральності, цих основних підвалин християнської культури, формуванню у них самосвідомості, національної єдності, зміцненню основ національної культури, вихованню добрих послідовників Христової науки й одночасно патріотів своєї землі. Християнством були просякнуті всі сторони їх суспільного, родинного та особистого життя.

Отож, особливою прикметою нашого народу є релігійність. Християнство прийшло до нас без жодного переслідування чи спротиву ще з апостольських часів. Ще до святого Володимира частина суспільства визнавала Христа. Християнами були вже київські князі Аскольд і Дир, княгиня свята Ольга. У нас збереглися дохристиянські звичаї – фольклор, гагілки, коляди тощо. Уже в

генах нашої хліборобської цивілізації маємо почуття релігійності. Хлібороб сіє та косить, але при цьому чекає від Вищої Сили дощу й тепла до росту посаженого чи посіяного.

Серед позитивних рис нашого народу слід виділити також і його щирість. Ця прикмета душі належить до моральної чесноти – справедливості, злучена з правдомовністю та людяністю. Розрізняють у загальному щирість на словах і щирість у всій своїй внутрішній наставленості та зовнішній поведінці.

Крім цього, наголошуючи на чесноту справедливості, ми повинні сказати, що вона є складовою чотирьох кардинальних моральних чеснот.

Справжня щирість найперше проявляється у ставленні людини до Господа Бога. Той хто не має чистого сумління (духовний голос Бога в його душі), не може претендувати на те, щоб його вважали за щирого. На жаль, щирістю українців часто надуживають їх вороги. Ось чому вона повинна бути пов'язана з повагою до себе і до інших та розсудливістю. Занадто довірлива щирість може нанести шкоду і кривду.

Позитивна риса українців – це їх талановитість, що є даром Божим. Український народ має рідкісні фізичні та духовні дари Божі. До прикладу, українці ведуть перед у досягненнях з ракетознавства та багатьох інших ділянках науки, про яких мало знаємо, бо тривалий час у нас не було своєї держави, а їхні успіхи присвоювали собі чужинці.

Згадаймо талановитість Івана Пулюя, як вченого, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. Серед духовних осіб України фантастичною пам'яттю відзначався св. Йосафат Кунцевич.

Вродженою рисою українців є їх господарність. Вони історично належали до хліборобської цивілізації, яка заснована на приватній власності, що вимагає індивідуальності та одного господаря, який має відповідальність за цілість свого майна й тим сам зобов'язаний мати чесноти, що властиві господареві. Підтвердженням цього є освоєння українцями навіть Зеленого, Сірого і Вишневого Клинів в Азії, Канадських прерій, місіонських степів Аргентини та пущ південної Бразилії (Паранщина).

Отож, коли хочемо відродити позитивні риси українського народу й здобути справжню державність, мусимо відродити село.

Це добре розумів В'ячеслав Липинський, який писав у «Листах до братів-хліборобів»: «і немає іншої дороги до нашого земського та духовного добра, як повернути почуття господарності в нашій країні» [3, с. 16].

Наступною позитивною рисою нашого народу є витривалість. Важко знайти у світі народ, який переніс стільки лиха. Він пережив напади половців, печенігів, монголів, турків і татар. Всі вони зникли на нашому полі, як роса на сонці, а ми за Божою благодаттю і опікою святої Покрови, живемо.

Свідченням стійкої витривалості українців – хліборобів є, наприклад, їх праця наприкінці ХІХ-го століття у важких кліматичних умовах Аргентини, чого не витримали ані французькі, ані німецькі поселенці. Українці ж і нині там живуть, освоїли вони і землі Бразилії.

У 30-40 роках ХХ-го століття радянська влада виселила цілими селами жителів наддніпрянських земель у пустелі Сибіру, Казахстану та Далекого Сходу, не забезпечивши їх елементарними життєвими засобами, надіючись на їх вимирання. Та не дочекалася. Через декілька років там виникли квітучі українські села. То ж люди вміли боротися з холодом, пустирем, безхліб'ям, вірили, надіялися на Бога і вистояли. Це яскраве свідчення витривалості українського народу. До речі, нині лише в Сибіру та на Далекому Сході проживає понад 7 млн. українців.

Співпраця, згода, єдність є теж позитивними прикметами українців. Хоча недруги, які хочуть знищити наші душі, вже роками втовкмачують нам протилежне. Проте, історія жодного народу не знає і не мала такого стану як козацтво. Щоб створити таке елітарне військо, треба було великої мудрості. Козацтво громило ворогів у їхніх же столицях. Тільки українська історія має блискучу перемогу над московським військом під Конотопом, де 30 тисяч найкращої московської кінноти полягло за один день. Козацтво під проводом полковника Гуляйницького розбило московське військо і створило реальну загрозу для Москви.

Референдум 1-го грудня 1991 року показав, що за самостійність України проголосувало понад 90% її населення. До речі, Помаранчева революція, що здивувала світ, також стверджує, що ми вміємо, якщо хочемо, триматися разом. Позитивною прикметою нашого народу є також примирливість. Ісус Христос навчав: «Блаженні тихі (лагідні), бо вони успадкують землю» (Мт. 5.4). До них слід зарахувати вже наших нащадків трипільців та антів.

Навіть чужинці, пишучи про наш народ, підкреслювали, що ми ніколи не використовували війни як своє ремесло. Навпаки, ми не дуже схильні до боїв і воєн. У нашому минулому не можемо знайти доказів, що українці завойовували чужі землі й чужі народи. На сторінках нашої історії не знайдемо таких явищ як пацифікація, яку проти нас чинили поляки. Чи була в нас хоча б одна Береза Картузька – концентраційний табір у Польщі, а хоча навіть якщо були не раз спорадичні прояви терору, то його відразу засуджувала не лише церковна ієрархія, але й громадськість.

Не вчинили українці жодного голодомору для інших народів. Зауважмо, що приписування українцям антисемітизму – це явна неправда та несправедливість, бо саме українці власне й рятували євреїв. Блаженний о. Омелян Ковч заплатив за порятунок євреїв власним життям. Між іншим, митрополит Андрей Шептицький у час війни переховував у підземеллях собору св. Юра сотні єврейських дітей та головного равина Львова. У 1942 р. він єдиний із єпископів християнських Церков наважився написати листа Адольфу Гітлеру за назвою «Не убий».

Ще багато інших добрих прикмет притаманні нашому народу, зокрема, гостинність та вміння знайти себе серед інших. Українці відразу стараються навчитися мови й пристосуватися до довкілля. Це прояв шляхетної душі українця. Цього не знайдемо, бо воно дуже рідко проявляється в інших народів. Українці мають більше позитивних прикмет, ніж негативних. Сьогодні в національних рисах українця, його ментальності, душі змінилося дуже багато. Насамперед чітко окреслюються державницькі ідеї, що підкреслює глибоке переживання українського народу за долю створених національних святинь і

цінностей. Боротьба за формування і плекання духовності та культурно-національної totoжності стала психоповедінковою домінантою. Опіка Господа Бога, Церкви в найтрудніших хвилинах народного буття є могутньою опорою у збереженні української ментальності. Ми витримали і здобули Українську Державу, бо характер людини й народ проявляється якраз у хвилинах лихоліть і труднощів.

Перед нами повинні як приклад стояти велетні духу народу й нашого християнського благочестя. Серед велетнів духу маємо: святих Ольгу й Володимира Великого, Антонія і Феодосія Печерських. З пізніших століть – св. Йосафата та новітніх наших мучеників, святителів та ісповідників віри. Особливе місце займають митрополити Андрей Шептицький та Іван Огієнко, Патріарх і кардинал Йосиф Сліпий. Із-посеред мирян перед нами стоять могутні постаті Юрія Дрогобича, Григорія Сковороди, Кості Ушинського, Івана Пулюя, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Григорія Ващенка та інших героїв нашого часу.

Всі вони вміли використати свої позитивні риси духовності й побороти негативні схильності та стати для нас джерелом і взірцем до наслідування.

Закликом до зростання українців у позитивних рисах є слова Тараса Шевченка: «Борітеся – поборете, Вам Бог помагає!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилів Н. Ідеологія українського націоналізму як чинник формування національної свідомості студентської молоді. *Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови української держави*. Івано-Франківськ, 2006.
2. Зінько о. Василь. Найперше бути людиною. Львів, 2008.
3. Кирчів Р. Проблеми національної духовності і енцикліка «Сотий рік». *Церква і соціальні проблеми*. Енцикліка «Сотий рік». Львів, 1993.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Львів, 1920.

УДК 323.1(477)

Ковалик Ігор Михайлович,
голова ГО «Гуртом»,
співкоординатор реалізації
обласної програми впровадження УХВЛ
в Тернопільській обл., м. Тернопіль

ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ У СПІЛЬНОТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ В КОНТЕКСТІ УХВЛ

Перед українською державою у сфері виховання дітей та молоді на сьогоднішній день стоять дві стратегічні загрози. Перша – це інформаційна війна з боку Росії «за голови молодих людей» і друга – виїзд найбільш талановитої і амбіційної молоді на постійне місце проживання за кордон (за матеріалами Комітетських слухань ВР України «Формування національної ідентичності» 11.12.2019 р.). На відвернення цих загроз має бути спрямоване національно-патріотичне виховання та громадянська освіта в навчальних закладах.

Для усунення вказаних ризиків державні інституції в сфері освіти підготували для вчителів ґрунтовні державні документи, направлені на виховання підростаючого покоління:

- Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18.05.2019 №286.
- Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 року № 1038.
- Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10. 2018 року №710.

Школа, керуючись ними, працює над формуванням в учнів системи духовних та моральних цінностей успішної особистості, яка усвідомлює свою українську громадянську (національну) ідентичність і стає відповідальною за долю власної країни і держави.

Аналіз матеріалів соціологічних досліджень та аналітичних служб [1;2;3] свідчить, що Україна входить у чільний список країн, чия молодь у значній мірі орієнтована на реалізацію себе за кордоном, при чому динаміка виїзду молоді за межі України зростає.

Можемо зробити висновок, що освітянам вдається «розбудити» у вихованцях важливість самореалізації і віру у свої таланти. А от з формуванням

цінностей, які в національній ідентичності визначають відповідальність за країну, де народився, і розбудову держави – не все гаразд.

Для того, щоб реалізувати великий перелік завдань із виховної роботи, поставлених у державних Стратегії, Концепціях і Програмі та успішно сформувати в учнях національно-культурну громадянську ідентичність українця, в сучасній українській школі необхідно застосовувати інновації.

Програма, направлена на формування української ідентичності у дітей, народжених від 2001 року і далі, але проблемою для вчителя залишаються традиційні для пострадянської школи методи. Для її вирішення автори програми УХВЛ пропонують застосовувати інтерактивні методи впровадження Української Хартії вільної людини, як моделі духовних та моральних цінностей, притаманних успішній особистості, котра усвідомлює свою українську ідентичність і стає відповідальною за долю власної держави.

Українська Хартія вільної людини – смислово поєднує зміст основних державних освітянських документів, спрямованих на виховання підростаючого покоління. Авторам Хартії, моральним авторитетам української нації, вдалося вмістити в УХВЛ найбільш важливі на сучасному етапі розвитку суспільства ціннісні орієнтири для українства.

Метою нашої роботи є впровадження в пілотних закладах ЗЗСО Тернопільської області сучасного освітнього інструментарію формування в учнях української національної громадянської ідентичності, який використовує модель духовних та моральних цінностей Українській Хартії вільної людини.

Щоб розв'язати проблему, ми пропонуємо використати УХВЛ, як модель, яка відповідає змісту визначальних приписів освіти, «вмонтувавши» її в методи особистісно зорієнтованого виховання школяра.

Але насамперед необхідно створити шкільне середовище для цієї роботи.

Як працювати з моделлю УХВЛ ?

Звичайно, працюємо з авторами Української Хартії як експертами, котрі найкраще можуть пояснити зміст тексту УХВЛ у контексті національно-патріотичного виховання і громадянської освіти. Вивчаємо їх публічні виступи

та друковані матеріали, що містять коментарі про Хартію. Та найважливішим є самим осмислити підписаний документ. Адже смисли Хартії для суспільства можна масштабувати на громадську організацію, університет, школу, зрештою на вчителя, батьків, учня. УХВЛ, як модель, створена для усвідомлення цінностей будь-якою українською спільнотою.

Звернемося до моделі Української Хартії.

Наріжними каменями нашої Хартії є три прості думки.

«Перше. Відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе».

Тобто автори стверджують, що будь-яка спільнота чи громада, чи держава має стати суб'єктом у середовищі, якому вона перебуває, «взяти самим відповідальність за себе».

Суб'єктність (самостійність) спільноти визначає наявність Статуту і розробленої та прийнятої спільнотою Стратегії розвитку на довгий термін (умовно десять років).

Закон про освіту, в якому зазначено необхідність прийняти Стратегію освітнього закладу, дає суб'єктність сучасній школі. Підкреслюю, саме «розробити», а не написати за три ночі.

Так, *«Ми самі несемо відповідальність за себе»*. Делеговані державою повноваження навчати і виховувати дітей згідно державних стандартів залишаються. Проте власна Стратегія відкриває шлях освітній спільноті, як суб'єкту, розвивати свої особливості, свої цінності, бачення свого розвитку, вибирати профільність і брати рівноправну участь у житті освітнього середовища і територіальної громади.

Отже, щоб взяти в свої руки відповідальність за себе, необхідно прийняти і реалізовувати власну Стратегію школи.

«Друге. Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні».

Ініціативна група 1 грудня погодила між собою ціннісні орієнтири, і мала відвагу їх зголосити українцям, як важливі для неї і для суспільства.

Окрім того, в Декларації, яка також опублікована, визначені принципи (цінності) на підґрунті, яких об'єдналися моральні авторитети України в ініціативну групу. Вони продемонстрували відкритість і визначили принципи взаємодії між собою в групі, свої цінності.

Школа в місті чи селі завжди була місцем, де зростали і оберігалися моральні засади та духовні цінності громади. І зараз вона такою є.

Кожна школа має свої досягнення, які визначають її самодостатність і неповторний профіль у багатоликому освітньому співтоваристві. І вони ж, водночас – наріжні камені духовного фундаменту, на яких тримається храм духовної зрілості як спільноти. На ціннісних здобутках вчителів і учнів усіх поколінь будуються майбутні досягнення.

Тому, коли освітній заклад розробляє стратегію, в цьому документі основу складають моральні норми і духовні цінності, ціннісний фундамент, на який спирається школа.

На жаль, переважна більшість освітніх закладів не визначили і не опублікували свої цінності, за які вони у своєму середовищі відповідальні, яких дотримуються та на які орієнтуються.

Але це важливо зробити, бо тільки конкретні принципи і засади об'єднують учнів, батьків і вчителів.

Отже, щоб мораль і духовні цінності не були втрачені, не відкладені на завтра, а потрібні сьогодні, їх необхідно занотувати у стратегії і публічно донести учням, батькам і вчителям, щоб вони стали цінностями прийдешніх поколінь.

«Третє. Ми будемо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє».

Яке бачення і Місія ініціативної групи – *«об'єднання своїх зусиль для служіння українському народу» (Звернення церков);*

відновлення чесної, фахової та продуктивної дискусії і волі творчої ініціативи людей;

гарантування у цій дискусії на право голосу всіх сегментів суспільного життя, незалежно від регіональних, ідеологічних чи будь-яких інших відмінностей;

формування критичної думки громадян, котрі здатні жити у свободі та правді, брати відповідальність за свої вчинки й утверджувати моральну політику та спільне благо». (Декларація)

Першим вагомим кроком у виконанні місії та втіленні бачення ініціативної групи стала Хартія, яка вказала шлях як:

«Бути вільними людьми.

Бути успішним народом і державою.

Бути вільними серед вільних».

Що може з досвіду взяти освітній заклад? Чи потрібні місія і бачення свого майбутнього сучасній школі? Ми переконані, що потрібні. Виходимо з погляду батьків, котрі шукають для дітей найкращу школу, яка дає сучасні якісні знання та виховує.

Бачення власного розвитку, викладене на сайті – це як бренд школи, він дає розуміння батькам, якою школа і їх дитина має стати через 5-10 років, творить довіру і відкритість до змін у шкільній спільноті.

Отже, бачення власного розвитку, цінності освітнього закладу разом зі Стратегією, є важливими інструментами для пізнання учнями цінностей у школі, ліцеї, гімназії чи будь-якому іншому освітньому закладі, який хоче мати майбутнє.

Коли до цінностей спільноти і бачення її розвитку додати систему моніторингу на цінностях – ці елементи складуть духовний стержень Стратегії школи, її ціннісний профіль.

Концепція Нової Української школи дає освітнім закладам самостійність і можливість розвитку. Успіх до закладу у вихованні цінностей прийде лише при спільній ціннісно-орієнтаційній діяльності. І вчителям, і учням, і батькам має

бути цікаво перебувати у спільноті, яка постійно розвивається і шукає відповіді на питання не тільки «Як діяти?», але й на питання «Для чого діяти?». Саме таку спільноту, на переконання ініціаторів Програми, можна активно розвивати, працюючи з УХВЛ.

Які ще інструменти для розвитку освітнього середовища поряд зі стратегією ми знайшли, працюючи з УХВЛ?

Створення клубів друзів Хартії в ліцеях та школах.

Клуб друзів Хартії ми уявляємо дискусійним клубом, відкритим майданчиком для всебічного обговорення найбільш актуальних проблем у житті школи та громади.

Цілі і завдання клубу:

- створення умов для обміну думками з найважливіших питань сучасного життя на основі моделі Української Хартії вільної людини;
- формування середовища та розвиток традицій культурного спілкування;
- формування спроможності позитивного спільного вирішення окремих проблемних питань громади;
- розвиток національних традицій, прийняття спільних рішень.

Актуальним завданням Клубу є ретрансляція ідей Майдану, як соціального явища ствердження цінностей і чеснот у середовищі школи та громади.

Форми і методи роботи Дискусійного клубу друзів Хартії.

Засідання проходять у різних формах:

- неформальний круглий стіл;
- цільові конференції;
- неформальні зустрічі з експертами.

Дискусія проходить у формі вільної бесіди, учасниками якої стають усі присутні.

У контексті обраної теми, що розглядається, обговорюються пропозиції, а також виносяться способи вирішення проблемних питань. Кожен запрошений може висловити свою точку зору з питань, що обговорюються, запропонувати

тему для майбутніх засідань, зробити доповідь або презентацію на заздалегідь відому заявлену тему.

Метод усної історії через глибинні інтерв'ю дозволить краще пізнавати вчинки (тобто цінності) запрошених, які спонукали їх брати участь у важливих для них подіях.

Доктор історичних наук, професор Грінченко Гелінада Геннадіївна так охарактеризувала потребу в методі дослідження усної історії: «Поруч з «великою політичною історією», є історія соціальна, тобто життя «звичайних людей» на тлі великих історичних подій. Репродукція «великої (політичної) історії» доповнена особистими роздумами, регіональної історією, місцевими історичними портретами... транслюють значимість кожної діючої особи».

Використання методу «усної історії» у школі дозволить поєднати в розповіді окремі фрагменти роботи кожного – у спільну дію учасників заради змін. А обговорення спільної події «склеює» вчителів і учнів як спільноту, відкриває значимість внеску кожного в загальну конкретну справу, призводить до набуття нових цінностей, є прикладом для формування особистості. А накопичення інтерв'ю учнів і педагогів школи різних поколінь дає розуміння тяглості розвитку освітнього закладу.

Перший проєкт усної історії «Діалог поколінь» розроблений ГО «Гуртом!» разом з представниками Тернопільської Української гімназії ім. І.Франка.

Метод літописання. ЛІТОПИС (у стародавні часи – хронологічно послідовний запис історичних подій, зроблений їх сучасником) – хроніка, біографія, життєпис.

Літопис школи – це хронологічний опис історії школи. Тобто подій, які відбуваються у шкільній спільноті, описаних в коректній формі.

На нашу думку, має бути створене Положення про шкільний літопис. Він має вестися у друкованій чи писаній формах. Вести його мають старшокласники на основі фактичних документів, що супроводжують заходи в

освітніх закладах. Учні мають навчитися писати правду на фактах, а не на «відосіках», відразу скажу, що «відосіки» ніхто не відміняв.

Важливість і почесність роботи «літописця» має постійно підкреслюватися у школі.

У річній публікації літопису, при негативних подіях, прізвищ можна не вказувати (має бути прописано в Положенні), але вони залишаються у тексті книги літопису.

Літопис школи можна з часом (через 2-3 роки) використовувати для моніторингу виконання Стратегії, бо опис стане своєрідним джерелом шкільної статистики, аналізуючи яку можна зрозуміти успішні кроки і помилки, а також тенденції розвитку.

Як усна історія склеює учнів і вчителів у спільноту, так Літопис зшиває події і учасників у просторі і часі.

Територія мислення. Розвиток Мислення як фундаментальної цінності вільної людини.

Всі перелічені інструменти ціннісної діяльності в освіті: Стратегія, цінності школи, бачення розвитку освітнього закладу, моніторинг стратегії розвитку, клуб друзів Хартії, усна історія, літопис, територія мислення ми сформували, працюючи з моделлю УХВЛ, реалізуючи Програму впровадження Української Хартії в освітній процес.

Підсумки.

Цінності відіграють важливу роль у житті суспільства.

Проблема цінностей, в широкому значенні, завжди виникає в епохи обезцінювання культурної традиції та дискредитацій ідеологічних засад суспільства.

Якщо знання відповідає на питання «Як діяти?», то цінності дають відповідь на питання «Для чого діяти?», вони є метою діяльності. *Знання є лише засобом здійснення цінностей.* Тому родоначальник німецької класичної філософії Імануїл Кант поставив практичний розум, який має справу з цінностями, вище чистого розуму, який досліджує пізнавальну діяльність.

Якщо в розвитку школи не буде духовного наповнення, то в довготерміновому віддаленні вона приречена на невдачу.

Пройдений шлях спеціалістами ТОКІППО, експертами ГО «Гуртом!» та окремими навчальними закладами з впровадження Української Хартії на Тернопільщині показує, що створення освітнього інструментарію застосування моделі духовних та моральних цінностей Української Хартії вільної людини допоможе вчителям через особистісно зорієнтовану роботу з учнями підвищити ефективність національно-патріотичного виховання і громадянської освіти в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова І. Ключковська, Ю. Марусик, О. П'ятковська. Львів, 2014.
2. Звіт щодо організації проведення, методології та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. К.: Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2012.
3. Зовнішня трудова міграція (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України, 2017.
4. Доповідь «Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування» / Національний інститут стратегічних досліджень. 2018 .

УДК 37.013

Славінська Марина Олександрівна,
методистка відділу виховної роботи
та позашкільної освіти Комунального
навчального закладу Київської обласної
ради «Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
кадрів», м. Біла Церква,
Київська область

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

*«...не треба вказувати молоді, що робити,
вона розбереться сама.
Важним є виховати в ній правильні
цінності і дати правильні орієнтири...»
Любомир Гузар*

Концепція Нової української школи передбачає основою освіти майбутнього – виховання, що ґрунтується на цінностях. Саме цінності є фундаментом освіти та умовою формування людини і суспільства. На відміну від передачі знань із будь-якої навчальної дисципліни певна цінність може успішно розвиватися у людській свідомості лише наскрізно, через настановлення й особистий приклад. Цінностям не можна навчитися, їх можна тільки пережити. Варто зазначити, що цінність формується щодня, а не згідно із розкладом навчальних занять. І кожна людина довіряє не тому, що чує, а тому, що бачить.

Плекання цінності не припиняється з отриманням здобувачем освіти атестата чи диплома. Цей процес постійний, що залежить від рівня духовного та інтелектуального розвитку людини, її вольових якостей та бажання пізнавати дійсність. Варто розуміти, що виховання будь-якої цінності або чесноти у собі та інших людях – це надважка праця [7, 33]. Слід визнати, що й у суспільстві на сьогодні часто немає єдиної думки щодо умовного переліку та узгодженого змісту тих цінностей, які мають об'єднувати суспільство.

Сучасний світ є надзвичайно різноманітним, і процеси, що відбуваються у ньому, безумовно, впливають на всі сфери життя, у тому числі й на освіту. Саме освіта забезпечує розвиток суспільства, і не лише завдяки формуванню освічених громадян, але й внаслідок формування цінностей кожної особистості [7, 21]. Сучасний розвиток української держави визначається як період трансформаційних процесів, пошуку власного шляху розвитку та зміни цінностей. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, висунули на перший план проблеми соціалізації молоді. Тому зрушення, котрі відбуваються нині, безпосередньо впливають на ціннісну свідомість молоді [4, 55].

Від того, з якою системою ціннісних орієнтацій молодь житиме у XXI столітті, залежатиме напрям соціально-культурного та політико-економічного розвитку суспільства майбутнього.

То що ж таке ціннісні орієнтації особистості?

Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що включає у себе психологічне ставлення людини до фактів, явищ навколишньої дійсності з огляду на їх важливість, значимість; ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, система її установок, переконань, переваг, що виражаються в її поведінці. Це система установок, які регулюють поведінку людини у суспільстві [2]. Ціннісні орієнтації «програмують» діяльність людини на тривалий час і визначають генеральну лінію поведінки особистості. Вивчення ціннісних орієнтацій дозволяє зрозуміти логіку дій людей.

Ціннісні орієнтації виступають одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і в цій своїй якості визначають широку мотивацію її поведінки і мають суттєвий вплив на всі сторони її діяльності [6, 125].

Особливістю становлення системи цінностей сучасної молоді, і одночасно – проблемою, є те, що багато з тих цінностей, які виховувало радянське суспільство, поступово почали змінюватися, бо, з одного боку, нові соціально-економічні умови вимагають від людини таких якостей, як готовність до ризику і особисту відповідальність за свої вчинки, вміння швидко адаптуватися, бути гнучким, готовність наполегливо працювати заради досягнення добробуту та успіху. З іншого боку, цінності, що в минулому мали високий ранг і пов'язувалися із закріпленими в масовій свідомості стереотипами пріоритету загального (колективного) над особистим (індивідуальним) і самореалізації особистості в праці, сьогодні молоддю заперечуються [5].

Ціннісні орієнтації молоді як найбільш «динамічної» групи суспільства більше за інших схильні до змін. Саме в молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати і розвиватись у майбутньому. Ціннісні орієнтації є основними векторами соціальних орієнтацій, вони визначають спрямованість особистості і ступінь її соціальності, що змінюються залежно від рівня відповідності індивідуальних потреб і інтересів потребам та інтересам соціуму [3, 29].

На сьогодні у світі, і в Україні зокрема, спостерігається «криза цінностей». Серед причин цього явища науковці називають швидкий розвиток науки, добробут та права особистості. Слід зауважити, що не останню роль у цьому процесі відіграє також розмитість культурних, інформаційних та релігійних кордонів.

Безумовно, сучасний світ – світ науки, якісно нових технологій, швидких змін, стирання економічних, політичних кордонів, світ бенефісу наукового способу мислення. Створено фальшиве враження, що наукове знання, а також власне критичне мислення є достатніми для життя, а релігія, світогляд і система переконань – зайві.

Іншою причиною кризи цінностей є добробут, що з кожним роком зростає. Внаслідок появи технічних помічників, люди отримують більше вільного часу, мають більший вибір товарів як у споживчій сфері, так і у сфері розваг. Люди прагнуть до приємного та різноманітного проведення вільного часу. Багатство можливостей перевищує здатність оцінювання й вибору. Полегшуються часті зміни, послаблюються знання, що призводить до духовної несталості. Концентрування на власних інтересах відвертає від суспільних ідеалів і виконання завдань на користь спільноти.

Третьою причиною кризи цінностей є поширення сфери прав людини, а також похідних від них свобод. Існує свобода думки, переконань, зібрань і створення співтовариств, преси, мистецтва, релігійна тощо. Завдяки цьому громадяни здобули багато свобод, але втратили допомогу орієнтування у цінностях [1].

Життєві цінності та навички сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості, її кращій соціальній адаптації, інтелектуальному й емоційному благополуччю, позитивній і здоровій поведінці. Особливе місце серед них належить навичкам, що допомагають молоді навчитися діяти незалежно у сучасному світі (гідність, рівність, справедливість, толерантність, чесність, довіра, верховенство права, нетерпимість до корупції, патріотизм,

екологічна цінність, етичне споживання, соціальна відповідальність, лідерство та самореалізація, свобода).

На відміну від багатьох традиційних педагогічних методів і підходів, розвиток життєвих цінностей має на меті позитивні зміни у поведінці особистості. Тому він передбачає зміни не лише у знаннях, а й у ставленнях і навичках, які стимулюватимуть ці бажані поведінкові зміни [7, 35].

Тому перед усіма соціальними інститутами постає важке завдання: визначити базові цінності, ідеали, норми, які слід покласти в основу формування духовного світу молодої людини, й шляхи, якими можна було б здійснити ці перетворення. Бо саме в сучасний період трансформації соціальних систем, молодь менше уваги звертає на необхідність духовного, культурного розвитку, хоча водночас і не відхиляє його доцільності. Подібно до економічних і політичних, духовні орієнтації у свідомості й поведінці молодіжних груп перебувають у процесі складної еволюції.

Цінності мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності у суспільстві, а наочним набором внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть у житті не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином.

Доцільним на сьогодні є вивчення ціннісних орієнтацій для створення нових підходів у рамках державної політики виховання молоді. Усе це сприятиме розв'язанню багатьох молодіжних проблем сьогодні та проблем нашого суспільства в майбутньому, тому що життєві цінності молоді «сьогодні» визначатимуть спосіб життя «завтра».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2015/1/5.pdf>.
2. Вікісловник. Ціннісна орієнтація. URL: https://uk.wiktionary.org/wiki/%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.
3. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта: науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. 2008. № 4-5. С. 28–33.

4. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика». URL: <http://iek.irpin.com/assets/images/resources/52/1f330e0d35de6d922a2ab90ca2caafe1da6b18c7.pdf>.

5. Основні життєві цінності людини. URL: <http://blog.i.ua/user/5404870/1758261>.

6. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. І.Д. Бех. Київ-Чернівці: Букрек, 2018. 296 с.

7. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.

УДК 37.036 (075.8)

Лопатка Ганна Федорівна,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри змісту і методик навчальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ (УХВЛ) В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Школа ХХІ століття зумовлює необхідність докорінного переосмислення освітніх завдань, актуалізації змісту навчання, створення проєктно життєвого простору, спрямованого на розвиток компетентної, конкурентоспроможної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще своє життя й життя своєї країни.

Україна знаходиться на шляху реформ, здійснення яких потребує багато часу, тому основи, що закладаються сьогодні, будуть реалізуватися протягом багатьох років. Молодь є енергійною рушійною силою, яка відіграє визначальну роль у розвитку суспільства в цілому. Молоді українці налаштовані на суттєві зміни в країні і наполегливо долучаються до їх реалізації.

Сучасний стан суспільства має ознаки морального і соціального занепаду та ціннісної дезорієнтації. Споживацьке мислення все більше нівелює етичні і духовні пріоритети, тому українська спільнота потребує концептуального оновлення. Мораль і духовні цінності не можна відкладати на завтра. Ними треба жити. Показувати приклад.

Одним із сучасних інноваційних інструментів забезпечення духовного зростання учнів є система заходів, спрямованих на опанування знаннями та принципами, закладеними в «Українській Хартії вільної людини» (УХВЛ).

На сьогоднішній день назріла потреба розширити масштаби вивчення та застосування УХВЛ для розробки методології викладання світоглядної системи цінностей майбутнього українця і мережі фахівців, які її будуть застосовувати на практиці [5].

Крім того, застосування УХВЛ значно підсилить ефективність впровадження Концепції «Нової української школи», де пріоритетним напрямком є формування ціннісних ставлень і суджень, які служать базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством [3].

В УХВЛ особливу увагу акцентовано на особистій відповідальності кожного за стан справ у державі. «Усі люди не просто створені вільними, вони повинні вірити у свої сили, а українці повинні не лише плекати національну гідність, а й працювати на Україну, не допускаючи обмежень людських прав», – зазначено в документі.

Система роботи над впровадженням цінностей УХВЛ в освітній процес включає проведення просвітницьких виховних заходів, тематичних уроків, виховна мета яких реалізується саме через проголошення цінностей УХВЛ [1].

Визначення основних ціннісних орієнтирів дасть змогу усім учасникам освітнього процесу (педагогам, батькам, учням) розуміти, чому саме важливо формувати ті чи інші компетентності, тобто ключові.

З метою застосування духовних цінностей, впровадження ключових компетентностей в освіту, потрібних для особистої самореалізації, розвитку активної громадянської позиції, важлива роль належить участі у конференціях, конкурсах, тренінгах тощо.

Це дасть можливість забезпечити життєвий успіх учнівської молоді у суспільстві, зміцнення ідеї учнівської державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму в дітей та молоді.

Реалізація проєкту щодо популяризації УХВЛ відбувається через зустрічі з визначними діячами, духовними та моральними авторитетами. Ціннісні орієнтири формуються в процесі засвоєння і набуття людиною суспільного досвіду та можуть виявлятися в конкретних цілях, ідеалах, переконаннях.

Напевно, доцільно розглядати освітян основними постатями з реалізації впровадження на практиці новел Хартії. Роль педагога сьогодні в освітньому закладі вирішальна. Як працює освітній педагог, так і працює освітній заклад, адже жодна школа не працює краще, ніж її педагоги.

Опрацювавши новели «Української Хартії вільної людини», можна виокремити її основні принципи: рівності громадян, гуманізму, вільного вибору, людиноцентризму, верховенства закону, господарності, життєвої активності, демократичності. Новели УХВЛ доцільно застосовувати як навчальний матеріал для тренінгових занять із лідерами учнівського самоврядування закладу освіти, міського учнівського органу самоврядування, у позаурочній виховній діяльності.

Вдале застосування цінностей Хартії в освітньому процесі з метою виховання самостійної особистості, відповідальної за власне життя та життя країни, активного члена громадянського суспільства сприятиме формуванню випускника освітнього закладу – діяльнісного патріота своєї Батьківщини [5].

Тому цінності, закладені в Хартії, набувають сьогодні особливої актуальності, адже пропагують найважливіші чесноти для молодого покоління: відповідальність, самостійність мислення, наполегливість у справах, патріотизм, єдність політичних рішень, почуття власної гідності [4].

Головна мета застосування Української Хартії вільної людини в освітньому процесі це: набуття учнями правових знань; мотивування прагнення бути вільною, духовною, культурною людиною; розвиток критичного мислення; розвиток особистості, яка живе й діє за принципами загальнолюдської моралі, гуманізму, патріотизму, законності.

Упровадження УХВЛ в освітній процес сприяє усвідомленню важливості таких понять, як свобода особистості та її самореалізація, повага до рідного краю, утвердження європейської християнської культури життя.

Плідною в аспекті впровадження «Хартії» вбачаємо співпрацю управління освіти і науки Тернопільської міської ради, Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та громадських організацій МО «Гармонія-М» та ГО «Гуртом».

Працівники Тернопільського методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу уклали методичний посібник за проектом «Живімо за УХВЛ», який було схвалено рішенням науково-методичної ради ТКМЦНОІМ (протокол №2 від 09.10.2014р.).

Управління освіти і науки Тернопільської міської ради, ТКМЦНОІМ запровадили протягом 2015 року на базі Тернопільської Української гімназії ім. І.Франка, ТСШ №3, ТЗОШ №2, 4, 18, ТНВК «Школа-ліцей №13», ТНВК «Школа-колегіум Патріарха Йосифа Сліпого» освітній міський проект «Живімо за Українською Хартією вільної людини». Проект став першою спробою апробувати ідеї УХВЛ в освітньому процесі ЗЗСО.

20 травня 2015 року керівники освітянської громади міста, представники релігійних спільнот та громадських організацій, які брали участь у круглому столі «Живімо за УХВЛ!» підписали Меморандум про вивчення та застосування принципів УХВЛ в освітніх закладах міста Тернополя.

Підписання Меморандуму сприяло тому, щоб власною професійною діяльністю освітяни слугували прикладом для учнів, батьків та всієї освітянської спільноти, оцінювали спільне обговорення з батьками і дітьми змісту УХВЛ [2].

Важливим кроком для популяризації поміж дітей принципів Хартії стало прийняття обласної програми впровадження УХВЛ в навчальних закладах Тернопільської області на 2017-2020 роки (рішення Тернопільської обласної ради від 02.08.2017р. №693 «Про обласну програму впровадження Української

хартії вільної людини в навчальних закладах Тернопільської області на 2017-2020 роки» [4].

Мета програми – створити та вдосконалювати методологію застосування в освітніх закладах Тернопільської області системи духовних та моральних цінностей, закладених в УХВЛ, для формування майбутньої особистості та об'єднання в мережу фахівців, які будуть упроваджувати цю систему цінностей.

Завдання педагогів – навчити усвідомлено застосовувати систему цінностей Хартії вільної людини у реальному житті. Потрібно орієнтувати виховний процес у навчальних закладах на основних аспектах моделювання наскрізного виховного процесу, спрямованого на формування системи цінностей школярів, їхньої особистісної життєвої позиції як громадянина і патріота своєї держави [6].

Ми живемо у час творення новітньої історії України, тому зобов'язані зберегти для майбутніх поколінь пам'ять про події, свідками яких є ми самі. Завдання сучасної системи освіти – виховання громадянина-патріота нової формації – ініціативну особистість, яка бачить перспективи розвитку держави.

Характерною особливістю сучасного розвитку освіти є соціалізація та індивідуалізація розвитку дитини, можливість реалізувати її творчий потенціал і дати змогу самовизначитися у певній галузі науки, культури, економіки, мистецтва, технологій, відносин тощо.

Освіта є головним механізмом збереження, успадкування та розвитку культури суспільства, що визначає характер цивілізаційного руху. Освітній процес багатогранний, тому що нерозривно пов'язаний з різними особистостями, відносинами, матеріальним забезпеченням, суспільним середовищем та багатьма іншими важливими чинниками.

Зміни в освіті не відбуваються, якщо їх упроваджувати тільки шляхом директив та наказів за ієрархічною управлінською вертикаллю. Потрібно діяти самим, на власному прикладі навчати та виховувати молоде покоління. У русі спрямованості освітнього процесу необхідні зміни особистості вчителя,

переосмислення методів, технік та технологій навчання. Ось чому основними вимогами сьогодення є інформаційна грамотність, швидкий пошук та обробка інформації, винахідливість, аналітичне мислення, творчий підхід до справи, життєві компетенції.

Системний підхід до застосування в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти спеціальної програми позакласних тематичних заходів під назвою «Живімо за Українською Хартією вільної людини» сприятиме формуванню в учнів рис господаря, активного громадянина, лідера, вільної та успішної людини, розвиненої морально, духовно, соціально, культурно. Це дасть ефект не лише в підвищенні якості виховної роботи, але й сприятиме розвитку спільноти відповідальних громадян в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вівчар А. «Українська Хартія вільної людини» як дієвий засіб духовного зростання учнів. *Методист*. 2019. №1. С.41–43.
2. Меморандум про вивчення та використання принципів Української хартії вільної людини в навчальних закладах міста Тернополя. URL: <http://gromada-i-misto.org/ukrajinskakhartija-vilnoji-ludynu> (дата звернення: 15.09.2018).
3. Назаренко Л.М., Антюшина О.М. Ціннісні орієнтири «Нової школи» у вимірі наукових позицій Є.П. Голобородько. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tvo_2017_1_6.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
4. Обласна програма впровадження «Української хартії вільною людини» в навчальних закладах Тернопільської області на 2017-2020 роки. URL: <http://gromada-i-misto.org/region-program/> (дата звернення: 15.09.2018).
5. Пірен М.І. Українська Хартія вільної людини : Стратегія оновлення державного управління. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. С.86–90.
6. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudynu> (дата звернення: 10.04.2020).

УДК 159.923

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри педагогіки
і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Козак Ольга Володимирівна,
вчитель початкових класів Таурівського
ЗЗСО І-ІІ ст., Тернопільська область

ПРОЄКТУВАННЯ ЖИТТЄЗДІСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Відповідно до концепції Нової української школи важливою метою є формування цілісної особистості, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ. Як зазначає І. Єрмаков, місія нової школи полягає у тому, щоб допомогти кожній дитині усвідомити смисл свого життя, визначити «свій образ буття», «зустрітися зі своєю сутністю» (М. Хайдеггер), оволодіти універсальними константами життєвого світу, постійно шукаючи відповіді на «останні питання буття» (В. Біблер), що визначають орієнтири в її розвитку, систему смисложиттєвих координат, у яких вона може існувати [1].

Загалом, як стверджує І. Ялом, потреба людини володіти всеосяжною перцептивною схемою і системою цінностей, що служить основою для вчинків, – це і є в чистому вигляді причина нашого пошуку життєвого сенсу. Відчуття життєвого сенсу, виникнувши, дає початок цінностям, які, у свою чергу, синергетично підсилюють відчуття сенсу [4, с. 519–520]. Тож для формування якісної системи цінностей зростаючої особистості слід закласти фундамент розуміння сенсу свого існування.

З позицій екзистенціального підходу розуміння вивчається як невід’ємний атрибут людського способу буття у світі (онтологічний аспект); як специфічний процес, що дозволяє індивіду шукати і знаходити сенс свого життя (процесуальний аспект); як внутрішня концепція сенсу життя, яка складається у особистості (результативний аспект); нарешті, як суто людська буттєва потреба в розумінні сенсу життя (мотиваційний аспект) [2, с. 157].

І. Єрмаков акцентує свою увагу на тому, що сучасні діти стають співтворцями нових моделей школи ХХІ ст., глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом бути. «Учитися бути» означає пізнати самих себе, усвідомити свої сили й можливості, покінчити з фаталізмом і покірністю, означає вчитися жити,

пізнавати, мислити вільно і критично, учитися любити світ і робити його гуманнішим, учитися творчості [1].

Аналіз результатів досліджень розуміння особистістю сенсу життя в юності дозволяє виокремити такі типи:

1. *Термінальний тип*. У цілому особа сенс свого життя бачить у кінцевій реалізації життєвих цілей, здійсненні заповітних мрій і підкорення певних життєвих висот.

2. *Процесуальний тип*. Він представлений твердженнями, які акцентують переважну спрямованість особистості на процес життя як на шлях просування до життєвих цілей. Специфіку розуміння сенсу життя, властиву даному виду, влучно передають крилаті вирази: «Сенс життя не в тому, щоб задовольняти свої бажання, а в тому, щоб мати їх» .

3. *Нігілістичний тип*. Цей вид об'єднав твердження, у яких відчувається зневажливе ставлення до сенсу життя, заперечення його наявності. Особистість із таким видом розуміння знецінює значення сенсу життя особисто для себе і для інших людей.

4. *Аксіологічний тип*. Цей вид утворили твердження, що фіксують ціннісне ставлення особистості до сенсу життя. Ці твердження підносять таке розуміння особистістю сенсу життя, коли сам сенс життя виступає в якості однієї з головних людських цінностей.

5. *Гедоністичний тип*. Цей вид представлений твердженнями, згідно з якими сенс життя залежить від задоволення широкого спектру людських потреб.

6. *Аскетичний тип*. Тут зібрані твердження, семантика яких замикає сенс людського існування на прийнятті страждань і негативних проявів життя. Крім того, зміст даного виду склали твердження про необхідність обмеження людиною своїх потреб, приборкання пристрастей і безперервного самовдосконалення.

7. *Ендемічний тип*. У ньому основний зміст задають формулювання, в яких сенс людського життя явно чи неявно асоціюється з категорією «щастя».

8. *Глорістичний тип*. У ньому виявилися твердження, в яких сенс людського життя пов'язаний із досягненням суспільного визнання і зі сходженням до променів слави.

9. *Деонтологічний тип*. Тут об'єдналися твердження, що виявляють переконаність респондентів у тому, що сенс життю надає певний життєвий обов'язок чи життєва місія, яку людині належить виконати.

10. *Гуманістичний тип*. Прямим джерелом гуманістичного розуміння сенсу життя є спрямованість життєвого шляху особистості на благо конкретних «значущих інших» («дитина», «батьки», «сім'я») або більш загальна орієнтація на принесення користі іншим людям («бути корисним людям», «служіння людям», «поліпшення життя оточуючих»).

11. *Вітальний тип*. Він об'єднує твердження, що мають в основі такий лейтмотив: сенс людського існування полягає в тому, щоб вижити. При такому розумінні сенс життя вкладається у «боротьбу за виживання», «конкуренцію».

12. *Фаталістичний тип*. Даний вид представлений твердженнями, які зводяться до відомої формули про те, що людина – усього лише іграшка в руках долі [2, с. 157-160].

Отже, результати досліджень показують, що до пошуку сенсу свого існування юнаків спонукають різновекторні мотиви і не завжди знайдені відповіді закладають основу для формування високодуховних цінностей у зростаючої особистості. Тож важливо у школярів сформувані конструктивні способи розв'язання проблеми сенсу життя.

Наприклад, за основу можна взяти підхід засновника логотерапії В. Франкла, який підкреслює, що у кожного індивіда є сенс у житті, якого ніхто інший не може втілити. Водночас ці унікальні смисли розпадаються на три основні категорії: (1) проявляються у тому, що ми здійснюємо або даємо світові як свої творіння; (2) проявляються у тому, що ми беремо у світу в формі зустрічей і досвіду; (3) проявляються в нашій позиції у ставленні до страждання, до долі, яку ми не можемо змінити [3].

Аналіз учнями цих універсальних ціннісних орієнтирів сприятиме ефективному пошуку свого шляху життєздійснення. Також варто розглянути з школярами перелік секулярних дій, що дають людині відчуття життєвої цілі. Ці стани дії, за твердженням І.Ялома, базуються на таких аргументах: вони розуміються правильними, добрими; вони дають внутрішнє задоволення і не потребують виправдання із допомогою якоїсь іншої мотивації. Зокрема, до них належать:

1. Альтруїзм, суть якого полягає у служінні іншим людям і поліпшенні умов їхнього життя. Альтруїзм сприяє підвищенню психологічної якості людського життя і внутрішньому облагородженні особистості.

2. Відданість якійсь справі. Головне те, щоб ця діяльність підвищувала людину над самою собою, допомагала дистанціюватися від власної персони і вузько особистих проблем.

3. Творчість – це не обов'язково створення нових творів, шедеврів мистецтва. Творчість як джерело сенсу життя розуміється широко: як життєтворчість, тобто активність людини, спрямована на творення нових – кращих форм життя.

4. Насолода життям як джерело сенсу називається гедоністичним рішенням. Щастя і задоволення потреб не повинні бути самоціллю у житті людини, вони складають лише необхідний супровід і наслідок реалізації людиною змісту свого життя.

5. Самоактуалізація – це прагнення людини з максимальною повнотою виявити і реалізувати свої вроджені задатки й набуті здібності, потенціали.

6. Самотрансценденція – це спрямованість особистісної активності на цінності, що перевершують вузькі егоцентричні інтереси [4, с.482-494].

Важливе завдання педагога – не знайти сенс буття для кожного вихованця, а допомогти йому у цьому пошуку, усунути бар'єри на цьому шляху і надати інформацію для роздумів. Така конструктивна позиція сприятиме розумінню свого існування кожним юнаком чи юнкою, що, у свою чергу, буде основою для становлення базових цінностей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для XXI століття. URL: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/logop/erm> (дата звернення: 16.10.2021).
2. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности: Учеб. пособие. Гродно: ГрГУ. 2002. 167 с.
3. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
4. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. М.: Независимая фирма «Класс», 2004. 576 с.

УДК 37.017:17

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПІДРОСТАЮЧА ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРАХ ДУХОВНОСТІ (КОНЦЕПЦІЯ І. Д. БЕХА)

Сучасні виклики сьогодення та нестабільна соціальна ситуація у нашій країні спонукає кожну людину до аналітичних роздумів, логічних висновків, розгляду ціннісних пріоритетів у житті, бачення власного «Я» в духовному світі. Розуміємо, що підростаюча молодь дедалі частіше обирає матеріальні блага, шукає компромісні варіанти розв'язку складних ситуацій, використовує у своєму арсеналі маніпулятивні техніки у взаємодії з іншими, намагається відстоювати свої принципи та амбіції власним сценарієм дій, однак і переважання моральних якостей має місце в молодій людині, а саме чесність, справедливість, гідність, милосердя, вихованість тощо. Цілком переконані в тому, що правильне (гуманне) виховання підростаючого покоління буде сприяти позитивному саморозкриттю, самоствердженню в учнівській спільноті, яскравому і адекватному самопрояву сильних сторін особистості, лідерському самовизначенню, дотримуючись моральних чеснот. Ми вважаємо, що у сучасних технологіях навчання і виховання особистості увага має бути спрямована на виховній парадигмі гуманістичного спрямування, де життєві цінності стають першочерговими. На думку І. Беха, виховна гуманістична

парадигма – це учіння про володарювання особистості над собою. За словами вченого «... у душевній організації людини співіснують два види духовних задатків, які характеризуються високосмисловими цінностями і мають перетворитися на стійкі позитивні духовні здібності [1, с.7-10].

Свідоме й вільне оволодіння підростаючою особистістю будь-якою духовно-моральною цінністю ґрунтується на її психологічному розумінні й відповідних виховних впливах (методах, технологіях) педагога, а також на внутрішній самодіяльності вихованця як його свідомому волевиявленні. Наголосимо, що нині на перше місце у психолого-педагогічних пошуках виходить якраз завдання оволодіння підростаючою особистістю власними душевними самоперетворювальними силами, тобто здатністю зробити їх активними і розвивально- продуктивними [1;2; 3].

У нашому розумінні, дедалі частіше простежується тенденція до корпоративної активності, цілеспрямованості у професійних компетнтностях, практичних уміннях-настановах адекватно та гуманно спілкуватися із дітьми різного віку, враховуючи їхні вподобання, здібності, можливості, досягнення.

I. Бех у своїй монографії виокремлює настанови, які мають позитивний відгук у молодого покоління. Технологічно невідхильні настанови в організації Я-центрованого духовно розвивального виховання.

Настанова 1. Слід початково виховувати у підростаючої особистості всеохоплюючий мотив «Бути майстром свідомої дії», яка здатна вільно й гідно діяти у тому числі і поза рамками певних вимог. Якраз на такому мотиваційно-діяльнісному підґрунті може виникнути справжня духовно-моральна досконалість (свобода та відповідальність). За відсутності сформованості зазначеного мотиву підростаюча особистість функціонуватиме, здебільшого, у ролі спостерігача за людським життям зі всіма соціальними обмеженнями, які з цієї ролі випливають. Основним при цьому буде втрата суспільно значущих зв'язків з оточуючою дійсністю, що рівнозначне втраті своєї особистості.

Зазначимо, що у кращому випадку, коли особа-спостерігач самостійно опануватиме обмежене коло соціальних зв'язків, вона підніметься до ролі

соціального функціонера з нижчими життєвими цінностями. Шлях же до вищої духовності для неї виявиться нездоланим.

Настанова 2. Духовно-моральне дорослішання підростаючої особистості буде значно пришвидшуватися, якщо її позитивні вчинки мотивуватимуться не лише конкретними етичними цінностями (наприклад, безкорисливою допомогою, чуйністю, піклуванням), а й поряд з ними має сповна активізуватися цілісний гуманістичний імператив «Я сприяю духовному піднесенню іншого». А при морально несхвальному вчинку індивід повинен свідомо відтворити конструкт «Я спричиняю духовне падіння іншого». Якраз у межових категоріях «Я сприяю духовному піднесенню іншого» і «Я спричиняю духовне падіння іншого» й має реалізуватися виховна стратегія педагога.

При цьому він повинен зважати на те, що ці категорії полярні, і якщо у свідомості особистості відтворюється одна, то тим самим актуалізується й інша. У такому ідейному протиставленні кожна з них набирає глибшого осмислення та відповідного емоційного забарвлення: позитивного у першому випадку і негативного – в іншому.

Настанова 3. Показником дієвості свідомого і вільного оволодіння особистістю певною духовною цінністю має виступити організація виховного процесу на основі використання фундаментальної емоційної протилежності. Остання стосується переживання страху та переживання поривання (прагнення). Зазначені емоційні переживання полярні за своєю модальністю, оскільки з першою із них особистість прагне реально не зустрічатися як з неприємною, а інша викликає тяжіння й повторення. В індивідуальному житті особистості переживання страху і поривання виникають ще у ранньому дошкільному віці. Ними підростаюча особистість реагує на різноманітні зовнішні чинники. У таких ситуаціях вона і набуває емоційного досвіду.

Настанова 4. Встановлювати комунікацію з добром має стати фундаментальною умовою процесу духовно-розвивального виховання. Це означає, що придбані цінності добра мають бути на індивідуальному рівні відкриті для особистості, не перебувати лише у внутрішньому плані її

свідомості й самосвідомості. В останньому випадку – це закритість особи у самій собі, більш чи менш розгорнута у часі «німота». Комунікація ж у формі усного мовлення – це те, що звільняє від закритості і тим самим підсилює власні духовно-моральні надбання. Тож комунікація з добром має стати важливою звичкою підростаючої особистості, незалежно від того чи вона виступає ініціатором такого діяння, чи воно розгортається за зовнішньою спонукою (педагоги, батьки, ровесники).

Настанова 5. Кожна конкретна виховна дія педагога має передбачати окрім тут і тепер значущої мети і мету кінцеву, тобто у системі яких цінностей він уявляє свого вихованця. Однак, така тактика матиме реальний сенс, якщо, по-перше, і вихованець відповідно самоусвідомлюватиме себе, своє особистісне Я. По-друге, важливо, щоб і уявлення педагога про вихованця і його самого здійснювалося у вчинковому контексті як суб'єкта духовної практики. Такий духовний орієнтир виявиться для підростаючої особистості постійно актуальним і дієвим за умови, коли вона узагальнюватиме безперервно привласнювальні часткові духовні цінності (при цьому вербалізуючи їх як милосердя, справедливість). Таким узагальненням утворенням повинна бути категорія «духовна відповідальність», а її носій – «духовно відповідальна особистість». Тоді духовна відповідальність у процесі виховання постійно нарощуватиметься і репрезентуватиме Я-духовне особистості. Якраз під кутом зору володаря духовної відповідальності вона й намагатиметься себе удосконалювати.

Настанова 6. Необхідно культивувати в особистості не просто інтерес, а стійку пристрасть до самої себе, до свого внутрішнього світу. Це може стати сильним поштовхом-прагненням до духовно-морального самовдосконалення.

Настанова 7. Щоб певна духовно-моральна цінність не була лише ситуативною для особистості, а набула стійкості у її внутрішньому світі, вона мусить бути прив'язана до неї, більше того, любити її як любить вона певні речі зовнішнього світу [1, с. 38].

Таким чином, вищезазначені настанови (поради) виховного спрямування, цілковитою мірою пронизані наскрізною лінією духовності власного «Я» підростаючої особистості, її намірами позитивно життєстверджуватися, позитивно бути налаштованим до себе та інших значущих дорослих, керуватися чіткою життєвою позицією та сподіватися на позитивні зміни сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. І. Д. Бех. Вибрані наукові праці. *Виховання особистості*. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
2. І. Д. Бех. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
3. І. Д. Бех. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ–Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.

УДК 377

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

Бабовал Діана Сергіївна,
студентка фізико-математичного
факультету Тернопільського
національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*У наших руках – найбільша з цінностей світу – Людина.
Ми творимо Людину, як скульптор творить свою статую...*

В. Сухомлинський

Цінності в освіті мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності в соціумі, а внутрішньою потребою, принципами, які допоможуть у дорослому житті не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином [1, с. 7].

Ідея Нової української школи передбачає освіту майбутнього, яка ґрунтується на формуванні компетентностей та виховання на цінностях. Виховний процес має стати невід’ємною складовою усього освітнього процесу й орієнтуватися на загальнолюдські цінності (морально-етичні та соціально-політичні).

Морально-етичні цінності – формування поваги, почуття толерантності та поваги до прав людини, до себе, до життя, створення атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги, розвиток почуття гідності, чесності та справедливості.

Моральні цінності є інтегративним, стрижневим утворенням у ціннісному ставленні людини до себе та інших, ознаками якого є спрямованість на прояв в учнів власної гідності, поваги до інших та відповідальності за вчинки у своєму житті, готовність здійснювати моральний вибір та керуватися ним у повсякденній діяльності й спілкуванні [2, с.14].

Соціально-політичні цінності – виховання поваги до свободи, демократії, до рідної мови і культури, патріотизму, шанобливого ставлення до довкілля, поваги до закону, солідарність, відповідальність та вивчення культурного різноманіття, розвиток навичок здорового способу життя.

Рис.1. Загальнолюдські цінності

Про важливість виховання на цінностях йдеться у законодавчих документах з питань освіти, зокрема у ст.6 *Закону України «Про освіту»* та ст. 15 *Закону України «Про повну загальну середню освіту»*.

Формування ціннісних орієнтацій передбачено і в новому Державному стандарті базової середньої освіти, де зазначено, що реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах:

- *утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими;*

- *формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;*

- *плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля [3].*

Для гармонійного розвитку здобувачів знань необхідно, щоб партнерські взаємини між усіма учасниками освітнього процесу були спрямовані на відкрите та щире спілкування, сповнене утвердження морально-етичних (гідність, рівність, справедливість, чесність, довіра та ін.), соціально-правових (патріотизм, соціальна відповідальність та ін.) та особистісно зорієнтованих цінностей (лідерство, самореалізація, свобода) [4].

Виховне середовище закладу загальної середньої освіти – це середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину в закладі освіти у сукупності матеріального та духовного забезпечення освітнього процесу, що утворює сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів, розкриття їхніх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно-орієнтованої діяльності [2, с.16].

Науковці Інституту проблем виховання НАПН України та наукові працівники Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» під керівництвом академіка, доктора психологічних наук Івана Дмитровича

Беха, за дорученням Міністерства освіти і науки України, розробили Програму «Нова українська школа» у поступі до цінностей, яка допоможе вчителю, класному керівнику, вихователю, адміністрації закладів освіти осмислити сучасні виклики виховання та його головні засади, базові моральні цінності сучасного виховання, з обов'язковим урахуванням вікових особливостей учнів.

Отже, у центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни [5]. Саме сучасна школа покликана формувати ціннісні орієнтації, ставлення і судження, які є базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Піддубний М. А. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. *Формування ціннісних орієнтацій покоління цифрової епохи засобами української мови і літератури*. Програма, тексти виступів, методичні рекомендації. Рівне. РОППО. 2020. С.3-8.
2. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с. URL: <http://surl.li/aqrft> (дата звернення 19.10.2021р.).
3. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (дата звернення 19.10.2021р.).
4. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. МОН. 2019. URL: <http://surl.li/vxby> (дата звернення 18.10.2021р.).
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. Bibik N. K.: Litera LTD, 2019. 160 с.

УДК 316.356.4

Ступніцька Ірина Василівна,
педагог-організатор Навчально-
виховного комплексу «Загальноосвітня
школа І-ІІІ ст. №2–ДНЗ», м. Хоростків

БУТИ УКРАЇНЦЕМ

Рідна моя Україно! Земле прабатьківська, стороно козака! Ласкою, любов'ю і ніжністю сповнюється душа, коли промовляю ці слова. Високі тополі, могутні дуби, смереки у зелених Карпатах, кримські степи, обпалені сонцем, запорізькі поля в соняшниковому цвіті – це моя Батьківщина.

Роздумуючи над історичним минулим української нації, осмислюючи її духовні цінності, хотілось би бачити в своїх співвітчизниках кращі риси наших предків, які були носіями гуманності, патріотизму, волелюбності.

«Ніщо не пропадає в природі, і так само в народнім житті. Стерти те, що єсть, і написати на тім місці відразу щось нове, се легко на піску, або на шкільній дошці, але в житті реальнім се не так легко. Сильне те, що коріниться в нашій минувшині, що має опору в звичаях, в попередній роботі. Слабке і хитке, що робиться в рішучій незгоді з нею. І тому практичний розум наказує, роблячи нове, зв'язувати його з старим, з готовим вже, особливо там, де енергія руху невелика, нема в ній розмаху й не можна сподіватися, щоб сим розмахом своїм вона подолала інерцію життя, супротивлення того, що існує» [1, С. 227].

Життєвий шлях людина проходить від дитинства до зрілості. І з кожним кроком, кожною думкою, кожним вчинком у неї зароджується якесь незбагненне почуття, яке керуватиме її свідомістю, помислами, поміститься глибоко у серці і диктуватиме стежину, спрямовуючи життя гідним шляхом.

Це почуття – любов до рідної землі, повага звичаїв і традицій народу, гордість за свою державу, бажання покласти на віттар найдорожче – життя за волю і незалежність України.

Я вірю в силу розуму нашого народу, який повинен сам вирішувати свої національні проблеми, а не чекати допомоги від інших. Доля України в наших руках. Виховання національної свідомості нерозривно пов'язане з розквітом добробуту народу.

«На протязі цілих віків обставини життя українського народу склалися дуже некорисно для його національного життя й ослабляли його національну силу й національне почуття. Панування чужих на українській землі розвивало силу протесту, анархістичні інстинкти, а ослаблювало інстинкт організаційний. Національне життя мало тільки короткі хвилини такі, що могло спалахнути сильним огнем, а переважно тільки тліло непомітно під попелом, і національне почуття слабло й завмирало. Тільки в Західній Україні незвичайне загострення національного контрасту викликало нарешті сильний вибух національного почуття. Ріжниця національна там злучилася з ріжницями релігійними, класовими, з контрастом політичних і економічних прав і сил, і се загострило

національну свідомість і привело до напруженої національної боротьби» [1, С. 223].

«Я вірю, що українство наше все-таки має в собі стільки стихійної сили, стільки життєвості, що його не заб'єш ніякими теоремами, що воно своєю стихійною силою проб'ється через усякі штучні перешкоди – поки не вб'ємо самі сеї сили нашою апатією, бездіяльністю» [1, С. 237].

Бути українцем – це не тільки знати звичаї і традиції свого народу, мати національні переконання. Бути українцем – це насамперед знати і любити свою рідну українську мову.

Мова – це голос народу, його душа. Це не просто засіб спілкування та передача інформації. Кожен народ має свою мову. Мова розвивається разом з ним, вбирає його історію, характер і всі його особливості. Народ, який втратив або забув свою мову, найчастіше втрачає і самоідентичність.

«Всі вчать свою рідну мову, а наша біда така, що треба вчитися її більше, ніж кому іншому. Де дитина виростає в нормальних обставинах – в атмосфері своєї мови, уживаної всіма, у всіх сферах життя, там вона несвідомо, сама того не помічаючи, здобуває дуже велике знання своєї мови змалечку, ще перед тим, ніж почне жити свідомо, і в початках свідомого життя має і запас слів, і призвичаєння до форм і оборотів, і загальну звичку – «дух мови», як-то кажуть. Правда, сей словар дитини буде завсіди ще далеко не повний – вона буде його ще довго доповняти; уживання і відріжнювання форм у неї досить неясне; нема свідомості, того, що правильне, добре, а що ні. Але знов-таки – коли людину окружає далі атмосфера її рідної мови, коли вона уживає її в житті, в школі, на ній неустанно читає, пише, нею думає й говорить, тоді вся культурна робота, культурний розвій, який вона переходить, являється zarazом культурою її мови. Систематична наука граматики, стилю і т. д. тільки приводить до системи відомості, вже в значній мірі готові, зібрані. Таким чином мова в своїй закінченій, зовсім виробленій формі дається такій людині далеко легше, без всякого порівняння, ніж чоловікові чужому, що буде всього, від а до z вчитися з книжки, з граматики, з словаря і т. д.» [1, С. 221].

«Між тими незчисленними язвами, гіршими від єгипетських, які точать українство, дуже важне місце займають суперечки про мову й правопис. Скільки непорозумінь, розтічі, неохоти вони викликали й викликають далі! Як руйнують і без того слабкі сили нашої інтелігенції, як деморалізують публіку з народу та півінтелігенції! Просто се наше національне лихо! Хоч воно й слабне та зникає там, де національна свідомість і розвій поступають значніше, але там власне, де наш національний рух найслабший, найтонший, – там він найгірше й рветься від сих боїв за слова, за якими люди тратять і сили, і охоту до діл [1, С. 213].

«Здається, мова – се щось спільне нам усім, а проте нема сумніву, що як кожна дитина в перших роках виробляє собі свій окремий жаргон, так і кожний письменник, особливо талановитий, виробляє собі свою окрему мову, має свої характерні вислови, звороти, свою будову фраз, свої улюблені слова. Письменник, у кого немає своєї індивідуально забарвленої мови, – слабкий письменник, він пише безбарвно, мляво і не може числити на довшу, тривку популярність» [3, С. 25].

«У нас велика біда, що багато людей думають, що досить говорити по-укр[аїнськи] (а надто вже коли писати дешицу), щоб мати право на назву патріота, робітника на рідній ниві, чоловіка з певними переконаннями і т. п. Така легкість репутації приманює многих. Ще тепер можна у нас почути фразу: «Як се? От Ви казали, що NN дурень і тупиця, а він же так чудово говорить по-нашому!» «Говорить по-нашому» – се вже ценз! А послухати часом, що тільки він говорить по-нашому, то, може б, краще, він говорив по-китайськи» [2].

Отож, крокуймо вперед, бережімо свої звичаї і мову, не чекаймо похвали за добрі діла, прощаймо образи, єднаймося у спільній думці, розуміймося рідною мовою, вірмо у майбутнє великої держави, яка зветься Україна.

«Отеє найважніше тепер – спільна жива робота, рух, поступ. Бо час гарячий, час не стоїть, час такий, що не повториться вдруге! Боронь Боже, його втеряти. Єднаймося, порозуміваймося тою мовою, яка єсть, а там – «оставим астрономам доказывать»... Нехай філологи наші на свободі доказують і

вияснюють, що се слово або оборот не в дусі української мови, що той чужий вираз можна замінити своїм українським. Послухаєм їх і, як переконаємося їх доводами, будемо самі так писати. Тільки не стіймо, заложивши руки в кишені, серед сих філологічних і діалектичних суперечок. Шкода часу, гайда до роботи!» [1, С. 219-220].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. Збірка статей «Про українську мову й українську справу: статті й замітки» (1907). 2005. Т 3.
2. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т. К.: Наукова думка, 1978. Т. 10, С. 217–221.
3. Франко І. Стаття про М. Старицького «Михайло П. Старицький». Р.8. С. 25.

УДК 94 (477)

Ворона Галина Володимирівна,
вчитель української мови та літератури
НВК «Загальноосвітня школа І-ІІІ
ступенів №2 – ДНЗ», м. Хоростків

БУТИ ВІЛЬНОЮ ЛЮДИНОЮ

Воля – право, надане кожному від моменту появи його на цій Землі. Упродовж усього життя усвідомлення поняття волі супроводжує людину, крокує поруч, зростає разом з нею.

Бути вільною людиною означає не лише розуміти свої права, але й усвідомлювати обов'язки; берегти свій особистісний, соціальний, національний простір, не порушувати кордони ближнього.

Свобода нерозривно пов'язана з поняттям толерантності, адже жодна людина не може вважатися вільною, якщо обмежує права на гідне життя інших.

Кожна людина на певному етапі свого зростання приходять до чіткого розуміння власного «я». Чи можна назвати себе справді вільною, якщо ти не поважаєш інших, свідомо ображаєш, коли твоя поведінка перетинає кордони пристойності та моралі? Ні. А якщо розумієш, що всі ми, все населення цієї планети, чи то твій сусід, а чи керівник будь-якої держави, маємо точно такі ж

самі права на нормальне життя, як і ти? У такому разі, звичайно, так. І тут не йдеться про національність, расу, місце проживання...

Свобода не має кордонів, вона розмовляє всіма мовами світу.

Воля не може ототожнюватися зі свавільством, дискримінацією чи нетерпимістю. Немає нічого страшнішого за необмежену владу обмеженої людини [1].

Упродовж усього життя людина безперервно вивчає свою особистість. Усвідомлення власної неповторності (однак жодною мірою не плекання у собі зверхності) породжує повагу до себе. Розвиток веде до розуміння істинної свободи людини. Саме тут хочеться пригадати слова Василя Стуса з листа до сина: «Людина – це обов'язок, а не титул (народився – і вже людина). Людина твориться, самонароджується. Власне, хто Ти є поки що? Кавалок глини сирової, пластичної. Бери цей кавалок у обидві жмені і мни – доти, поки з нього не вийде щось тверде, окреслене, перем'яте. Уяви, що Бог, який творить людей, то Ти є сам. Ти є Бог. Отож, як Бог самого себе, мни свою глину в руках, поки не відчуєш під мозолями кремінь. Для цього в Тебе найкращий час – творися ж!» [4].

Хоча поняття «воля» і належить до абстрактних у значенні лексики, але аж ніяк не є ефемерним у реальному житті. Тому усвідомлення свободи неможливе без знання своєї історії, розуміння того нелегкого, кривавого шляху, який пройшла наша держава, щоб здобути волю національну.

Найнеобхідніше сьогодні – вселити в український народ впевненість у тому, що він є не етнічною масою, а таки народом зі своєю великою історією і великим майбутнім, запрограмованим у його багатющій історичній пам'яті [2, с. 10].

Взаємодія зі світом породжує відносини з іншими людьми. Які не можуть приносити якісні плоди без підпорядкування гідним життєвим принципам. Бути вільною людиною означає завжди дотримуватися як принципу рівності один з одним, так і рівності перед законом [3].

Вільна людина – це та, яка бере на себе відповідальність за власні слова, дії та вчинки.

Володіти істинною свободою означає не боятися осуду інших.

І чи не найважливіше: бути вільною людиною означає творити добро, проявляти милосердя як до найближчих, так і до тих, хто цього потребує найбільше.

Важливо пам'ятати: свобода нації формується у серці кожного окремого громадянина. І вибір кожного з нас є важливим кроком до побудови свідомого, сильного та успішного майбутнього держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василь Симоненко. Окрайці думок. URL: <https://vasylsymonenko.org/schodennyk/okrajtsi-dumok-16-10-1962/>.
2. Канигін Ю.М. Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: роман-есе. 5-те вид., доп. К.: Арії, 2016. 528 с.
3. Українська хартія вільної людини. URL: https://zn.ua/ukr/internal/ukrayinska_hartiya_vilnoyi_lyudini.html.
4. Що більше, дужче любиш – то розумнішаєш: з листів Василя Стуса до сина. URL: <https://chytomo.com/shcho-bilshe-duzhche-liubysh-to-rozumnishaesh-z-lystiv-vasylya-stusa-dosyna/>.

УДК 37.036(075.8)

Пиж Людмила Степанівна,
практичний психолог Житномірської
ЗОШ I-III ступенів, Чортківського р-ну,
Тернопільської обл.

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Закон України «Про освіту» визначає метою освіти всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого,

культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору, що перекликається з основною місією Української Хартії вільної людини. Ці положення є невід'ємною частиною формування Нової української школи і основою її подальшого розвитку.

За шкільними партами ми формуємо майбутнє нашої держави і великою мірою від нас, педагогів, залежить, які цінності буде мати підрастаюче покоління і яку країну будуватиме. Саме тому важливо прививати дітям ідеологію вільної людини, яка може критично мислити та розвиватись, патріотизму, активного громадянина, поваги до оточуючих, батьківщини.

До прикладу: важливою частиною розуміння учнями свободи є ідентифікація себе як вільних людей, що є не лише зовнішньою ознакою, яка об'єднує усіх нас за правами, але й внутрішній духовний вибір. Адже воля людини— це не тільки законодавчо закріплені права, а й можливість усвідомлювати свою неповторність, однак жодною мірою не плекати у собі зверхності.

Невід'ємною частиною самоідентифікації є визнання своєї національності. Усвідомлення дітьми своєї причетності до України, поняття патріотизму, єдності українського народу, його земель, культури, історії і майбутнього. Кожен учень повинен розуміти, що охоплює собою поняття бути українцем.

Вчити школярів поважати, підтримувати один одного. Уміння чути іншого є важливим аспектом формування поваги.

Отже, окремі моделі цінностей Української Хартії вільної людини мають місце у процесі формування та ефективного функціонування Нової української школи. Оскільки основна мета НУШ у багатьох аспектах перекликається з УХВЛ, а саме— формування громадянина-патріота, особистості, яка дотримуватиметься моральних та духовних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». Відомості ВР України. 2017. № 2145 – VIII.
2. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
3. Українська хартія вільної людини/ Ініціативна група «Першого грудня». Київ: 1 грудня 2012 року. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>.

УДК 37.036(075.8)

Пиж Людмила Степанівна,
практичний психолог
Жизномирської ЗОШ І-ІІІ ступенів,
Чортківського р-ну, Тернопільської обл.

ЗАНЯТТЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ НА ТЕМУ «МІЙ КЛАС!» (5,6 КЛАСИ)

Мета: формувати відповідальність і почуття внутрішньої свободи, формувати у дітей почуття власної гідності (самоповаги) і поваги до інших, розвивати навички спілкування, індивідуальність, формувати позитивний психологічний клімат в учнівському колективі, згуртованість дітей.

Обладнання: ватмани оформлені: берег надій, берег виправданих надій, зображене дерево, листочки, кольорові квіти, листки формату А-4, ручка, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітання

2. Вправа «Берег надій» (на ватмані намальоване море)

Дітям роздаються заздалегідь підготовлені кораблики на яких вони пишуть:
«Від сьогоднішнього заняття я очікую...»

3. Вправа «Мій портрет у променях сонця»

Дітям роздаються листки формату А-4 на яких вони малюють сонце в центрі листка. В колі пишуть своє ім'я, а на промінцях свої позитивні якості.

4. Вправа «Воскова паличка»

Діти стають щільно у коло. Одна дитина стає по центру кола. Очі заплющені, тіло розслаблене, руки витягнуті та притиснуті уздовж тулуба, ногами не

рухаємо. «Воскова паличка» падає на когось, усі діти її підтримують. Бажано, щоб кожна дитина побувала в центрі кола. Після вправи проходить обговорення.

5. Вправа «Я поважаю цю людину тому, що...»

Діти продовжують речення.

6. Вправа «У великому колі»

Поставте один одному запитання на цікаві для вас теми. Після цього обговорюються відчуття, думки, враження. І робиться висновок, що спілкування може бути не тільки вербальним, а і невербальним (вираз обличчя, жести, тембр голосу). Потреба спілкування є однією з провідних для людини. Вміння спілкуватися – справжній дар, який потрібно в собі розвивати та вдосконалювати.

7. Вправа «Дерево добра»

Дітям потрібно на зелених листочках, які психолог готує заздалегідь, написати добру справу, яку вони зробили та прикріпити на Дерево добра (дерево зображено на ватмані). Прикріплюючи, діти зачитують, розповідають, що доброго вони зробили. Наприклад: допомогла бабусі перейти дорогу, допоміг нести сумку і т. д.

8. Вправа «Пазли»

Дітям потрібно скласти речення із слів, які мають бути надруковані заздалегідь.

- (в варта житті найкращого кожна дитина всього)

«Кожна дитина варта всього найкращого в житті»

- (вільними усі створені люди)

«Усі люди створені вільними»

- (це школа твій будь у ній дім господарем)

«Школа - це твій дім, будь господарем у ній»

9. Вправа «Усі ми»

(Заздалегідь оформлений ватман, де посередині написано: «Всі ми», а навколо імена та прізвища дітей)

Діти підходять до ватмана і біля кожного пишуть щось гарне, це може бути позитивна якість. Після цього психолог зачитує про кожного учня. Аплодисменти кожному.

10. Вправа «Берег виправданих надій» (заздалегідь оформлений ватман галявини).

Діти пишуть на кольорових квіточках: Чи виправдані їхні очікування від заняття? Чого вони навчилися? Що сподобалося?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Скворчевська О.В., Нурієва О.С. Класні години з психологом.
2. Українська хартія вільної людини/ Ініціативна група «Першого грудня». Київ: 1 грудня 2012 року. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>.

УДК 373

Бахуринська Галина Орестівна,
вчитель англійської мови вищої категорії,
старший вчитель Тернопільської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
№11, м. Тернопіль

СЦЕНАРІЙ ІНФОРМАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ГОДИНИ СПІЛКУВАННЯ З КЛАСНИМ КЕРІВНИКОМ «Я ГОРДИЙ ТИМ, ЩО НАРОДИВСЯ УКРАЇНЦЕМ» В КОНТЕКСТІ «УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ»

Мета заходу: розширення знань учнів з історії України; сприяння вихованню національної свідомості учнів; виховання патріотичних почуттів, розуміння української ідентичності, любов до рідного краю.

Вчитель: «А ви думали, що Україна так просто? Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни», – саме так написала про нашу державу Ліна Костенко, відома українська письменниця, поетеса та громадський діяч [3].

Ці слова – про нашу Батьківщину. А що таке Батьківщина для кожного з нас? Для когось – це країна, де людина народилася і виросла. Для інших – це рідне місто, родина, сім'я. Батьківщина – те місце, куди людину «тягне» всією

душею і серцем, куди б їй хотілося повернутися, не дивлячись ні на які перешкоди і обставини; те місце, яке вона прагне захистити, зберегти. Україна... Вона в усьому, що нас оточує: в місяці, зорях, стежині, у кожному камінчику, деревці. Все це рідне і близьке кожному з нас. І червона калина, що росте на подвір'ї біля нашої школи, і рушник, вишитий маминими чи бабусиними руками. Україна – це історія народу, який протягом багатьох віків боровся за свою свободу і незалежність. Саме завдяки своїм патріотам Україна нарешті здобула самостійність, стала незалежною.

Учень 1: *Надія Красоткіна «Мій край чудовий – Україна!»*

Мій край чудовий – Україна!

Тут народились ти і я.

Тут над ставком верба й калина,

Чарівна пісня солов'я.

Все найдорожче в цілм світі,

Бо тут почався наш політ.

Цвітуть волошки сині в житі,

Звідсіль ведуть дороги в світ.

(Виконується пісня Ірини Федчишин «Україна»)

Вчитель: З дитинства ми вчимося в українських школах, виховуємося у сім'ях, де бережуть національні традиції, поважаємо національні символи. Ми звикли до цього і це для нас норма. Для кожної людини в світі її рідний край – найдорожчий та наймиліший серцю. Це той куточок землі, де ми з'являємось на світ, де минають дитячі роки, де живуть наші найближчі та найдорожчі люди.

Учень 2: Каштани цвітуть – веселковий розмай. Моя Батьківщино! Ти мій отчий край! Горджуся тобою, ти в серці моїм. О місто кохане, мій дім.

Учень 3: Як же можна народитися, жити в країні, все життя користуватися її благами, та не поважати цю землю?

Учень 4: *Дмитро Павличко «Де найкраще місце на землі»*

Де зелені хмари яворів

Заступили неба синій став,

*На стежині сонце я зустрів,
Привітав його і запитав:
– Всі народи бачиш ти з висот,
Всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де ж найкраще місце на землі? –
Сонце усміхнулося здаля:
– Правда, все я бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
Там найкраща, де вродився ти!
Виростай, дитино, й пам'ятай:
Батьківщина – то найкращий край!*

Вчитель: Любов до своєї рідної Батьківщини у загальному розумінні – це патріотизм. Патріотизм виявляється у тому, що робить людина – це приносить благо її Батьківщині. Патріотизм – одна з найважливіших рис всебічно розвиненої особи. У дітей та юнацтва повинне вироблятися відчуття гордості за свою Батьківщину і свій народ, пошана до його великих звершень і гідних сторінок минулого. Патріотизм – це любов до своєї Вітчизни, до рідних місць («землі пращурів»), до рідної мови, до культури і традицій, до праці свого народу.

Великий Кобзар України Тарас Шевченко закликав:

*«Свою Україну любіть!
Любіть її!... Во врем'я люте,
В останню тяжкую мінуту,
За неї Господа моліть!»*

У кожного по-різному проявляється патріотизм. Один робить татування з тризубом, другий вивішує синьо-жовтий прапор, третій одягає на свята вишиванку. Бувають такі, хто зовні не демонструє, проте є справжнім патріотом своєї країни. Такі люди цікавляться історією рідного краю, шанують пам'ять предків, виховують дітей гідними людьми.

Ми з вами – громадяни України, тому від кожного нас залежить, чи стане наша держава економічно і соціально розвинутою, з високим рівнем життя її громадян. Для того, щоб життя наших близьких і друзів стало кращим, а країна, в якій ми народилися і живемо – багатою і квітучою, потрібні зусилля кожного з нас. До 21-ї річниці референдуму за незалежність ініціативна група відомих українців «Першого грудня» оприлюднила «Українську Хартію вільної людини», щоб продемонструвати ті життєві орієнтири, на які має рівнятися українське суспільство, і, водночас, дати поштовх до об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні і за її межами.

«Українська Хартія вільної людини» була представлена 8 грудня в Українському домі на Національному круглому столі. Хартію підписали В'ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Семен Глузман, Володимир Горбулін, кардинал Любомир (Гузар), Іван Дзюба, Мирослав Маринович, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський та Ігор Юхновський. Наріжними каменями Хартії є три прості думки: «Перше. Відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе. Друге. Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні. Третє. Ми будуюмо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє» [5].

Своєрідний ідеал українця нової генерації, напрями праці, в яких слід працювати кожному українцеві, аби жити як «вільна людина у вільній країні», прописано в «Українській Хартії вільної людини». Отож,

1. Бути вільною людиною.
2. Бути українцем.
3. Бути активним громадянином.
4. Любити.
5. Мислити.
6. Бути господарем.

7. Бути лідером.
8. Бути відкритим суспільством.
9. Бути успішною державою.
10. Бути учасником демократичної спільноти народів.

Автори Хартії наголосили: «Аби стати вільною, людині не треба проводирів. Ані найталановитіші лідери, ані інтелігенція, ані жодна соціальна група не здатні привести людину до щастя і свободи. Справжнім проводирем людини є лиш особисте осмислене зусилля. Це не зробить хтось інший. Це можете зробити лише Ви» [5].

То ж як виглядає портрет ідеального українця?

(Учні складають «асоціативний куц»): Українець – Щасливий. Здоровий. Успішний. Люблячий. Відданий. Вільний. Чесний. Волелюбний. Мудрий. Справедливий. Хоробрий. Толерантний. Спілкується українською. Поважає українську культуру і традиції. Захищає свою країну. Активний. Працелюбний.
(Виконується пісня Наталі Май «Ми Вкраїни діти»).

Вчитель: Ліна Костенко пише: «Скільки нас, людства, вже є на планеті? Мільярдів шість? І серед них українці, дивна-предивна нація, яка живе тут з правіку, а свою незалежну державу буде оце аж тепер».

Що означає бути українцем?

Учень 5: Нині модно бути українцем, а підтримувати Україну – означає бути вільним у своїх поглядах. Незалежно від здібностей або можливостей, люди висловлюють свою громадянську позицію у віршах, піснях, малюнках, вишиванках або навіть плетених шкарпетках для бійців АТО. Це українська душа, щира, гостинна, щедра й здатна на співчуття. Добре, якщо ці якості приживуться в майбутніх наших поколіннях.

(Руслана Лижичко)

Вчитель: Бути українцем – це гордо.

Учень 6: Олександр Клімашевський «Я гордий тим, що народився українцем...»

*Я гордий тим, що народився українцем,
У мальовничім, журавлинім краї,
І що співучу українську мову
Свою рідною й святою називаю,
Що кожен день ходжу по цій землі,
Де мої діди й прадіди ступали,
По тій землі, де кийвські князі
Державу славу заснували...*

Вчитель: Зрештою, бути українцем – це відповідально.

Учень 7: Про це говорить відома українська письменниця Оксана Забужко: «Виросло нове покоління, для якого українська ідентичність – це щось абсолютно природне, бо іншої ніколи не було, це їхня країна, вони сприймають її як свою, вони вірили в її незалежність і не усвідомлювали, якою мірою ця незалежність була умовною і під загрозою. І тепер вони готові за цю свою країну боротися, навіть якщо вони від народження говорять російською [4].

Вчитель: Ще однією цінністю, яка має характеризувати сучасного українця, є любов. «Не можна будувати свою ідентичність, ненавидячи когось, агресора, ворога. Ми не є собою тому, що ми когось ненавидимо. Ми мусимо бути собою, перш за все, люблячи один одного, створюючи всередині нашої спільноти, нашого народу це мирне наставлення. Ненависть треба заступати любов'ю. Це є наше велике завдання і його можливо здійснити», – казав Любомир Гузар [6]. Ця любов складається також з особливих почуттів до мами, тата, інших дорогих людей, до свого дому, місця, де живеш, або звідки походиш, природи і країни. Любов до рідних місць входить у коло загальнолюдських цінностей і починається з любові до своєї вулиці, до свого маленького міста. Патріот не стане кидати сміття біля річки чи в парку – адже це часточка його країни. Любов до Батьківщини, прихильність до місця народження, повага до своєї мови, традицій і культури – ці всі поняття включаються в один термін, «патріотизм».

Учень 8: Ліна Костенко «Усе моє, все зветься Україна»

*Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься – Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.*

Учень 9: Україна – це чарівна природа, це неповторна культура, це все те що навколо нас. Україна – це та земля, де ви народилися, де завжди на вас чекатиме батьківська домівка, зігріта теплим родинним затишком, добротою та материнською ласкою, це Батьківщина, найкраща і найрідніша.

Учень 10: Наталя Карпенко «Усі в цьому світі тримаються хати»

*Усі в цьому світі тримаються хати,
В якій народився, де гріє любов,
Що щедро посіяли батько і мати,
Де квітне стежина, якою пішов.
Мій дім – моя міць, оберіг і родина,
Мені наймиліша моя сторона.
Мій дім – це мій край на ім'я Україна.
Вона в моїм серці назавше одна.*

(Виконується пісня «Це моя Україна», слова Світлани Бояркевич, музика Віктора Торчика).

Вчитель: Україна – це й рідна мова, якої нас вчила мама, співаючи колискову; мова, яка, долаючи перешкоди та заборони, стала однією з найрозвинутіших мов світу. Вслухайтесь у неповторну красу і мелодійність рідного слова. А поезія, написана про Україну, чарує, по-особливому зворушує, окрилює душу і серце. У проникливах строфах віршів заховані різні мотиви: від любові до рідного краю до патріотизму, від захоплення просторами Батьківщини до закликів до боротьби за її незалежність. Недаремно писав геній українського

народу Тарас Шевченко: «Ну, щоб здавалося слова, слова та голос – більш нічого. А серце б'ється, ожива, як їх почує...». Тож насолоджуйтеся поезіями про Україну, про Батьківщину, про рідну землю.

Учень 11:

Петро Перебийніс «Краю мій коханий»

Краю мій коханий, щире твоє слово.

Небо твоє ніжно-голубе.

Рідна Україно, земле колискова,

обіймаю піснею тебе.

Світе мій широкий, воленько ласкава,

доле моя, радосте моя!

Вічна Україно, квітне твоя слава

невмирущим співом солов'я.

Краю мій зелений, золото вербове,

стежко моя, роси голубі!

Мати Україно, сонце чорноброве,

уклоняюсь піснею тобі.

Учень 12: Ігор Січовик «Рідний край»

Красивий, щедрий рідний край

І мова наша солов'їна.

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься Україна.

Учень 13: Микола Верещака «Моя Україна»

Тепер ще не легко живеться тобі,

Є в тому, мабуть, особлива причина.

Та все подолає в тяжкій боротьбі

Незламна моя Україна.

Квітуй, мов калина, над плесами вод,

Будь в дружбі і праці міцна та єдина.

*Хай буде щасливим твій вільний народ,
Прекрасна моя Україно!*
Учень 14: Олеся Василенко «Я – українка»

*Я – українка!
Горджуся й радію,
Що рідною мовою
Я володію,
Шевченковим словом
Умію писати
Слова мелодійні
І вірші складати.
Я – українка!
Живу в Україні,
На вільній, єдиній
Моїй Батьківщині,
Де все мені в радість:
Ліси і садки.
Озера й річки,
І глибокі ставки,
Лани неосяжні,
І гори, й долини,
Цвіт білосніжний
У лузі калини.
В душі моїй солодко
Грає сопілка,
Бо я з України,
Бо я – українка!*

Вчитель: Невід’ємною частиною образу українця є вишиванка. Вишиванка вважається оберегом від усього лихого, що може статися в людському житті. Вона є символом краси та міцного здоров’я, а також щасливої долі. В Україні

вишиванка символізує і родинну пам'ять, вірність та любов у сім'ї. Експерти вважають, що український народ намагається закодувати щастя, долю, життя та волю в орнаменті вишиванок. День вишиванки – народне свято, покликане сприяти єдності і культурному відродженню всього багатонаціонального українського народу. Воно відзначається в третій четвер травня.

Учень 15: Тетяна Строкач «Вишиванка – Вкраїна і доля» [1].

Вишиванка – Вкраїна і доля.

В ній не лише барвіста краса.

В ній боролися предки за волю

І відходили на небеса.

Жито жали і хліб випікали,

І у парі ішли під вінець.

В ній дітей своїх благословляли

Батько й мати, від щирих сердець.

Вишиванко моя, вишиванко,

Ти – як пісня, у серці моїм.

Одягну тебе в будні і свята,

Щоб любов поселилася в нім.

Вчитель: Збереглася легенда про рідну землю. У сиву давнину сотворив Бог народи і роздавав їм землю. Дуже поспішали наші пращури, але запізнились, і землі їм не дісталось. Прийшли вони до Бога, а він у цей час молився. Через деякий час Бог повернувся до посланців і сказав: «Ви добрі, чемні та чуйні люди. За чим ви прийшли до мене?». Дізнавшись, запропонував їм гарну чорну землю. – Ні, – відповіли наші предки. Там уже живуть німці, французи, іспанці, італійці. Нам не потрібна чужа земля. – Тоді я вам дам ту землю, що залишив для раю, там є все: річки, озера, ліси, степи. Але пам'ятайте, якщо будете берегти її, то вона буде ваша, а ні – ворогова [2]. Тож давайте любити нашу Україну не лише на словах, а хорошим навчанням, добрими справами, нехай стають добрішими наші серця! Нехай кожний з вас відчує гордість за нашу державу, бо ми – діти твої, Україно!

(Виконується пісня «Діти України», слова та музика Володимир Куртяк).

Учень 16: Микола Сингаївський «Мати-Україно»

Перше наше слово з нами повсякчас,

Мати-Україно, ти одна у нас!

Ниви і діброви, і садів окрас –

Рідна мати Батьківщино,

Ти ж одна у нас!

Хай же мир і дружба поєднають всіх,

І дзвенить дитячий безтурботний сміх.

Нам зоріє доля світла і ясна.

Рідна мати Батьківщино,

Ти ж у нас одна!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вірші про українську вишиванку та вишиті рушники. URL: <https://mala.storinka.org/вірші-про-українську-вишиванку-та-вишиті-рушники.html>.

2. Дитячий сайт Казкар – світ казкового дитинства. URL: http://kazkar.info/ua/mati_ukra_no_mikola_singa_vskiy/.

3. Найкращі цитати Ліни Костенко: про життя, кохання, людей : URL: <https://moemisto.ua> > Афіша Вінниці > Блог.

4. Українське суспільство пройшло велику школу зрілості. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25389717.html>.

5. Хартія вільної людини: Українців закликають до об'єднання. URL: https://zaxid.net/hartiya_vilnoyi_lyudini_ukrayintsiv_zaklikayut_do_obyednannya_n1272702.

6. Що заповів нам Любомир Гузар: Найяскравіші цитати... URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/scho-zapoviv-nam-lyubomir-guzar-nayyaskravishi-citati-velikogo-mudrecya-20170601581743>.

УДК 37.035.6 (091)

Волянук Борис Олексійович,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ
КРІЗЬ УКРАЇНСЬКУ ХАРТІЮ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ**

*Нація живе доти, доки народжує героїв,
і вмирає тоді, коли за неї нікому вмерти*
Олесь Гончар

Людина прагне бути вільною, бо саме свобода надає смислу, гідності і цінності людському життю. Усі люди створені бути вільними. Саме це найвагоміше право людини, отримане кожним від народження, визначає суть нашої цивілізації. Бути вільною Людиною – це не лише зовнішня ознака, яка об'єднує усіх нас за правами, але це і є внутрішній духовний вибір. Адже невільна Людина не здатна бути ані щасливою, ані захищеною, ані впевненою у своєму майбутньому.

Бути вільною Людиною – це насамперед означає брати на себе відповідальність. Не можна вимагати від когось виконання його обов'язків, не виконуючи власних. Не треба жити постійним почуттям скривдженості і жалем до себе. Бути вільною Людиною означає: вірити у свої сили, усвідомлювати свою неповторність, однак жодною мірою не плекати у собі зверхності; завжди і всюди самотійно додержуватися принципу нашої рівності один з одним, а також рівності перед законом, чинити добро.

Перше і найважливіше: потрібно плекати національну гідність. Не шукаймо винних у власній долі. Будьмо сильним народом і пам'ятаймо як про переможні, так і про трагічні сторінки.

XX століття стало часом нашої найактивнішої боротьби за волю і свободу. На початку віку українці вперше висунули політичні вимоги своєї незалежності, а 24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила воістинну історичний документ надзвичайного значення для долі українського народу – Акт проголошення незалежності України, за який проголосувала абсолютна більшість депутатів. «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення».

Існування на нашій землі двох тоталітарних режимів (комуністичного і нацистського), які стали символом придушення свободи в світовій історії, незважаючи на їх вдавану нездоланність, зазнали краху. Падіння останньої імперії повернуло нас до засадничих істин про будову на фундаменті закону та правди і про будівничих, які покладаються на власні сили і Божу допомогу – вищу поміч, яку відчують совістю. Тож «не забуваймо про ті вчинки, коли ми свідомо чи не свідомо чинили кривду іншим народам. Не плекаймо зла й нетерпимості за свідомі та несвідомі кривди проти нас. Не треба оцінювати себе крізь уяву інших народів і бути надміру залежними від чужих похвал і образ. Не треба ані вивищувати, ані принижувати себе перед іншими культурами. Не треба насміхатися з рідного. Україна вкотре за 350 років визвольної боротьби середини XVII століття здобула самостійність. Головним завданням стало збереження незалежності й суверенності Української держави, недопущення помилок попередніх етапів існування державності. Одним з цих етапів боротьби українських народних мас за свою свободу і незалежність та проти соціального і національного гніту було створення військової сили – козацтва з центром у Запорізькій Січі. З кінця XVI ст. на Запоріжжі поступово сформувалися основи української національної державності. Роль козацтва в усьому суспільно-політичному житті була настільки велика, а зв'язки з народом настільки міцні, що в документах XVII-XVIII ст. усіх українців навіть називали «нацією козаків», «українською козацькою нацією».

Запорожці – це цвіт народу, його найкраща частина. Кращі риси народної педагогіки були втілені в козацькій освіті, що формувала у молодого покоління синівську вірність рідній землі, духовність, героїко-патріотичні традиції, пріоритет високих лицарських якостей та пошани до старших. Головним завданням козацької педагогіки була підготовка захисників рідної землі від чужеземного поневолення, фізично загартованих, мужніх воїнів. Ідеалом козацької педагогіки була вільна, незламна людина.

Юнаки-джури засвоювали суворий курс фізичного та військового виховання. Козацька служба вимагала високого рівня духовності й загартованості, витривалості до голоду і спеки, дощу і снігу, до відсутності харчів і питної води, що поєднувалося з вихованням моральності, лицарської честі. Молодь постійно розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло та набувала навички у різних видах змагань, боротьбі, танцях. Змагання проводилися з веслування, плавання, пірнання, бігу, стрибків, кінних перегонів, стрільби, фехтування, герців тощо. У непрохідних дніпровських плавнях козацька молодь під наглядом досвідчених запорожців у постійній праці гартувала своє здоров'я, силу і спритність, тренувала витривалість. Цьому сприяло полювання, рибальство, плавання та постійні змагання з веслування. Найбільш відповідальним і небезпечним випробуванням для молоді було подолання дніпровських порогів, і тільки тоді вони отримували звання «істинного запорозького козака».

Бути українцем означає усвідомлювати свою причетність до України і розвивати інтелектуальну, духовну та політичну україноцентричність: внутрішню – ту, яка постає з особистого зусилля кожного з нас, – єдність нашого народу, його земель, культури, історії і майбутнього.

Бути українцем означає володіти українською мовою або прагнути до оволодіння нею: не лише мова робить з нас українців, Але саме та колосальна енергія, яка походить від особистого зусилля дбати про українську мову, навчитися і спілкуватися нею, й перетворює нас із населення в єдиний народ.

Бути українцем означає не допускати національного подрібнення. Не існує ані галицького, ані донецького, ані одеського, ані київського народів. Існує єдиний український народ на всьому просторі своєї території. Наші місцеві відмінності не створюють відцентрової енергії. Наші регіональні особливості не перетворюють нас на різні народи, а лише збагачують національну свідомість. Світове українство є ще одним виміром нашого буття.

Щоб бути активним громадянином, слід усвідомити, що державність і демократія – це не лише політичні, але й духовні цінності.

Бути активним громадянином означає:

- підтримувати іншого у захисті його прав, бо це – наші спільні права;
- виявляти ініціативу задля добра свого дому, сусідства, місцевої громади чи всієї української спільноти;
- з особливою увагою ставитися до будь-яких спроб (насамперед влади) порушити чи обмежити людські права, бо завтра ті, хто порушує права вашого сусіда, можуть узятися за вас;
- усвідомлювати життєву необхідність демократичного розвитку держави, бо демократія, як і будь-який політично-суспільний витвір людини, існує лише там, де є переважна більшість людей, здатних її захищати і водночас їй підпорядковуватися.

Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова української етнопедагогіки. Вона в усній формі зберегла, передаючи з покоління до покоління, найкращі духовні цінності народу, досвід виховання, формування і навчання особистості, неписані закони кодексу лицарської честі, що передбачали: любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, віддане ставленні до Батьківщини – України; готовність захищати слабших, молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, Жінки, Матері, Бабусі; непохитну відданість ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, скромність і працьовитість тощо); відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу,

держави; турботу про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі; прагнення до жертвності та меценатства; цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму; уміння скрізь і всюди чинити шляхетно, виявляти інші чесноти; героїзм, готовність боротися до загину за волю, честь і славу України; нехтування небезпекою, коли справа стосується нещасть рідних, друзів, побратимів; подвижництво у праці в ім'я свободи і незалежності України.

Ці духовні скрижалі становлять стрижень педагогіки сьогодення, де виховання підростаючого покоління фізично здоровим, міцним, загартованим, формування почуття патріотизму, свідомого ставлення до питань особистої та громадянської безпеки, засвоєння теоретичних знань та розвиток практичних навичок поведінки в екстремальних ситуаціях, творчого потенціалу та соціальної активності особистості, розумових і фізичних якостей, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку – відповідальності кожного щодо захисту Вітчизни – головне завдання усіх ланок освіти, від дошкільної до вищої та освіти дорослих.

Здійснивши Помаранчеву революцію, революцію Гідності, створивши в центрі Києва Майдан – Січ XXI ст., українці показали світові шалений сплеск патріотизму, згуртованість, нечувану взаємодопомогу, безліч випадків героїзму, об'єднання жителів різних національностей Сходу та Заходу, Півдня і Півночі, якого Україна не знала раніше, а сьогодні стали на захист своїх морально-духовних цінностей від посягань агресора.

Державний курс України на євроатлантичну інтеграцію, реформування Збройних Сил України згідно стандартів країн НАТО, виклики щодо збереження цілісності і державності України, військова та інформаційна агресія з боку Російської Федерації, завдання консолідації суспільства – фактори, що обумовлюють запит суспільства на виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю у руках надійно боронити країну від агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт проголошення незалежності України . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
3. Бондарчук О. Навчальна програма гуртка козацько-лицарського виховання «Джура». Київ, 2017. 26 с.
4. Захист України. Рівень стандарту. Навчальна програма для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/2020/11/Zakhyst%20Ukrayiny%2010-11%20klas%20Standart.pdf>.
5. Остапенко О. Методичне забезпечення викладання курсу «Захист України». URL: https://www.youtube.com/watch?v=Xi3hNfx8SW4&list=PLKryum2977DGDRwRV6lUsg_70mSt6b_sW&index=18.
6. Українська хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudny>.

УДК 37(477)(092)

Куриш Оксана Степанівна,
методист відділу менеджменту,
координації та комунікації методичних
служб Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль
Хома Світозара Олегівна,
методист, в. о. завідувача центру виховної
роботи і громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ШКІЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК ДІЯЛЬНІСНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ПАТРІОТА І ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГРОМАДЯНИНА

Метою статті є акцентування уваги на важливості залучення школярів до реалізації шкільних проєктів як діяльнісної технології формування цінностей патріота, ініціативного і відповідального громадянина України.

Актуальність. Виховання – це цілеспрямована діяльність, яка здійснюється у системі освіти, орієнтована на створення умов для розвитку духовності зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей, надання допомоги в життєвому самовизначенні, громадянській і професійній компетентності та цілісній самореалізації. Формування патріотизму в українському суспільстві залишається

першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим, національно-патріотичне виховання є важливим сектором освітнього процесу. Почуття патріотизму є однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підростаюча особистість. Великою мірою, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, надзвичайно збідненим, оскільки вона перебуватиме поза важливими зв'язками і відносинами, які визначають її соціальну позицію, суспільно значуще функціонування, внутрішнє душевне задоволення, самооцінку, життєвий успіх.

Прикладом результативного застосування технології є реалізація учнівською молоддю обласного учнівського суспільно-патріотичного проєкту «Прапор України – цінність родини».

Стислий опис проєкту: У ювілейний рік – 30-ї річниці відновлення Незалежності України актуальним залишається привернути увагу учнівської молоді, педагогічної та батьківської громадськості до належного ставлення та пошанування Державного Прапора України.

Прапори завжди були символічним відображенням певних ідей, яскравою символікою у боротьбі за незалежну Українську державу. Прапори були свідками, а часом і головними маркерами історичних подій і героїчного чину їх учасників. Кожного разу, коли проголошували незалежність, захоплювали владу, творили українське військо чи інші суспільно важливі події – з'являлися прапори. Прапори невід'ємно вплетені в історію України! Але й історія кожного прапора – це важлива частина історії України. А часто це ще й історія окремої родини. У багатьох родинах зберігаються прапори, що були на барикадах Революції Гідності, в окопах російсько-української війни, прапори – свідки самопожертви новітніх українських Героїв. Український прапор є етнокодом нації.

Метою обласного учнівського суспільно-патріотичного проєкту «Прапор України – цінність родини» є формування компетентності громадянина-патріота, свідомої особистості щодо національно-культурної ідентичності, поваги до національних символів та історичного минулого України.

Завдання проєкту: досліджувати факти, що стосуються цікавих подій пов'язаних із національним прапором у родині, школі, громаді; розробити план дій щодо виготовлення (купівлі) та розміщення прапорців на території власного помешкання, школи та території громади на свято Покрови – День захисників України; провести інформаційно-просвітницьку діяльність серед широкого загалу школярів та громадськості, долучити батьків до спільних заходів щодо виготовлення та встановлення прапорів на державні свята упродовж року; зробити фільми/відеоролики, презентації, виставки, популяризувати дану ідею в ЗМІ.

На думку авторів проєкт «Прапор України – цінність родини» має високий компетентнісний потенціал. Така діяльність сприяє усвідомленню особистості свого історичного коріння, формує елементарні уявлення про світогляд свого народу, його мову, психологію, мораль, культуру, історію, освіту, науку, природу тощо; сприяє пізнанню процесів становлення, розвитку та трансформації українства у просторі і часі; дає можливість узагальнити набуті знання про Україну та українців, державу Україна в історичному минулому та сьогоденні; сприяє збереженню української національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації; сприяє утвердженню у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Проєкт доцільно реалізовувати використовуючи складові STEM.

Наприклад:

S (наука)	<i>Історія рідного краю.</i> Пошукова діяльність, пов'язана з історією прапора в родині, школі, населеному пункті тощо. <i>Громадянська освіта.</i> Своїм дослідженням виготовленням та розміщенням прапорців на території власного помешкання, території школи і громади учасники продемонструють особисте ставлення до символів держави України та громадянську позицію своєї родини; розуміння гасла «Прапор України – цінність родини».
Т (технології)	<i>Інформатика.</i> Опрацювання мультимедійних об'єктів: створення відео, презентації, електронної виставки проєкту. Пошук інформації у мережі Інтернет; Створення

	презентаційного відеоролика про процес виготовлення розміщення прапорів.
Р (читання, письмо)	<i>Українська мова і література.</i> Навчаться створювати висловлення-роздум про прапор України; формулювати пропозиції, напишуть розповіді, есе про родинні історії пов'язані з прапором, іншими патріотичними подіями. Звернуться із заявою до органів місцевого самоврядування щодо реалізації ідеї встановлення клумб для прапорів/прапорців та пропозиціями її реалізації.
Е (інженірінг)	<i>Трудове навчання.</i> Набудуть практичних умінь і навиків створення, пошиття прапорів/прапорців. Наприклад, школярі зроблять древка для прапорців, виготовлять певну їх кількість.
А (мистецтво)	<i>Образотворче мистецтво.</i> Набудуть навиків малювання фарбами/олівцями національного прапора України. Виконають творчі роботи. Зроблять серію фотографій для шкільної виставки.
М (математика)	<i>Математика.</i> Застосують на практиці знання, уміння і навиків розрахування розміру прапорця, обрахування кількості необхідної тканини тощо.

Очікувані результати: Напередодні відзначення кожного державного свята, у партнерстві з батьками та педагогами, школярі стануть ініціаторами виставлення прапорців/прапорів на власних помешканнях, приміщеннях школи, громадських місцях ОТГ. У процесі проєктної діяльності діти будуть фіксувати моменти встановлення штандарта, а світлини виставляти у мережу, ініціювати челендж події встановлення прапора.

Реалізація учнівського суспільно-патріотичного проєкту «Прапор України – цінність родини» може стати громадянським внеском учнівської молоді, педагогів та батьківської громадськості у зміцнення підвалин української державності та прикладом патріотичної активності на користь суспільства і громади.

Висновок. Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що саме національно-патріотичне виховання закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку на засадах гуманізму, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, готовності до змін.

Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» «національний прапор», «тризуб» набували для дитини особливого смислу, тобто сприймалися не лише розумом, а й «серцем». І застосовуючи діяльнісні технології, зокрема проектну діяльність, педагогічним працівникам буде реальним досягти успіхів у реалізації завдань Хартії вільної людини – формувати патріота і свідомого громадянина України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісаєва Г. Метод проектів – ефективна технологія навчання: підручник для Директора. К.: Пляєди. №9–10. 2005. С. 4–10.
2. Лернер П. Проектування як основний вид пізнавальної діяльності школярів (на прикладі освоєння ПГ «Технологія»). *Завуч*. 2003. №7. С. 6–10.
3. Методичні рекомендації учнівського супільно-патріотичного проекту «Прапор України цінність родини». URL : <https://www.facebook.com/groups/1503977903261578/>.
4. Українська Хартія вільної людини. URL: <https://uainfo.org/blognews/78703-ukrayinska-hartya-vlnoyi-lyudini-povniyu-te-st.html>.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: www.kmu.gov.ua/.../ukrainska-shkola-compressed.

УДК 94 (477)

Кучер Людмила Андріївна,
методист, в. о. завідувача лабораторії
науково-дослідного та навчально-
методичного забезпечення дисциплін
еколого-природничого спрямування
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ КУРСУ «ВЧИМОСЯ ЖИТИ РАЗОМ»

Процес становлення громадянського суспільства в Україні, прагнення до вдосконалення економічної, правової, освітньої, культурної сфер життя передбачає утвердження життєустрою країни на засадах цінностей і норм високої людяності [4]. На тлі суспільних перетворень та їх відображення у системі освіти важливу роль відіграє формування правової культури громадянина, його освіченості у законодавчому, суспільному та політичному полі, зумовлене інтеграцією України у європейський і світовий освітній простір

та процесами, що відбуваються на міжнародній арені сьогодні. Це пояснює виникнення низки ініціатив, які остаточно виокремили та підкреслили важливість освіти громадянина демократичного суспільства.

Зокрема, у 2009 р. започатковано проєкт «Зелений пакет» як один з ключових напрямів економічної та екологічної діяльності ОБСЄ з метою становлення ідей сталого розвитку в Україні. Він спрямований на задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для нащадків та є елементом формування громадянської культури особистості. Його завдання полягає у сприянні розвитку навичок критичного мислення кожного члена суспільства для прийняття обґрунтованих рішень на благо довкілля, нинішнього населення та майбутніх поколінь.

У прийнятій Радою Європи 2010 р. Хартії освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини обґрунтовано необхідність і важливість для кожної країни «виховання, підготовки та інформування, спрямованих на розширення можливостей здійснювати й захищати свої демократичні права, нести соціальну відповідальність, цінувати багатоманітність, займати активну життєву позицію на засадах демократії та верховенства права» [3].

Європейським Союзом (ЄС) і Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні з листопада 2015 р. розпочато проєкт під загальною назвою «Вчимося жити разом», передумовами якого стали:

- інформаційна війна, що спричинила розпалювання міжнаціональної ворожнечі, особливо на непідконтрольних уряду територіях України;
- наявність півтора мільйона тимчасово переміщених із зони конфлікту осіб, серед яких переважно родини з дітьми;
- травматичний стрес, що його пережили діти і їхні родини до та у процесі переселення (майже 90 % дітей-переселенців були свідками обстрілів, бомбардувань, поранень і смерті або самі втратили рідних);
- труднощі з адаптацією дітей, підлітків та їхніх родин на новому місці (через особисті проблеми та/або несприятливу атмосферу в місцевих громадах).

«Діти – найбільш уразливі жертви будь-якого конфлікту. Ця підтримка допоможе їм пережити біль завдяки професійному піклуванню та дозволить насолоджуватись нормальним дитинством, на скільки це можливо», – ще тоді зазначив Мамар Мерзук, Голова офісу Служби Європейської Комісії з гуманітарної допомоги та громадянського захисту (ЕЧНО) у Києві.

Загалом впродовж 2015-2016 рр. близько 300 тисяч дітей та їхніх батьків стали учасниками програми психосоціальної підтримки, фінансування якої забезпечила Служба Європейської Комісії з гуманітарної допомоги та громадянського захисту (ЕЧНО). А також 5 тисяч шкільних психологів, учителів, соціальних робітників та волонтерів пройшли спеціальну підготовку, щоб розрізняти, виявляти та надавати психосоціальну допомогу дітям та їхнім родинам.

Саме тому чільне місце серед найефективніших засобів формування соціальної та здоров'язберезувальної компетентностей школярів зайняв базовий курс «Вчимося жити разом» для початкової, основної і старшої школи як результат однойменного проєкту організованого Європейським Союзом (ЄС) і Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в рамках ініціативи «Діти миру» [2].

На сьогоднішній день його включено до Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року» [1].

Виконавцями базового курсу стали ГО Дитячий фонд «Здоров'я через освіту» у співробітництві з інститутами післядипломної педагогічної освіти та Національний університет «Києво-Могилянська академія» разом з центрами соціально-психологічної допомоги [2].

У 2016-2018 роках проводились дослідження ефективності базового курсу «Вчимося жити разом» для початкової, основної і старшої школи шляхом онлайн-опитування вчителів та учнів за процедурою «ДО» і «ПІСЛЯ», під час якого здійснювалося оцінювання результативності психосоціальної допомоги та впливу на знання, ставлення, вміння і поведінку учнів, а також на емоційну атмосферу в школі, взаємини у класі, методи викладання, відчуття

психологічного благополуччя (всього за 42-ма показниками). В опитуваннях взяли участь понад 170 тисяч осіб, що дозволило отримати статистично достовірні результати.

Зовнішню незалежну експертизу впровадження проєкту в цілому зробили два міжнародні консультанти – Крістофер Талбот, міжнародний консультант з питань освіти у надзвичайних ситуаціях, і Майкл Весселс, міжнародний консультант з питань захисту дітей та психологічної підтримки у надзвичайних ситуаціях.

Головний результат дослідження: за всіма індикаторами отримано статистично достовірні позитивні зміни, зокрема прогрес у рівні сформованості життєвих навичок учнів (комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу проблем, попередження та розв'язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення і самооцінки) за оцінками вчителів становить від 2,4% до 20,6% [1; 5].

Цьогоріч на основі базового курсу «Вчимося жити разом» для початкової, основної і старшої школи шляхом суттєвого розширення складу і змісту тренінгів для 5-6 класів Т. В. Воронцовою, В. С. Пономаренко, І. В. Лаврентьєвою та О. Л. Хомич створено модельну навчальну програму курсу «Вчимося жити разом. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти, яка отримала гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

В основу курсу «Вчимося жити разом» покладено концепцію етичної поведінки і життєдіяльності людини, що базується на:

- загальнолюдських цінностях;
- фундаментальних правах людини;
- ідеях сталого розвитку людства.

Модельна програма курсу «Вчимося жити разом» забезпечує наступність інтегрованого курсу для початкової школи «Я досліджую світ» у таких освітніх галузях: соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська та історична, природнича.

Навчальний курс «Вчимося жити разом» спрямований на сприйняття учнями моральних цінностей вищого порядку, які найбільше впливають на якість життя:

1. Любов, дружба (соціальність замість замкнутості).
2. Миролобність (співпраця замість конфліктності).
3. Життєрадісність (оптимізм замість зневіри).
4. Толерантність (повага замість нетерпимості).
5. Чуйність (співпереживання замість байдужості).
6. Довіра (відчуття безпеки замість підозрливості).
7. Самоконтроль (володіння собою замість імпульсивності).
8. Комунікативність (спілкування замість ізольованості).
9. Душевна щедрість (альтруїзм замість егоїзму).
10. Гідність (упевненість замість агресивності або пасивності).
11. Самоповага (повага до себе замість почуття мізерності).
12. Автономність (свобода і незалежність замість залежності).
13. Впливовість (лідерство і відповідальність замість конформізму).

У результаті досліджень також з'ясувалося, що цінності 1-9 повністю збігаються з вищими моральними цінностями, які проповідують усі світові релігії.

Досвід багатьох поколінь і сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що коли люди дотримуються загальнолюдських цінностей, вони мають вищу якість життя за багатьма показниками. І навпаки, ігнорування вищих цінностей пов'язане з проблемами, стресами, ризиком вживання психоактивних речовин, симптомами різних захворювань, руйнуванням стосунків, відчуттям безпорадності й страху перед майбутнім.

Курс «Вчимося жити разом» спрямований на розвиток в учнівства ключових, наскрізних та інших психосоціальних компетентностей, сприятливих для моральної (етичної) поведінки, соціалізації і самореалізації особистості.

Особливий акцент в модельній програмі курсу зроблено на формування соціальної та здоров'язбережувальної компетентності школярів.

Головною ознакою навчання за модельною програмою курсу «Вчимося жити разом» є зосередження на розвитку особистого потенціалу учнів та покращення стосунків у їхньому соціальному середовищі.

Це забезпечується дотриманням таких принципів:

- партнерство між учнями і вчителем, який є фасилітатором навчального процесу;

- інклюзивність – всі учні класу залучені до навчальної діяльності;

- активне навчання, що враховує індивідуальні стилі сприйняття і стратегії навчання учнів: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо;

- навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів).

Пріоритетними методами навчання за курсом є дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові, а формами організації діяльності дітей – колективна, групова, індивідуальна.

Курс «Вчимося жити разом» для 5-6 класів передбачає комплектне навчально-методичне забезпечення у складі:

1. Модельна програма.
2. Орієнтовна навчальна програма до модельної програми.
3. Посібники (підручники) для учнів.
4. Методичні посібники для вчителя з розробками занять.
5. Відеоматеріали до кожного заняття.
6. Онлайн-анкети для діагностичного і підсумкового оцінювання.
7. Онлайн-курси для фахової підготовки вчителів.
8. Онлайн-система адміністрування підвищення кваліфікації.
9. Онлайн-супровід у соціальних мережах з питань викладання курсу [1].

Задля гармонійного розвитку учнів вкрай необхідно, щоб партнерські взаємини між усіма учасниками освітнього процесу були спрямовані на

відкрите та шире спілкування, сповнене утвердженням морально-етичних (гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра), соціально-правових (верховенство права, нетерпимість до корупції й фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність) та особистісно зорієнтованих (самореалізація, лідерство, свобода) цінностей [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л. Модельна навчальна програма «Вчимося жити разом. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1dBaKLNwVcFqTLZTIRs4s4jgYZ2WpzbkJ/view>.
2. Вчимося жити разом: посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, О. Л. Хомич та ін. К. : Алатон, 2016. 376 с.
3. Іванюк І. В., Овчарук О. В., Терещенко А. Б. Аналітичний звіт «Сучасний стан громадянської освіти в Україні» ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». URL: http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf.
4. Ігумен Лонгін (Чернуха), протоіерей Богдан Огульчанський, Е. Белкіна, І. Ковальчук. Християнська етика в українській культурі. Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/3714/>.
5. Оцінка проєкту «Вчимося жити разом». URL: <http://autta.org.ua/ua/materials/material/Ots-nka-proektu--Vchimosya-zhiti-razom/>.
6. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>.

Магера Тетяна Володимирівна,
методистка, в. о. завідувачки відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
ТОКІППО

ТРЕНІНГ «ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС (ЦІННІСТЬ «БУТИ ГОСПОДАРЕМ»)

*Краще запалити одну маленьку свічку,
ніж проклинати темряву.
Конфуцій*

Мета:

- ознайомити з поняттями «господар» та «бути господарем», «екологічні проблеми», «відповідальність»;

- розвивати почуття відповідальності перед собою, іншими людьми та країною;
- виховувати почуття господаря, поваги, відповідальності.

Тривалість: 1 година 20 хвилин

Хід тренінгу

I. Вступне слово тренера. Наше головне суспільне завдання – це відновити в українців почуття господаря. Бути господарем – це подолати рудименти радянського мислення, коли, по суті, принижена та обкрадена людина очікує на соціальну подачку й не ставить перед собою завдання брати участь у житті громади. Господар починається з піклування про прості речі: порядок свого дому, під'їзду чи вулиці.

Очікування. Колеги, ви почули тему нашого тренінгу та мету. А зараз напишіть у чаті свої очікування від даного тренінгу.

Правила роботи:

- приходити вчасно;
- бути доброзичливим;
- бути позитивним;
- говорити по одному;
- лаконічність;
- толерантність;
- гендерна рівність;
- право власної думки;
- право піднятої руки;
- говорити по суті;
- правило «стоп».

II. Основна частина

Мозковий штурм

- Що, на Вашу думку, означає бути господарем?
- Що кожен з нас може зробити для свого дому, родини, країни?

Відповідь обґрунтуйте у чаті ...

Вправа « Великі відкриття й винаходи »

Крок 1. Упродовж трьох хвилин знайдіть відповіді на таке запитання: «Які 5 наукових відкриттів або винаходів за останні 100 років, на ваш погляд, найбільше (позитивно чи негативно) вплинули на розвиток людства?» Запишіть ваші відповіді.

Крок 2. Оберіть з вашого переліку один винахід або відкриття і впродовж трьох хвилин наведіть три приклади його позитивних наслідків. Запишіть ваші відповіді.

Крок 3. Впродовж наступних трьох хвилин наведіть три приклади негативних наслідків цього ж відкриття або винаходу. Запишіть ваші відповіді.

Обговорення проблем.

Інформаційне повідомлення

Людство перестало бути господарем у своєму домі. Ми сьогодні стурбовані тим, що небезпечні речовини зі сміттєзвалища можуть потрапляти до ґрунтових вод, отруюючи повітря, воду й землю. Екологічна проблема – засміченості дуже актуальна на сьогодні. Страждає від цього й наша країна. За статистикою Україна посідає перше місце в Європі за кількістю відходів і є лідером з онкологічних захворювань та кількості хворих на алергію і серцево-судинні захворювання. Очевидно, що підвищення якості життя пропорційно збільшенню кількості відходів, що продукує людство. Статистика свідчить, що звичайна сім'я викидає щоденно в середньому 5 кг сміття. Звичайне сміття оточує нас скрізь: воно під ногами, в лісі, в кущах, у річках, морях, під вікнами багатоповерхівок. У смітті граються наші діти. Воно стало атрибутом нашого життя. Екологи називають проблему засміченості екологічною катастрофою. Все це змушує нас змінити наше ставлення до відходів. Так далі тривати не може. Багато людей не знають, яка частина того, що вони використовують, стає відходами. Люди повинні розумно розпоряджатися тим, що приносять в свій дім. Розумне використання ресурсів має увійти у повсякденну звичку. Це досить складно, але такий спосіб життя змусить стати нашою метою, якщо ми хочемо створити суспільство стійкого розвитку.

Мозковий штурм

- Що таке сміття? Чим воно загрожує здоров'ю людей?

Загрози. Поліетилен, пластмаса, скло, будівельні відходи, залишки їжі, метали, деревина, дрібне побутове сміття, папір, непотрібні речі.

Сморід – хвороби дихальних шляхів, астма, алергія, отруєння, хвороби печінки.

Виділення хімічних речовин – отруєння, хвороби печінки, нирок, очей, рак.

Забруднення водою – не дозволено купатися, отруєння, хвороби шкіри, морриби, лептоспіроз.

Висновок. Сміття, його величезна кількість навколо спричиняє не лише засміченість, а й хвороби.

Вправа «Перевтілення»

Перед вами на столі знаходиться кошик, у якому зібрані предмети, які перестали бути потрібними, тобто вони перетворились на сміття, їх збираються викинути.

Пофантазуйте: чи можуть бути корисними ці речі, чи мають вони право на «друге життя»?

Тренер. Всі ті заходи, щодо зменшення кількості сміття, допомагають боротись з проблемою сміття, а значить і з проблемою збереження власного здоров'я. Прошу вас у групах створити агітаційні плакати «Чиста планета – здорова людина».

У природі немає ніякого сміття. Усе, що створила природа, є початком чогось нового. Але ми, люди, у процесі життєдіяльності створюємо сміття, яке не знаємо куди подіти. Стає дедалі менше і менше місць, де його можна розмістити, оскільки люди не хотіли б жити поруч з сміттєзвалищами. Чим більше місто – тим більше звалище. В Україні під цілими горами сміття вмирає земля, на якій можна було б вирощувати хліб та сади, а підземні води забруднюються настільки, що жителі сіл черпають зі своїх колодязів не воду, а рідину, часту не придатну для пиття. Люди сьогодні стурбовані тим, що небезпечні речовини зі сміттєзвалища можуть потрапляти до ґрунтових вод,

створюючи проблеми для майбутнього. Окрім звалищ офіційних, за які відповідають певні служби, існують так звані стихійні. Неодноразово ми бачимо їх за містом і навіть у самому місті, у дворах чи лісопаркових зонах. За них часто взагалі ніхто не відповідає, і мішанина з різноманітних видів сміття розкладається (чи не розкладається) просто неба, отруюючи повітря, воду й землю. Все це змушує нас змінити наше ставлення до відходів. Так далі тривати не може. Багато людей не знають, яка частина того, що вони використовують, стає відходами. Люди повинні розумно розпоряджатися тим, що приносять в свій дім. Розумне використання ресурсів має увійти у повсякденну звичку. Це досить складно, але такий спосіб життя змусить стати нашою метою, якщо ми хочемо створити суспільство стійкого розвитку. Щоб змінити свої звички, щодо сміття, можна діяти за таким планом.

План дій

1. Сортування сміття для подальшої переробки.
2. Вторинне використання паперу.
3. Компостування.
4. Сумки для покупок.
5. Ремонт.
6. Нове життя старих речей.
7. Допомога своїй громаді.
8. Впровадити обов'язкову систему роздільного збору й сортування сміття.
9. Створення екологічно-чистих технологій переробки та знешкодження.
10. Особистий приклад.

III. Завершення.

1. Чи справдилися ваші очікування?

2. Вправа «Мікрофон». «Що я буду робити, щоб світ навколо став чистішим...»

Передаємо з рук в руки мікрофон.

3. Прощання. Дерево – символ життя, а ми його гілочки. Побажаємо нашій планеті, своїм товаришам міцного коріння, міцного стовбуру та розлогої крони.

4. Рефлексія. Підведення підсумків. Побажання один одному усього найкращого.

Тренер. Важливо, щоб кожен з нас вірив у свої сили і ніколи не втрачав надію. На завершення нашого тренінгу пропоную притчу.

У темній кімнаті горіли чотири свічки. Тишу порушила розмова між ними. *Перша свічка сказала:* «Я – СПОКІЙ, але, на жаль, люди не вміють мене зберігати... Думаю, мені не залишається нічого іншого як згаснути!...». І вогник цієї свічки згас.

Друга свічка мовила: «Я – ВІРА. На жаль, я нікому не потрібна. Люди не хочуть нічого слухати про мене, тому і впадають у відчай. Дуже шкода, що люди втрачають мене. Людина яка вірить дуже схожа на могутнього дуба, а яка не вірить – на соломинку...». Ледве сказала таке – подув легкий вітерець і загасив свічку. Дуже засмутившись, *третья свічка вимовила:* «Я – ЛЮБОВ... У мене немає більше сил горіти далі... Люди не цінують мене і не розуміють. Вони ненавидять тих, хто їх любить найбільше – своїх близьких, найдорожчих...». Довго не чекала і ця свічка – згасла, не догорівши до кінця. Раптом... в кімнату зайшла дитина і побачила три згаслі свічки. Злякавшись, вона закричала: – Що ви робите?! Ви ПОВИННІ горіти!!! Я боюся темряви! Промовивши це, вона заплакала.

Схвильована четверта свічка сказала: «Не бійся і не плач! ПОКИ Я ГОРЮ, ЗАВЖДИ МОЖНА ЗАПАЛИТИ ІНШІ ТРИ СВІЧКИ... Я – НАДІЯ!!!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська хартія вільної людини. Ініціативна група «Першого грудня»: веб-сайт. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (дата звернення 12.02.2021).
2. Християнський портал КІРІОС.Притча пр 4 свічки. URL: <https://kyrios.org.ua/literature/pritchi-ta-istoriyi/3346-pritcha-4-svichki.html> (дата звернення: 15.02.2021).
3. Що означає бути справжнім українцем. URL: <https://amazing-ukraine.com/shcho-oznachaie-buty-spravzhnim-ukraintsem/> (дата звернення: 15.02.2021)

**Борисюк Зоряна Володимирівна,
Буняк Світлана Миколаївна,
Сидорська Оксана Ярославівна,**
методисти центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського ОКІППО

**ТРЕНІНГ «ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ
ЛЮДИНИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС»
(ЦІННІСТЬ «БУТИ ВІЛЬНОЮ ЛЮДИНОЮ»)
ХІД ТРЕНІНГУ**

Мета: пошук нових методологічних підходів до комплексного обґрунтування ідеї свободи людини та її значення у процесі формування громадянського суспільства.

Завдання:

- популяризація ідей УХВЛ шляхом обґрунтування поняття свободи людини в процесі формування громадянського суспільства;
- розгляд різних можливостей вільного вибору людини, почуття відповідальності за свій моральний вибір, прагнення до самопізнання та самовдосконалення;
- підвищення професійного рівня педагогів та їх особистісного зростання.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Вправа «Знайомство»

(час на виконання – 10 хвилин)

Учасники представляються.

І ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Вправа «Що таке свобода?»

(час на виконання – 15 хвилин)

Вправа «Чи згодні ви?»

(час на виконання – 15 хвилин)

Тренер. Читання тексту Української Хартії вільної людини щодо цінності «Бути вільною людиною».

Усі люди створені вільними. Саме це найвагоміше право людини, отримане кожним/кжною від народження, визначає суть нашої цивілізації.

Бути вільною людиною – це не лише зовнішня ознака, яка об'єднує усіх нас за правами, але й внутрішній духовний вибір.

Невільна людина не здатна бути ані щасливою, ані захищеною, ані впевненою у своєму майбутньому.

Бути вільною людиною – це насамперед означає брати на себе відповідальність. Не можна вимагати від когось виконання його обов'язків, не виконуючи власних.

Не треба жити постійним почуттям скривдженості і жалем до себе. Бути вільною людиною означає вірити у свої сили.

Бути вільною людиною означає усвідомлювати свою неповторність, однак жодною мірою не плекати у собі зверхності.

Бути вільною людиною означає завжди і всюди самостійно додержуватися принципу нашої рівності один з одним, а також рівності перед законом.

І найважливіше: бути вільною людиною означає чинити добро.

Саме в цьому полягає найглибший смисл свободи вільної людини.

Тренер. Обговорення (відповіді).

Тренер. Вправа «Асоціація».

Напишіть на аркуші думки з приводу «свободи» та «вільної людини»

(час на виконання – 10 хвилин)

Вправа «Займи позицію» – Висловіть свою точку зору щодо цінностей життя сучасної людини»

(час на виконання – 15 хвилин)

Тренер. Презентація «Бути вільною людиною» (15хв.)

Міні-лекція «Свобода в історичній ретроспективі»

(час на виконання – 20 хвилин)

Тренер.

Поняття «свобода» завжди хвилювало людей. Проблема свободи в античній філософії була спрямована в основному на обговорення правочинності рабства. Основне значення виразу «бути вільним» у ті часи – «не бути рабом». Античне право визнавало свободу не універсальною цінністю, а привілеєм вільних громадян.

Вже в епоху Середньовіччя Августин Аврелій уперше в історії філософії яскраво визначив проблему волі та її свободи, стверджуючи, що свобода – це властивість волі (розумної волі), а не розуму.

Епоха Відродження обґрунтовувала інше бачення проблеми свободи. Свободу розуміли як безперешкодне розкриття здібностей особистості в усіх сферах суспільства. Найбільш відомим представником політичного вчення епохи Відродження був Нікколо Макіавеллі, який критикував католицизм за те, що він формує невольну людину. Гуманісти епохи Відродження відійшли від догматичного середньовічного типу філософствування і поставили в центр світогляду людину, закликали людину бути творцем самої себе і навколишнього світу, тобто бути вільною.

Природно-правові концепції Нового часу тлумачили свободу як абсолютну цінність, як підставу права і пізнання, як основоположну передумову природних прав людини, що має невідчужуваний характер. Представниками цієї епохи були Дж. Локк, Т. Гоббс, Б. Спіноза та ін. Науковий підхід до проблеми свободи визначив появу перших вчень про свободу як пізнану необхідність. Свободу стали розуміти як еволюційний процес саморозвитку людини в історії. Епоха Просвітництва відзначилася схожими ідеями.

Вже у XIX ст. набули особливого значення цінності демократії, суверенності особистості, принцип недоторканності її прав і свобод. Категорія «свобода» активно досліджувалася в економічних, політичних, психологічних та юридичних вченнях. Філософське, політичне і економічне вчення Карла Маркса і Фрідріха Енгельса – марксизм – мало практичний і революційний

характер. Відповідно до нього свобода реалізується у цілому як звільнення людини від усіх видів експлуатації.

Одними із найважливіших джерел впливу на формування світогляду українського народу, розуміння свободи та волі в українському суспільстві були творчість Г. С. Сковороди (кожна людина все своє життя має дбати про свою індивідуальну, внутрішню свободу) та Т. Г. Шевченка (сприймав свободу як серце, яке бунтує проти неправди, несправедливості, проти зла, проти поневолення особистості на рівні духовному, моральному, релігійному, фізичному та соціальному).

Щодо сучасності слід навести слова А. А. Мамалуя: «наша нинішня сучасність як час затвердження загальності свободи передбачає перетворення свободи в атрибутивний елемент колективного несвідомого, у культурогенну структуру менталітету, в обов'язкову складову загальнолюдського консенсусу і універсальний регулятивний принцип...» .

Ураховуючи чималу кількість підходів щодо філософського трактування свободи, слід зазначити головне – людство завжди високо її цінило. Свободу і тепер вважають однією з головних цінностей будь-якого суспільства.

(обговорення)

Міні-лекція «Розуміння свободи волі людини у філософському дискурсі»

(час на виконання – 20 хвилин)

Тренер.

Свобода. Незалежність. Воля... Бажаний стан, омріяні відчуття. Вперше дитина хоче бути незалежною, коли відпускає руку дорослого і урочисто проголошує: Я сам. Потім формується потреба мати власну точку зору, ще пізніше фінансову незалежність. Так відбувається становлення особистості. Держава теж живий організм, який проходить аналогічні стадії розвитку.

Бути свободним – це розуміти свободу. А потім діяти. Свобода – це здатність людини чинити у відповідності до власних бажань, інтересів, цілей на основі знання про об'єктивну дійсність. Свобода – це можливість вибору варіантів подій. Відсутність вибору дорівнює відсутності свободи.

Найбільшої свободи людина досягає, коли свобода є вибором самого себе, що по суті, покладає на саму особистість відповідальність за своє життя і за те, що відбувається в світі. Саме тому важливе ставлення особистості, оцінки того, що відбувається навколо. Саме тому свобода є фундаментальною характеристикою людського життя. Медард Босс (фахівець з психології) вказує, що свобода це не те, що людям належить, це те, ким (чим) ці люди є. Поняття свободи пов'язано з поняттями необхідності, залежності-незалежності, відповідальності. Людина – це не інструмент природи. Людина володіє свободою вибору і одноосібно несе відповідальність за те, що з нею відбувається. Люди вільні обирати будь-яке життя, а наші реалії (буття) – це ставлення до того, що відбувається. Тому мало говорити правильні речі, треба правильно діяти. «Я вільний» означає «Я відповідальний за власне буття» (Еріх Фромм). До речі, однією з версій походження слова свобода є давньоіндійське слово «svo» – свій и «roti» – хазяїн.

Тобто свобода не лише надає можливості для власного цілепокладання, але й потребує певної компенсації – брати на себе відповідальність за особисто прийняті рішення, враховувати можливість поразки, знати про ризики своїх дій.

Сучасна філософія розділяє два види свободи – «свобода від» і «свобода заради».

Розуміння «бути свободним (вільним)» виникло набагато раніше, ніж саме поняття свободи. Навіть давній, як світ, Гомер розумів, що бути вільним – це значить жити на рідній землі і не перебувати під чийось володарюванням. У Гомера вільною вважається та людина, яка не відчуває будь-якого зовнішнього тиску і діє, виходячи з власних бажань.

І якщо Гомер – це сиве минуле, то вже в сучасних умовах глобалізації саме проблема свободи людини стає наріжним каменем. Адже саме за таких умов змінюється розуміння рівня і якості людського життя.

Інститут Катона (США) оприлюднив першу доповідь, присвячену виміру Індексу людської свободи. В Індексі людської свободи вперше здійснена спроба оцінити окремі «свободи». Індекс включає в себе 76 показників

особистих, громадянських, економічних свобод, що відображають сфери людської діяльності. Свобода має різні прояви – наприклад, свобода слова, свобода творчості, свобода совісті. Свобода присутня у численних суспільних відносинах.

(обговорення)

Міні-лекція «Проблема свободи особистості в контексті морально-релігійних приписів християнства».

(час на виконання – 20 хвилин)

Тренер

«Возлюби Господа і роби що хочеш...» Августин Блаженний

Запитав якимось Конфуцій у мудреця: «Як треба ставитися до богів, а як до демонів?» На що мудрець відповів: «Що нам боги і демони. Треба спочатку правильно навчитися ставитися до самого себе й один до одного».

Згідно християнства, сам Бог в акті свободи створює вільну людину, щоб вона могла здійснити свою боголюдську природу, продовжувати акт вільного творіння. Таїнство з'єднання божественної і людської природи стало визнаватися для всіх християн вищою метою. Людина повинна здійснити свою вільну сутність в єдності з божественним Абсолютом. З відкриттям свободи як якості і способу людського буття в християнстві почалася розробка проблеми свободи вибору, оскільки необхідно було вирішувати проблему зла в світі і відповідно проблему критеріїв добра. Чому людина не завжди добра і може вибирати зло і чому всемогутній Бог – творець – це допускає? Найпоширеніша відповідь – за зло відповідальна «вільна воля» людини, яка зберігає полярність і здійснюється у «вільному виборі», а вибір як метод організації людського буття теж є полярним. Розвиток проблеми свободи, а в подальшому історії філософії пов'язаний із розробкою цього християнського підходу.

У духовному просторі християнства відкрилася суперечність між тим, що людина робить, і тим, що вона покликана (Господом) робити, якою вона покликана бути або ставати. З погляду християнства, могло бути зрозумілим,

що людина покликана бути доброю, однак, як це покликання здійснити, якщо індивід перебуває в тенетах суперечливих бажань.

Бердяєв М. у своїй праці «Філософія вільного духа» зазначає: «Ідея свободи є центральною у християнстві. Без свободи незрозумілою є світобудова, ані гріхопадіння, ані спокутування. Без свободи неможливо зрозуміти феномен віри. Без свободи неможлива теодицея, немає сенсу світового процесу. «Якщо Син звільнить вас, то істинно вільні будете» (від Іоанна). «І пізнаєте істину, й істина зробить вас вільними» (від Іоанна). «Ви куплені дорогою ціною, не ставайте рабами людей» (Ап. Павло). «Де дух Господній, там свобода» (Ап. Павло). Це не є диференціальна постановка питання про свободу волі, це є інтегральна постановка питання про свободу духу. Тут свобода є цілісною атмосферою духовного життя, її першооснова. Зі свободою пов'язана особлива якість життєвідчуття і життєрозуміння. Християнство передбачає дух свободи і свободу духу. Поза цією духовною атмосферою свободи християнства не існує і воно позбавлене всякого сенсу».

(обговорення)

Вправа для релаксу

(час на виконання – 10 хвилин)

II ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Вправа «Уявімо»

(час на виконання – 10 хвилин)

Вправа «Байка про прірву для вільних людей»

(час на виконання - 25 хвилин)

Тренер. Короткий переказ п'єси бразильського драматурга Гільєрме Фігерейдо «Езоп».

Події відбуваються у Стародавній Греції, в місті Самосі. Філософ Ксанф повертається додому з подорожі і привозить дружині Клеї подарунок – потворну людину на ім'я Езоп. Але Езоп – не просто раб, він байкар-філософ. Його мудрі слова слухають усі піддані Ксанфа, через що володар Самоса поступово втрачає авторитет.

Одного разу в домі Ксанфа з'явився капітан Агностос. Коли господар і гість добряче напилися вина, то нерозумний Ксанф пообіцяв гостю випити море і навіть підписав папір, де заклав будинок і все майно. Наступного дня, коли настав час виконувати обіцянки, Ксанф в паніці біжить до Езопа і благає раба про порятунок... Байкар може допомогти господарю, але навзаєм хоче одного – ВОЛІ! Адже він – людина, яка втікає від рабства, виривається з пут. Жага свободи настільки сильна, що заради неї він кидається в урвище, запитуючи: «Скажіть, де тут прірва для вільних людей?» А зброєю байкаря стає те, що згодом назвуть «свободою слова». І якщо на початку розповіді Езоп викликає лише жаль та співчуття, то в фіналі – перед нами справжній борець.

...В байці і давній Самос, і ніби сьогодні, де воля продається і купується, де пусті балачки цінуються високо, якщо у тебе є становище й гроші. І залишається лише незалежне слово. Байка, в якій так багато істини...

Тренер. Питання до учасників:

Чи актуальною є сьогодні п'єса Гільєрме Фігерейдо?

Які істини намагається донести до нас автор?

Чи можливе використання творчості драматурга у школі?

Відповіді на питання оформлюються повідомленнями у спільний чат.

(обговорення)

Психологічна вправа «Як позбутися жалю до себе»

(час на виконання – 10 хвилин)

Коментар до вправи:

Один із способів, як назавжди перестати жаліти себе. Таку вправу варто робити, якщо почуття жалю до себе стає вашим постійним супутником. Зручно розташуйтеся в кріслі, закрийте очі і уявіть, що в руках ви тримаєте порожню посудину. Починайте жаліти себе. Подумки наповнюйте цим почуттям свою посудину, поки вона не наповниться по вінця. Потім уявіть, як ідете у ванну і виливаєте всю свою жалість в раковину. Така вправа долає усі негативні емоції, повторюйте її щовечора, поки не відчуєте, що деструктивне почуття відступило.

(виконання вправи)

Тренер. Вправа «Для самооцінки»

(час на виконання – 15 хвилин)

Коментар до вправи:

Потрібен чистий аркуш паперу і ручка. Розділіть аркуш по вертикалі на три великих розділи.

У першому з них потрібно написати в стовпчик 10 (не менше) імен реальних історичних особистостей, вигаданих персонажів книг, фільмів, мультфільмів – не важливо, реальні вони чи ні. Важливо інше – вони повинні вам подобатися (діапазон: від подобається до «я захоплююся»).

У другому (навпроти кожного імені) – 2-3 якості, які вас у цьому персонажі особливо приваблюють, захоплюють ...

У третьому розділі підрахувати повторювані якості з другого стовпчика і написати їх у порядку спадання. Наприклад, якщо слово «мужність» повторювалося три рази, слово «харизма» – п'ять разів, а «терпіння» – тільки один раз, то й записати потрібно в стовпчик: харизма, мужність, терпіння.

А тепер потрібно перечитати те, що ви написали. Що бачимо? Бачимо себе. Тому що подібне тягнеться до подібного. Ви ніколи не вибрали б якості, які не звучали в унісон з вашою душею. Може ви здивуєтеся тому, що побачите, може ні, але це тепер ваше дзеркало. Кожного разу, коли ви сумніваєтеся у собі – подивіться у це дзеркало.

Тренер. Ще одним «критерієм» вільної людини є вміння брати на себе відповідальність.

Дискусія: «Життєво-важливі рішення»

(час на виконання – 20 хвилин)

Тренер. «Ціна високого статусу в житті – відповідальність», говорив В.Черчилль. Ви постійно приймаєте рішення, вибираєте, і все це веде вас до великої мети. Ключ до успіху – це усвідомлення свого вибору. Рідко буває так, що є тільки один-єдиний спосіб досягнення мети. Усвідомлення того, що потрібно вибирати, дає змогу вирішувати, який саме вибір швидше й

ефективніше приведе до мети. Дуже важливо відчувати відповідальність за своє життя і бути відповідальним у власних діях.

Намагайтеся поглянути на проблему з різних точок зору. Існує декілька рішень однієї і тієї ж проблеми. Напишіть ті життєво-важливі рішення, які ви приймаєте у своєму віці.

Обговорення:

- Що впливає на прийняття рішення?;
- Чи легко приймати відповідальні рішення?;
- Як необдумані, поспішні рішення можуть вплинути на подальше життя?

Висновок: ви самі створюєте власне майбутнє і в кожному мить життя робите власний вибір. Намалюйте перспективу своєї долі, проаналізуйте свій вибір, який робите сьогодні. Але пам'ятайте, якщо ви зробили неправильний вибір, не намагайтеся будь-що дотримуватися його, думаючи, що мусите. Усе можна змінити!

Перегляд відеоролика «Життя – це мить»:

<https://www.youtube.com/watch?time>

Робота в групах. Пропонується завдання: поділитися на групи. Кожна з груп ставить 2-3 запитання до запропонованого тексту.

(текст) «Якщо ви вважаєте себе вільною людиною тільки тому, що живете один, або досягли рівня фінансової свободи, знайте, це не має нічого спільного з істинною свободою...» (не до кінця)

(час на виконання – 20 хвилин)

Вправа для релаксу

(час на виконання – 10 хвилин)

Тренер. Перерва 5 хв.

ІІІ ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК

Тренер. Останній тематичний блок тренінгу присвячений нашим страхам – страхам, які не дозволяють відчувати себе вільними.

Міні-лекція «Подолати страх: 4 найкращі стратегії»

(час на виконання – 40 хвилин)

Тренер.

Краще зрозуміти страх ми зможемо тоді, коли заглянемо в історію людства. Історія засвідчує, що страх – це змістовна біологічна реакція на небезпеку, яка накопичує енергію на боротьбу або втечу й спричинює те, що ми уникаємо ситуації, яку вважаємо ризикованою. Коли ж боїмося того, що нам не загрожує – павуків, поїздки автобусом (агорофобія) чи чужих людей (соціальна фобія), – й коли ці побоювання відчутно обмежують повсякденну діяльність і якість життя загалом, тоді страх перетворюється на тривожні розлади. Але прості речі допомагають здолати фобію, яка не дає змоги жити повноцінним життям.

Через очікування, що доведеться пережити наступні напади страху, ймовірність їх повторення тільки збільшується. Часом досить звичайної самопомочі й порад, щоб забути перебільшені страхи.

Стратегія 1. Залишатися в русі.

Регулярна спортивна активність та вправи для розслаблення можуть протягом тривалого часу послаблювати реакцію страху. Вони допомагають у гострих випадках, адже завдяки фізичному навантаженню, розслаблення організму та його виснаження психологічно погано пов'язуються з реакцією страху.

Стратегія 2. Боротися зі страхом.

Звільнитися від страху можна, пройшовши крізь нього. Для того, хто через перебільшений страх уникає певної ситуації, корисніше було б, навпаки, зустрітися з нею віч-на-віч. Тільки тоді буде змога пересвідчитися що нічого страшного не відбувається.

Стратегія 3. Засумніватися у страхах та переживаннях.

Тривога викликає в організмі стан занепокоєння. Ми можемо обґрунтувати ці переживання настільки детально, наскільки це можливо. Чого саме ми боїмося? Наскільки реально, що наші побоювання здійсняться? Що може статися альтернативного – й наскільки це ймовірно?

Потім потрібно якомога реалістичніше перевірити ці міркування на практиці або в розмові з іншими людьми.

Стратегія 4. Самоконтроль.

Страх спалахує тоді, коли до побоювання якоїсь ситуації додається страх самого страху: «Якщо я піду на шопінг, знову буде паніка». Такі думки живлять розлади.

Постійний страх перед страхом посилює ймовірність панічного зриву. Головна причина: люди стають дуже напруженими і ще більше зважають на ймовірні симптоми. Медитації та тренінги щодо уважності можуть допомогти виробити самоконтроль.

Завдання за темою лекції: написати коротко технологію «Як я планую здолати свій страх.

(час на виконання – 30 хвилин)

(виконання завдання)

Тренер. Шляхом голосування оберіть найдієвішу технологію.

(виконання завдання)

(учасники висловлюються)

ВИСНОВКИ

Вправа «Рефлексія»

(час на виконання – 15 хвилин, на представлення та обговорення – 25 хвилин)

Завдання: будь-яким зручним для вас способом опишіть власні висновки і враження від тренінгу. Це може бути лист усім учасникам, колаж, звукове повідомлення, малюнок, відеозвернення і т.д. Час для підготовки – 25 хвилин.

Пам'ятка для виконання.

Запитання за якими має відбуватися представлення роботи:

Чому я
обрав таку
форму
подачі?

Чи зручно
мені
проходити
тренінг
онлайн?

Що мені
сподобалося
у тренінгу?

Що не
сподобалося
?

Що б я
додав?

За що я
вдячний?

(виконання та представлення робіт, обговорення)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герман К. Ю. Розвиток ідеї свободи в філософських та правових дослідженнях. *Право та інновації*. 2015. № 3. С. 115–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2015_3_18 (дата звернення: 16.09.2020).
2. Подолати страх: 4 найкращі стратегії. ЗБРУЧ: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/37321> (дата звернення: 17.09.2020).
3. Притча про свободу. «Де тут прірва для вільних людей?». Погляд: веб-сайт. URL: <https://poglyad.te.ua/podii/novynu/prytcha-pro-svobodu-de-tut-prirva-dlya-vilnyh-lyudej.html> (дата звернення: 16.09.2020).
4. Українська хартія вільної людини. Ініціативна група «першого грудня»: веб-сайт. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (дата звернення 17.09.2020).
5. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. [текст] : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с. URL: http://www.posek.km.ua/images/stories/doc/trening_osobystogo_zrostannay.pdf (дата звернення: 16.09.2020).

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист відділу організаційно-
методичної та інформаційно-видавничої
діяльності Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м.Тернопіль

**ЗАНЯТТЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ: ЦІННІСТЬ «ЛЮБИТИ»**

Мета заняття:

- популяризувати основоположні цінності УХВЛ;
- розкрити суть цінності «Любити»;
- виховувати почуття любові, доброти, толерантності, поваги.

Завдання:

- познайомити учнів із різними видами та проявами любові, з тим, як розуміють любов автори Української хартії вільної людини;
- сформувати інтерес до любові та її проявів у суспільстві, а також розвинути це почуття у дітей;
- виховувати почуття любові, доброти, милосердя, поваги, толерантного ставлення до інших.

Цільова група:

Вправи розраховані на роботу з учнями з підліткового віку.

Хід заняття**Вступне слово тренера.**

Доброго дня усім учасникам тренінгу. Ми розпочинаємо роботу над популяризацією цінностей Хартії вільної людини для того, щоб жити за цими цінностями, і сьогодні розкриємо суть 4 цінності «Любити». У ході даного заняття ми хочемо надати можливість зрозуміти, чим є любов у сучасному суспільстві, як вона проявляється та як її розглядають автори Української хартії вільної людини. (Слайд 1. Тези з 4 новели «Любити»).

Вправа «Асоціативний куш»

Слово «любов» для будь-якої людини є надзвичайно особливим. І незважаючи на те, що ми різні, воно має у нашому розумінні багато спільних рис. Тому прошу подумати, а з якими словами у Вас асоціюється слово «любов».

Відповіді: (вірність, благодійність, справедливість, духовність, повага, відповідальність, толерантність, довіра, моральність, відданість, компроміс).

Любити – це давати те, чого інший найбільше потребує навіть тоді, коли він цього найменше заслуговує. Так полюбив нас Бог. Він віддав Того, Кого кожен із нас потребував найбільше – нашого Господа Ісуса Христа. Він нас знайшов і доказав Свою любов через дорогоцінну жертву, щоби ми могли вчитися від Нього любити.

Любити – означає дарувати частину себе, безумовно. Якщо ти хочеш отримувати любов, то тобі потрібно тільки дарувати її. І чим більше ти даруватимеш, тим більше отримуватимеш. Любов схожа на бумеранг, вона завжди повертається назад. Можливо, не завжди від тієї людини, якій ти її даєш, але вона все одно до тебе повернеться. І повернеться сторицею. При цьому важливо пам'ятати, що запас любові у тебе необмежений. Ти не втрачаєш її, коли даруєш. І єдиний спосіб втратити любов – це не віддавати її іншим. Одна з причин, чому люди рідко відчують любов – вони чекають, коли їх спочатку полюбить хтось інший. Але це схоже на музиканта, який говорить: «Я буду грати музику, тільки коли люди почнуть танцювати». Або чекати від багаття тепла, не поклавши туди дров.

Справжня любов беззаперечна, вона нічого не просить взамін. Вона не терпить бартеру. Таємна формула щасливих стосунків на все життя в тому, щоб завжди звертати увагу не на те, що ти можеш взяти, а на те, що ти можеш дати.

«Любов – це єдиний скарб, що помножується, це єдиний дар, що росте тоді, коли його роздають» (Б.Ферреро «Коло радості»).

Послухайте притчу Бруно Ферреро «Коло Радості»

Одного дня селянин, який жив неподалік від обителі, підійшов до монастирської брами й енергійно застукав у неї своєю мозолистою рукою. Коли воротар відчинив, чоловік, усміхаючись, показав йому великий кетяг соковитого винограду:

– Брате-воротарю, – сказав селянин, – знаєте, кому хочу подарувати цей чудовий виноград?

– Може, настоятелеві або комусь із старших отців монастиря?

– Ні! Вам!

– Мені?! – монах із радості аж почервонів.

– Хочете дати його саме мені?

– Авжеж! Тому що ви зі мною поводитися як приятель і завжди допомагали мені, хочу, щоб ви поласували цим виноградом. Монах-воротар поклав виноград на тарілку і поставив її на стіл. Він довго-довго дивився на нього. Який гарний і смачний виноград! Та ось у нього майнула думка: «Чому не занести цей кетяг настоятелеві, щоб і його втішити?» Він узяв тарілку з виноградом і поніс до настоятеля. Настоятель і справді щиро зрадів. Але пригадав собі, що в монастирі живе старий та хворий монах, і подумав: «Занесу йому цей виноград. Нехай він хоч трохи потішиться». І кетяг винограду потрапив до келії хворого монаха. Але надовго він там не затримався. Хворий подумав, що виноград, напевно, сподобається кухареві, який цілий день працює, і передав виноград йому. Але кухар послав його монахові-паламареві, а той поніс його наймолодшому монахові, котрий вирішив подарувати його іншому монахові. І так від монаха до монаха той виноград знову повернувся до воротаря. Отак замкнулося коло. Коло радості.

Не чекай, щоб хтось інший починав, ти перший маєш почати коло радості. Часто достатньо дуже маленької іскри, щоб вибухнула велика кількість динаміту. Досить іскорки доброти, щедрості і світ почне змінюватися. Любов – це єдиний скарб, що помножується, це єдиний дар, що росте тоді, коли його роздають. Любов... Даруй її, розсівай її, випорожнюй свій гаманець, свої кишені... а завтра будеш мати більше, ніж сьогодні.

Мозковий штурм

Спробуйте відповісти на запитання:

Що означає слово любов?

Відповіді: На мою думку, любов – це...

Тренер: дякую за відвертість, а тепер послухайте, як розуміли це поняття відомі люди:

1. *Любов – початок і кінець нашого існування. Без любові немає життя. Тому-то і любов є те, перед чим схиляється мудра людина (Конфуцій).*

2. *Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю (Г. Сковорода).*

3. *Любов не залежить від нашої волі, приходить без нашої заслуги, щезає без нашої вини (І. Франко).*

4. *Любов – це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість. (В. Сухомлинський).*

5. *Любов – єдина з усіх сфер людського спілкування, що представляє собою дивовижне сплетіння духовної і фізичної насолоди, що створює відчуття наповненості життя сенсом і щастям (С. Ільїна).*

6. *Любов – це безцінний дар. Це єдина річ, яку ми можемо подарувати, і все ж вона у тебе залишається (Л. Н. Толстой).*

7. *Кохання сильніше смерті і страху смерті. Тільки нею, тільки любов'ю тримається і рухається життя (І. С. Тургенєв).*

8. *У поваги є межі, в той час як у любові таких меж немає (М. Ю. Лермонтов).*

Отже, розглянемо, що таке любов із психологічної точки зору.

Психологи схильні виділяти в любові три аспекти:

1. Пристрасть. В основі пристрасті лежить збудження, фізичний потяг, сексуальна поведінка. Це фізична сторона любові.

2. Близькість. Це емоційний аспект любові – близькість, єднання, тепло дружби.

3. Зобов'язання. Моральна сторона любові. Це означає готовність пари вирішувати всі проблеми разом.

Ну а щоб ви в мріях про справжню любов зовсім вже від землі не відірвалися, ми хочемо дати вам кілька порад.

Поради та попередження

- Ви не зможете любити інших, поки не навчитеся любити себе.

- Не забувайте: якщо ви відчуваєте любов до когось, це зовсім не означає, що він теж повинен вас любити.

- Не варто закохуватися в людину, яка непостійна у своїх почуттях – то гаряча, то холодна. Така людина змусить вас плакати набагато частіше, ніж усміхатися. Знайдіть у собі сили покласти цьому край; ви ще знайдете гіднішу людини, здатну на здорові відносини.

- Пам'ятайте про те, що у кохання є різні «рівні». Дві людини, які люблять один одного, мають право на вибір, якими саме будуть їхні відносини. Але любов сама по собі – не вибір: ви не можете вирішувати, з якою силою ви будете любити.

- Іноді безоглядна любов поневолює. Не намагайтеся віддати своє життя на вівтар служіння коханій людині. Не втрачайте себе, повністю розчиняючись в ній. Станьте ще кращими заради коханого, розвивайтеся, дізнавайтеся щось нове для себе. Нехай йому буде цікаво з вами! Безумовна любов не означає, що тільки ви повинні піклуватися про кохану людину. Вона означає, що ви повинні збалансувати ваші відносини таким чином, щоб і ваше життя змінилося на краще.

- Ризикнемо заявити, що по-справжньому люблять тоді, коли любов не тільки беруть, але й віддають її. Неважливо, як багато любові ви даєте комусь, важливо, щоб він завжди хотів віддати вам ще більше.

- Це ще не любов, якщо про неї тільки говорять. Щоб висловити любов, недостатньо сказати «я тебе люблю»; краще відкривати свою любов не словами, а справами і вчинками. «Дії говорять гучніше, ніж слова», – стверджує східна приказка. Дії впливають на почуття більше, ніж розмови. Навіть якщо хтось просто помахав вам рукою, щиро посміхнувшись при цьому, ці дії здатні примусити ваше серце йойкнути і сильніше забитися.

Тренер: Пройшли століття, але люди поки так і не змогли дати точне визначення цьому почуттю. Мабуть, це тому, що для різних людей любов буває різною? Адже любов – це почуття, воно дуже різноманітне й індивідуальне. Тільки одне відомо – справжня любов неможлива без самовідданості й

безкорисливості. Якою вона буває? Почуття прихильності засноване на спільності інтересів, цінностей, на готовності віддати свої сили спільній справі, називають любов'ю до батьківщини, своєї країни, до людей. Схильність зацікавленість або потяг людини до чого-небудь називають любов'ю до своєї роботи, професії, заняття, наприклад любов до спорту, любов до мистецтва. Таке ж почуття, засноване на взаємній симпатії, близькість, називають братерською любов'ю. Однією з найсильніших є батьківська і материнська любов. Це почуття засноване на кровній спорідненості, бажанні захистити й зберегти свою дитину. Воно закладене природою в кожній живій істоті: і у тварині, і в людині – від самого народження. Любов настільки об'єднує двох різних людей, що робить їх одним цілим, примушує створити сім'ю, й продовжувати себе у дітях. Незважаючи на те, що більшість легенд, пісень та інших чудових творів літератури й мистецтва оспівують любов між чоловіком і жінкою, її можуть відчувати і особи однієї статі. Кохання може бути щасливим і нещасним, взаємним і нерозділеним, але кожне з них, якщо воно справжнє, робить людину кращою, піднесенішою, мудрішою.

Для когось це страждання, а для когось – крила за спиною; для когось любов – можливість самовираження, а для когось – тихий сімейний затишок. Любов приносить щастя, любов може стати причиною горя. Вона може призвести навіть до війни! Але в одному любов незмінна – вона вічна, і вона змушує людину бути людиною!

Люди ми тільки тоді, як дуже сильно любимо, тільки тоді, коли любимо ми, можемо зватись людьми (Бумбокс).

Тренер:

Як ви вважаєте, спілкування та любов між собою взаємопов'язані?

Відповідь: Так, звичайно, адже...

Тренер: спасибі, хто по-іншому думає? Дякую, так, в першу чергу любов проявляється у спілкуванні, адже люди пізнають один одного саме в такому

аспекті. Тому основою людського спілкування повинні бути моральні передумови : **повага, співчуття, милосердя, любов, толерантність** .

Спілкування є частиною людської культури в будь-якому суспільстві, на будь-якому історичному етапі. Вивчення філософсько-історичних коренів і традицій спілкування, його форм, засобів і функцій може сприяти покращенню взаєморозуміння людей у всіх сферах людської діяльності та впливати на процес формування і розвитку особистості.

Всі люди різні, тому характер і інтенсивність спілкування їх різняться, але ніхто не вимагає, щоб всі люди були компанійськими, комунікабельними. Важливе значення для нас у сфері людського спілкування є – **доброчесність** у відносинах на загальних моральних цінностях. Любов у спілкуванні з іншими людьми повинна будуватися, насамперед, на повазі до співрозмовника, співчутті для нього і готовності прийти на допомогу в будь-який момент. Саме любов допоможе правильно розпочати спілкування у складній ситуації, навести потрібні в даній ситуації аргументи та прийняти правильне рішення.

Якщо при спілкуванні виникає прихильність до співрозмовника, то людина докладатиме максимальні зусилля, щоб не змусити його страждати, щоб не принизити його честь та гідність, а навпаки, допомогти поповнити свою самоцінність. Тобто це спілкування не для власного інтересу чи користі, а урахування інтересів чи вимог співрозмовника.

Любов служить для людей у спілкуванні моральним орієнтиром, який пізніше стає ідеальним станом, при якому люди здатні творити свій власний неповторний, невідомий нікому раніше світ.

Багато хто порівнює любов з повагою та співчуттям, і говорять при цьому, що вона не є настільки важливою у спілкуванні, але це хибна думка.... Якщо у спілкуванні людей немає любові, то воно нікому не потрібне, воно бездушне, буденне, сіре... Але коли у світ спілкування входить любов, то вносить з собою душу, серце, переживання. Прокладаючи у людей довіру, відкритість та взаємність один до одного. Такий тип спілкування постає для нас найдосконалішим, найідеальнішим.

Не слід забувати і про толерантність, яка є однією з найвищих ознак культури вільної людини, яка, додержуючись своїх принципів, визнає й приймає право іншого на інакшість.

Толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань.

Для того, щоб досягти успіху у власному житті, не витратити сил на конфлікти, «побутові війни», кожному доцільно сформувати у собі толерантність як рису характеру.

Для цього необхідно:

- бути готовими до того, що всі люди різні – не кращі й гірші, а просто різні;
- навчитися сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається;
- цінувати в кожній людині особистість і поважати її думки, почуття, переконання незалежно від того, чи збігаються вони з нашими;
- зберігати «власне обличчя», знайти себе і за будь-яких обставин залишатися собою.

Тренер: Хочемо звернути вашу увагу на цей вислів: «Любити означає не допускати будь-яких виявів ксенофобії, расизму, шовінізму, нацизму і сталінізму як найбрутальніших форм людської, національної, політичної, культурної і соціальної нетерпимості». Тут важливо зазначити, що кожен народ повинен поважати інші інтереси певної нації, не ворогувати, проявляти любов, не ображати і тоді кожна держава досягне великого успіху та не будуть виникати конфлікти, які за собою несуть багато негативу.

Отже, під час спілкування не кожна людина проявляє любов, але потрібно її в собі розвивати через те, що вона є моральною передумовою спілкування, спілкуватися з любов'ю це завжди приємніше, простіше і приносить задоволення.

Вправа «Серцеведення»

Тренер. А зараз поговоримо про те, без чого вся наша праця була б даремною, без чого ми ніколи не досягнемо успіхів у спілкуванні з учнями. З яким символом у Вас асоціюється любов?

Як ви гадаєте, про що йтиме мова? *Думки вголос.*

Демонструється епіграф:

«Той шлях, який веде до серця людини, є найкоротшим».

Чи можемо говорити про **любов**, якщо їй немає де перебувати? І де «житиме» терпіння, якщо його помешкання зачинене? Щоб не розгубити ці та інші чесноти Душі, потрібно створити для них сад, який називається Серцем!

У світі існує безліч словників, але немає словника Серця. Давайте спробуємо створити його. **Серце яке?**

Мікрофон:

Варіанти відповіді (Добре, щире, миле, ніжне, гаряче, чесне, палке, любляче, вірне, холодне, кам'яне, материнське, всепрощаюче, багатостраждальне, далекоглядне, віддане, символічне, усміхнене, зажурене, розумне, чуйне, дбайливе...).

Що може робити Серце?

Мікрофон:

Варіанти відповіді (Любити, прощати, сумувати, страждати, боліти, радіти, вітати, хвилюватися, журитися, берегти, шанувати, дарувати, зігрівати, турбуватися, віддавати, ненавидіти, передбачати...).

У кожному Серці повинні бути краса і велич Любові, натхнення Віри, відродження Доброти, гордість і суворість Обов'язку, торжество Справедливості, квіти Вдячності, сльози Співпереживання, посмішка Радості, піднесеність Відданості, іскра Щирості, легкість Покаяння, нива Благородства...

Адже шляхом до Серця учня є чисте Серце вчителя! І нехай кожен педагог скаже:

Я – Вчитель.

Я – Любов і Відданість, Віра і Терпіння.

Я – Радість і Співрадість, Страждання і Співстраждання.

Я – Істина і Серце, Совість і Благородство.

Я – Той, хто Шукає і Дарує, Вбогий і Багатий.

Я – Вчитель і Учень, Вихователь і Вихованець.

Я – Той, хто Прокладає Шлях, і Художник Життя.

Я – Захисток Дитинства і Колиска Людства.

Я – Посмішка Майбутнього і Факел Суцього.

Я – Вчитель від Бога і Співробітник у Бога.

Бажаємо, щоб ваша праця приносила лише радість та позитивні результати. Робіть усе з любов'ю. Адже усе, що робиться з любов'ю, приречене на успіх.

Рефлексія

На завершення хочу запропонувати Вам рецепт любові:

Любов необхідно готувати на основі бажання щастя іншому. Додати милосердя, довіру, чесність, доброту, кинути туди багато ніжності й лагідності, посипати щіпкою гумору. Просіяти всю масу через дрібне сито терпіння, щоб видалити непотрібні шматочки заздрості та гордості. Провести все через жар віри й надії. Зверху любов слід густо полити терпінням і прощенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська хартія вільної людини. Ініціативна група Першого грудня. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>.
2. 365 коротких історій для душі. Б.Ферерро. Свічадо, 2016.

Герасимчук Галина Ігорівна,
методистка відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського ОКІППО,
м. Тернопіль

ТРЕНІНГОВІ ВПРАВИ «ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС (ЦІННІСТЬ «БУТИ ВІДКРИТИМ СУСПІЛЬСТВОМ»)»

Мета: ознайомити з поняттями «відкрите суспільство» та «відкрита людина»; розвивати почуття відкритості перед іншими; виховувати почуття любові, поваги, відданості до людей.

Обладнання: малюнки до вправи.

Тривалість: 20 хвилин.

ХІД ТРЕНІНГОВОЇ ВПРАВИ

Вступне слово тренера: Перейдемо до розгляду 8 цінності Хартії – «Бути відкритим суспільством». Для цього з'ясуємо, що таке суспільство в цілому. Суспільство – це не просто сукупність людей, які проживають у певній країні. Його сутність, стан виявляється у соціальній взаємодії людей. Саме вступаючи в соціальну взаємодію, кожна людина є одночасно і «продуктом суспільства», і його «творцем». Кожен з нас упродовж свого життя засвоює окремі переконання та моделі поведінки, які існують в суспільстві, але водночас своїми щоденними діями та взаємодіями долучається до творення поточного стану суспільства, пропонуючи щось нове або відтворюючи існуюче.

Що ж означає бути відкритим суспільством? Автори Хартії говорять нам, що: «Бути відкритим суспільством означає бути спільнотою, переконаною у великій цінності людського життя і демократичного устрою. Серед нас немає ані людей другого сорту, ані гвинтиків, ані «скалок» на шляху лісорубів. Бути відкритим суспільством означає вгамовувати агресію і підтримувати слабших, вразливіших і тих, хто має обмежені фізичні можливості. Бути відкритим суспільством означає не толерувати жодних антигуманних ідеологій і деспотичний примус. Бути відкритим суспільством означає бути

налаштованими переймати найкращий досвід і знання зовнішнього світу. Бути відкритим суспільством означає любити людей, вільно мислити і виховувати вільних людей. Це має стати нашою колективною свідомістю.»

Відкрите суспільство як модель не може бути досягнуте шляхом виконання чітких поступових кроків. «Відкрите суспільство не можна побудувати, його можна зростити на собі та своїх дітях», – писав американський філософ Пол Фейєрабенд.

Вправа «Відкрита людина»

Завдання для учасників: зараз пропоную вам дати відповідь на запитання «Що для вас означає бути відкритою людиною?» (свої відповіді прошу написати у чаті, якщо тренінг проходить онлайн). Тренер зачитує варіанти відповідей учасників тренінгу і робить висновок, що відкрите суспільство потрібно створювати починаючи із себе.

Вправа «Чи я відкрита людина?»

Тренер: Для того, щоб визначити чи ви є відкритою людиною, проведемо психологічну вправу.

Завдання: погляньте на екран і виберіть одне із трьох зображень, яке вам припало до душі з першої хвилини (напишіть у чаті свою відповідь, якщо тренінг онлайн).

Пояснення до вправи:

1. якщо обрали дзеркало, то ви людина з комплексами, не любите відкривати свою душу перед іншими. Намагаєтесь самі давати раду своїм проблемам, емоціям, почуттям;

2. якщо обрали корабель у морі, то ви оригінальна та сильна особистість. Ви легко та відкрито поведітесь з іншими;

3. якщо обрали роздоріжжя, то ви достатньо впевнена у собі людина, але водночас потребуєте підтримки близьких людей, щоб не почати сумніватись у власних можливостях. Вам слід працювати над тим, щоб бути більш відкритим.

Тренер: Отже, виконавши ці дві вправи, ми з'ясували, яку людину вважаємо відкритою і чи ми самі достатньо відкриті для інших (**методичний коментар:** виконуючи такі вправи з учнями можемо проговорити ще такі питання: кому мені легше відкритись (рідним, друзям, вчителю, незнайомій людині)?, чого я боюсь, коли відкриваюсь іншому?, чи є у вашому житті людина з якою ви можете бути відкриті? і т.п.

Діти – це наше майбутнє. Постає питання, який слід ми маємо залишити у своїх рідних дітях, у своїх учнях, щоб вони були відкритими людьми і будували таку ж відкриту державу? Звичайно, ми маємо бути відкриті до дітей, тобто чесними, порядними, позитивними, щирими, комунікабельними, впевненими, здатними підтримати. А чи вмієте ви, учасники тренінгу, поводитись правильно з людиною, яка вам відкрилась? Зараз перевіримо, виконавши наступну вправу.

Вправа «Перевір себе!»

Завдання: Уважно послухайте історію і скажіть як би ви вчинили?

Однокласник зізнався вам, що у його сім'ї проблеми між батьками: постійні сварки, образи. Він від цього страждає, у нього погіршився апетит та сон, не може зосередитись при підготовці до уроків. Що ви зробите у цій ситуації? (якщо тренінг проводиться онлайн, то свої відповіді просимо учасників коротко озвучити, включивши камеру та мікрофон, якщо нема такої технічної можливості, тоді написати у чаті). Тренер обговорює цю ситуацію з усіма учасниками по черзі.

Тренер: Отже, дуже тішить ваша позиція в цій ситуації. Головний урок з цієї вправи, який ми маємо винести – це ніколи не втратити довіру людині, яка нам відкрилась, виправдати її надії. Бажаю вам з гордістю носити звання людина.

Рефлексія:

1. Який висновок ви зробили для себе після виконання вправ?
2. Чи будете прагнути до відкритості?

Висновок: Повчіться відкритості у дітей. Саме за їх безпосередність дорослі люблять з ними спілкуватися. Їх любов до життя і прагнення щастя, цікавість і жага знань викликають у дорослих посмішку і захоплення. Для того щоб стати відкритим, варто дивитися на світ очима дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська хартія вільної людини. Ініціативна група Першого грудня. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudynu>.
2. Відкрите суспільство. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki...>
3. Успішна Україна. URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/history/104.html>.
4. Успішні люди – успішна країна? URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/uspishni-lyudi-uspishna-krayina-.html>.
5. Тренінгове заняття для підлітків «Який я насправді?» URL: <https://www.slideshare.net/ssuser662b23/ss-86871171>.

